

niid

omtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művésze

2

IRODALMI, MŰVÉSZETI, TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT / ALAPÍTÁSI ÉV: 1934.
XXIV. ÉVFOLYAM 2. SZ. 1960.
F E B R U Á R
SZERKESZTŐBIZOTTSÁG: ACS
KÁROLY / MAJOR NÁNDOR
/ SAFFER PÁL / VÉBEL LAJOS
/ VUKOVICS GÉZA / FELELŐS
SZERKESZTŐ MAJOR NÁNDOR

A Híd irodalmi díj kiosztását technikai okokból elhalasztották február első vasárnapjára. A kiosztásról szóló közleményt tehát márciusi számunkban közöljük.

Barátaim

Acs Károly

AZ ERŐSFOGÚ

*Csak mosolyog.
Csak a fogait látni.
Beszélhetsz, mondja,
Nekem van igazam.
És beszélek.
És mosolyog.
Neki van igaza.*

*Meg se rebben talán
Ha majd egyszer
Amikor már sokat beszéltem
Ököllel vágok
Arra a villogó részre
Ahol a mosolya lakik.
Meg se rebben.
Csak mosolyog.
És kettéroppannt
Erős fogával.*

A HIDEGSZEMŰ

*Fürödni járok hozzá.
Mert néha kell
A vacogás is.
Bevetem magam
Egyik szemébe.
Reccsen a jég.
Azután a másikba.
Befagy fölöttem.
És lemerülök.
Halálos kékség
Ejti rabul a karcsapásaim.
Jéghez koccan
Fogyó lélegzetem
Úveges buboréka.
És felbukom.
A didergő bőr
Boldog párával
Ünnepli a szabadulást.*

A MEZTELEN SZÍVŰ

*Ha észrevesz.
Szívesen bújnék
A süket föld
Függönye mögé.
Vagy a sápadt
Hazugságok kelyhébe.
Csak ne lássam
Azt a piros mocskot
Balfelől
Az ingmellén.
De észrevesz.
És megölel.
És érzem:
Nekem is nedves
Jobbfelől
Az ingmellem.
Nem merek odanézni.
Mert most benyúl
A belső zsebébe.
És előhúzza
Piros mocskos
Meztelen szívét.
Kezembe adja.
El kéne kapjam
A kezemet.
De akkor leesik.
Szürke piros mocskok
A földön.
Van szívem nekem is.*

1957.

Májusi szólam

Acs Károly

*Barátaim, legyünk ma mások!
Legyünk kora kapunyílások,
pattanó pántok, lehulló rácsok,
bármilyen furcsa: legyünk virágok!*

*Azám: virágok! Önzeledt kelyhek,
amint lassan csordultig telnek.
Azok: virágok! Egy szál lehelet,
foszló szirmú füst, lágy földi felleg...*

*Virágok reggel: kacagó harmat,
virágok délben: kibomló hajzat,
virágok este: elnémult ajkak,
virágok éjjel: éppencsak vannak.*

*Virág-emberek, embervirágok,
sohasemvolt világra várók,
mi hódítjuk meg a világot —
barátaim, ne legyünk mások!*

1958.

Álom és emlék

Prológus

Ács Károly

*Én az álmokat sohasem szerettem;
az álom zsarnok: játszat, ámit, rémit,
és amikor már elhiszem meséit,
rámfú, s a nap elé hullok meredten.*

*Ezért is lettem költő: lázadásból,
úgy álmodni, ahogy magamnak tetszik
(csodálatos, buja virágba feslik,
mit a való józan lakatja pántolt).*

*Fárasztó ez is. Éj gyomrába szállva
kifejteni a hétköznapiok ércét,
aztán a rossz csapláros, a halál markába
szórni egy kortynyi silány feledésért.*

*Megszökni sem lehet. A szökevénynek
félelme sem övé, nemcsak az álma;
megy, s visszanéz rejtett reménnyel: hátha...
De minden lépés egy áruló vércsepp.*

*Marad: makacsul hordani a titkot,
bár börtön a nap s az éj kínzókamra.
Hogy ha a zord bíró, a kor, magamra
hagy végül, senki se mondhatta: így volt.*

*Vagy vallani. Mindegy, hogy mit. Az élet
a szavaktól nem lesz se szebb, se rútább.
Amit mondok: álmok és emlékek.
Mért nem elég ennyi, hogy elnémuljak?*

1954.

Kapcsolatok

Ács Károly

*Ember oldalán ember
Két jegy két közös sebbel
Emberrel szemben ember
Két seb egy közös jeggyel.*

1957.

Vers

Acs Károly

*A kemény valóság,
ha kimondom,
megsebzí a szót,
és nem tudom:
vérzek vagy verselek.*

*De most hó hullott,
s talán valahol
meghalt valaki.
Hó és halál:
jó, puha takaró.*

*A takaró semmi,
ha kimondom,
ringatja a szót,
de alóla
kiszivárog a vér.*

1953.

Párvers, hét év pilléreim

Acs Károly

I.

*Várj, még ne mondd
ki, hogy enyém vagy.
Almos, fagyott
sóhajok illant*

*zenéje búg
csókjaim alján.
Aki aludt,
riad így. Add rám*

*meleg kezed
egy kicsit, s így hagyd.
Nézz. A szemed.*

*süsse, s a csók
zihálja: itt vagy.
Kérlek, ne mondd...*

1952.

II.

*Most már ne mondd,
hogy elhagysz. Késő.
Sorsunk konok
kövét a véső*

*idő nagyon
egybefaragta.
Ha akarom,
se hagysz magamra,*

*ha akarod,
se ereszhetlek.
Csak én vagyok:*

*csókolj, vagy rettegj,
de kegyetlennek
ne mondj, ne mondj.*

1959.

Ahogy a tavasz akarja

Acs Károly

*A költő szürke folt
a színpompás világban.
De ha a tavasz úgy akarja,
megcsillan ő is.
Mégiscsak jó,
hogy a gondos nap
mindenkit őriz.*

*Akár a kisgyerek
tündérvár homokdombján
csorgatom a dolgok csodalisztjét
a tenyeremben.
S mondom: világ
(pedig magamat
kifelejtettem).*

*Mégiscsak jó, hogy
a nap mindenkit őriz.
Leveszem a szemem a dolgokról
egy pillanatra.
Tükröm az ég,
hogyha a tavasz
úgy akarja.*

1954.

Honoré de Balzac el nem kezdett élete*

Sinkó Ervin

„Belevetettem magam a munkába, mint Empedokles a vulkánjába.”

E rövid mondat eredetileg csak a féktelen balzaci temperamentumnak a kirobbanása. Hiszen Empedokles a halált keresi a vulkánban, Balzac mindent inkább, mint a megsemmisülést.

„Hozzá kell kezdenem valami remekműhöz vagy megölöm magam.”

Ez a jajkiáltás a már harmincadik évében járó Balzacé, aki addig csak különböző irodalmi álneveken működő irodalmi iparos volt. Egész harmincéves koráig csak művészi ambíciók nélküli, kora ízlésének megfelelő portékát gyártott, ponyvát, amiről tudta, hogy ponyva, csak azért, hogy meg tudjon élni. Rendkívül későn, csak harmincéves korában ébredt rá, hogy irodalmi munkájától mást is követelhet, mint a mindennapi kenyeret. Remekművet — vagy halált.

„Vannak benső szózatok, melyeknek engedelmeskedni kell: engem ellenállhatatlanul vonz a dicsőség és a hatalom.”

* A szerző „Sorsdöntő levelek” c. sajtó alatt lévő könyvéből.

Ezt jelentette számára a remekmű. A diadalt. Diadalról álmodott, arany diadalszekérről. A szerencsét akarta leigázni, a szerencse meghódításához akart fegyvert kovácsolni munka-Etnájában, melybe egyszerre belevetette magát. Húsz éve volt még hátra ezután az életből s a húsz év alatt megírt kilencvenhét művével, amiket tízszer, sőt még többször is átdolgoz s újra meg újra korrigál, odavetett hasonlatát — „mint Empedokles a vulkánjába” — élete végső és tragikus igazságává, jóslattá tette, mely beteljesült.

Mintha nem is ember, hanem valami csodás óriás lett volna. A pénztelenségtől épp úgy, mint krózi fantáziáitól kínzott, szerencsétlen óriás, aki haláláig hitt a maga legyűrhetetlen energiájában — és a szerencséjében. Óriás, aki azonban egyben mintha csak elbolondított, gyámoltalan eltévedt gyerek lett volna, élete végéig nem tudott kitalálni az üzereknek, uzsorásoknak, kalandoroknak, nyereszkesdő vállalkozóknak, a vesztegetéseknek, követeléseknek és tartozásoknak, váltóknak és börzeárfolyamoknak abból az iszonyú őserdejéből, melynek a történelmi neve a Lajos Fülöp királysága, s melynek költője és az

alkotó fantázia szférájában egyetlen valóságos és korlátlanul szuverén uralkodója épp ő, a telhetetlen és tehetetlen szegény óriás maradt. Az volt és az maradt tolla végzetes erejével.

Végzet. Ez az egyébként túlhangozott patétikus szó itt pontosan a maga helyén áll, mert a Napóleon utáni polgári Franciaországnak ez a lelkéből lelkedezett polgára, aki mindig pénzről, érvényesülésről, hatalomról, dicsőségről és fényűzésről hallucinál, mintha valami megfoghatatlan tervszerű összeesküvésnek lett volna az áldozata. Áldozata volt ő nemcsak a könyörtelen hitelezőknek, váltólejáratoknak és a váltók után fizetendő kamatozóknak, hanem ellenállhatatlan vágyainak, „biztos” reményeinek és kilátásainak is. Mintha minden összejárt volna, külső kényszer épp úgy, mint saját hiú ábrándjai, hogy kicsaljanak és kisajtoljanak belőle minél több, mindig újabb és egyre több, még több betűt, könyvet, — kegyetlenül, szinte utolsó órájáig. Hiába próbálta meg, hogy ravaszabb legyen alattomos sorsánál és hogy ne könyvek írásával, hanem fantasztikus üzleti vállalkozásokkal jusson célhoz. Hiába akarja utánozni regénybeli hőseit, akik spekulációkkal halmoznak milliókat, s eszeli ki regénytervek helyett üzleti vállalkozások terveit, hiába siet egyszer egy hírtelen ötlettel Szardínia szigetére, hogy utánanézzon, nem találna-e ő is ezüstöt az ottani bányák salakjában, mint az ókorban a rómaiak — az ilyen „szökési kísérletek” után mindig vissza kell térnie végzetes íróasztalához, az alkotó munkához, hogy ott vívja rabszolgaként nagy csatáját az aranyért, a szerencsért, a dicsőségért, ami nélkül úgy érzi, számára nincs élet.

Aligha volt még ember, aki nagyobb étvágygal, falánkabban kívánta az élet élvezetét, mindent, ami élvezet, mint ő. S aligha volt még ember, akit ez az élet úgy elbolondított, kijátszott és rászédett volna; Circe ebben az esetben az ő szerelmesét aszkétává, gigászi munka aszkétájává varázsolta el, mindig azzal áztatva őt, hogy csak ideiglenesen, csak most, csak még egyszer utoljára kell minden erőt megfeszítenie, csak eddig vagy addig a terminusig. És a terminust mindig újabb határidő váltotta fel. Így sikerült ennek a Círcének, hogy a világ legtelhetetlenebb és legtürelmetlenebb emberét — „az én hóhéromat várakozásnak nevezem” — a várakozás emberévé tegye s még az álomtól is meg-

fosztva napról napra tizenhat órán át az önmegtágadó munka dühében gályarabként íróasztala önkéntes szolgásgában tartsa. Mindig azzal a varázsszóval: „ideiglenesen”.

„Bizonyára elolvastad a „Parasztk” első részét. Hát jó! Négy ilyen részből fog állni. Februárig betejezem a második részt. Ezzel megysz a fele. A két hátralevő részt februárban és márciusban kell megírnom. Azután áprilisban és májusban „A kispolgárokat”... tartsd szem előtt, hogy még százharmincezer frank adósságot kell kifizetnem. A Parasztkból harmincezer frankot fizethettek majd, húszezer frankot „A kispolgárokból”, harmincezer; Le Jardie-ből, húszezeret más művekből, amiket még meg kell írnom és harmincezeret azokból a műveimből, melyeket illusztrálni fognak. Ez sorsdöntő év, amelyben ki kell használnom az „Emberi komédiát”, műveimet és agyamat, hogy véget vessék a nyomorúságoknak!”

Ez a levél a „sorsdöntő évről” 1845. január elejéről van keltezve. 1830-tól kezdve minden egyes esztendőtlől éppígy, szinte ugyanezekkel a szavakkal várta, hogy „sorsdöntő” lesz. S éppígy fogja várni ugyanezt annak az öt esztendőnek mindegyikétől, ami még az életéből hátravan. Ugyanígy, csak éppen mindig újabb, megírandó és megírt regényektől vagy színdaraboktól. Sokszor kétségbeesik, de aztán mindig felülkerekedik benne a biztos meggyőződés, hogy ez úttal ki van zárva, hogy rosszul számít. Utolsó napig türelmetlenül várja, hogy ezúttal beváljék „biztos” számítása, várja egész a váratlan halál meglepetéséig.

„Mindig irigyeltem Luther, Kálvin, Spinóza, Descartes, Malebranche, Kant, Jean Jacques Rousseau életmódjának egyszerűségét és mély önzetlenségét. Kétszázézer frank adósságom és az, hogy egy meghatározott társadalmi körben kell élnem, úgy tüntetnek fel engem, mint olyan embert, aki éhes az aranyra és akit az arany romlottá tett. Ez pedig legkevesebbé sem igaz...”

Spinózát, a Spinózához hasonlókat irigyli. Ez a vallomás teljes összhangban van azzal a bizonyos híres fehér dominikánus csuhával, melyben a munkának ez a szerzetese hitelezői rabságában éjt nappallá téve görnyedt az íróasztala fölé. Hogy a dominikánus csu-

hán velencei aranyból készült övet hordott és azon aranyolló lógott és hogy ez a szerzetesi cella kincset érő festményekkel, szőnyegekkel, kályhaellenzőkkel s vázákkal volt telisete? Egyik 1842-ből való naivitásában páratlan levelében kifejti, hogy az az ő fényűző perzsaszőnyege, melyért 1500 frankot fizetett, „végső fokon” olcsóbb, takarékosabb és gazdagságosabb befektetés, mint valami egyszerű pokróc lett volna, vagy mint-ha egyáltalán nem vette volna meg, mert „a szobák padlójának tisztogatására havonta öt frankot kellett volna fizetnem és ily módon tíz év alatt 600 frankot költöttem volna el, amiből nekem semmi se maradt volna”. S ugyan-ez áll szerinte a brokát takarókra és antik ébenfa bútoraira is. S nem ironikusan, hanem önelégülten dicsekszik azzal, hogy valaki azt mondta róla, hogy „Balzac úr jobban ért a számoláshoz, mint Rothschild!”

Ez a szofista önmagát is csalja. S ezért marad ártatlan, vagy ha úgy tetszik, felelőtlen, bármit is mond vagy tesz. Képtelen arra, hogy ellenőrizze magát — azaz a fantáziáját, mellyel szemben védtelen.

Amikor egymás mellé állítja Kálvint, Luthert és Spinózát, mint a világi javak, a külső sikerek és a hírnév iránt való magasztos közöny példaképeit, már ezzel is a maga lírikus önkényéről és arról is tanúságot tesz, hogy mennyire idegen tőle az olyan élet, amilyenre csak a külső sikerekkel szemben való szellemi és erkölcsi immunitás képesít s melyet ő, aki többek között parlamenti képviselő, miniszter és a francia akadémia tagja akar lenni, állítólag mindig is irigylet.

S mégis, mikor erről az irigységéről, illetve arról beszél, hogy ez a világ iránt való magasztos közöny tulajdonképp eszménye, akkor mégis igazat mond. Nem annak ellenére, hanem épp azért, mert akkor is igazat mondott, amikor egy másik alkalommal kijelentette: „Egyedüli két mérhetetlen vágyam a hírnév és az, hogy szeressenek”.

Igaz-e volt-e Nietzschének, mikor ezt a vallomást a balzaci tünemény lényeges karakterisztikumaként idézte? Legalábbis annyira, mint azoknak, akik elhiszik Balzacnak, hogy egyesegyedül hitelezőinek uzsorás könyörtelenségében rejlik életének a fátuma. Igaza volna annak is, aki „lényeges karakterisztikumként” arra a paradoxonra mutatna rá, hogy Balzac, a polgár, az üzletem-

ber, aki elemében érzi magát a polgári törvénykönyv paragrafusai, az üzleti cselszövegek, örökségek és örökségi perek és csalások világában, Balzac, a realista regény megteremtője, temperamentumával és egész szellemi habitusával minden romantikus költőnél féktelenebbül, romantikus hódolója magának a szenvedélynek, minden szenvedélynek s épp ezért mindenkifelett romantikus. S hogy talán ez az, amit a maga józanságára, tudományára és realizmusára olyannyira büszke Balzac minduntalan elfelejtett és talán ez az, ami miatt ő, aki annyi mindent s annyi más mindenkit megértett, szinte következetesen félreértette és félremagyarázta saját magát, saját indítékait, szükségleteit és céljait. Egy fantázia, mely az alkotó munka húsz esztendeje alatt parancsszóra vagy kétezer legkülönbözőbb életkorú férfi és nő egyéni alakjában, bonyolult, szerteágazó viszonyai-
ban, legkülönbözőbb és legellenlétesebb sorsaiban és szenvedélyeiben tudott inkarnálódni, az a fantázia nem lehetett csak engedelmes, az parancsolt és rendelkezett is; zsarnoka volt annak, akit uralkodóvá tett.

Mert a fantázia nem az ártalmatlan és veszélytelen ajándékok közül való.

Igaz, hogy a tehetetlenül expanzív Balzac ennek az ajándéknak köszönhetően tudja magát kárpótolni a valóság szűk határaiért azzal, hogy egy imaginárius kozmoszt alkot magának. Ott nincs más úr, mint ő, ott ő az, aki kénye- kedvére osztogatja a szerencsét, büntet és jutalmaz, minden titkot megvalhat és kivallhat és mindenkifelett bíraskodhat. Igaz az is, hogy kedve szerint ölthet magára szerepeket és megszerkezheti magának a bűnöket és élvezeteket, melyekben egyébként nem szabad részesülnie. Ebben az imaginárius kozmoszban éppúgy az övé a Contes drôlatiques zabolátlan érzéki szabadsága és tele torokból nevető tivornyázó jókedve, mint ahogy könyökig duskálhat a Nucingen bankház arányaiban. A Lucien de Rubempré szépségében, vágyaiban, sikereiben, illetve halálában egy egész világ helyett ünnepelheti és sírathatja meg magát. Míg két kézirat között nyomdába kell futkosnia s mindig új szerződéseket kell kötnie, hogy egyáltalán élni tudjon és sehol se tud ráakadni a nagylelkű mecénásra, akit mindig áhítva vár, imaginárius világában pártfogót és szövetségest teremt magának vagy épp magát változtatja át

Vautrinné, azaz Carlos Herrerává, a gonosztevővé és egykori gályarabbá, aki „monstruózan szép” és érti a módját, hogy skrupulus nélkül a magasba törve, mindenkit legázoljon. S dacolva az elenséges világgal — mellyel valójában nem tud dacolni —, hála a fantáziának, képes arra is, hogy imaginárius birodalmában átszellemülten lakmározzék Louis Lambert-rel szerafikus elragadtatások misztikus örömeiben.

Ez így van, ez igaz, de csak addig, amíg ennek az imaginárius világnak alakjai nem bontakoznak ki az elmosódó álombeli ködből, nem válnak valóban alakokká, individuális kontúrokkal. Mert akkor elkezdnek önálló életet élni. Akkor a fantázia már nemcsak hogy nem szárnyalhat szabadon, hanem csak éjjel és nappal, ébren és álomban végzendő robotos, szüntelen munkával tudja utolérni, követni, kilesni a maga egykori teremtményeinek a törvényeit és útjait. Az imaginárius alakok megszületése győzelem, de ez a győzelem magának a győzelemnek végét, a szabadság elvesztését, megint csak munkát és fogságot jelent. Viaskodást az árnyakal, hogy ne maradjanak árnyak.

„... Maga nem érti, hogy az ember, aki olyan nehezen ír, mint én (nincs írásaimnak egyetlen lapja se, amelyen nem kellett volna tizenhat-tizennyolc javítást végezni), az ember ennyit alkotva, egész életét, minden pillanatát odaadja” — hangzik egy feljajduló szava 1842-ből.

Ez az ára az imaginárius világ életének és benépesítésének. Ez az ára annak, hogy az valóban világí legyen, amelyben úgy nyüzsgönek teremtményei, mindegyik a maga külön szemével, bőrével, idegzetével, lények önállóvá vált életükkel, hogy illúzióvá válik a határvonal a valóság és a hallucináció között.

Imaginárius világ? Mi akkor a balzaci realizmus? A balzaci realizmus gyökere az izzóra szított, nagyévtvágyú fantázia, melynek az adott materiális világ egyetlen és viszonzatlan szerelme. Ezért ragaszkodik gyötrelmesen a valóság, az ellenőrizhető valóság minden részletéhez és attributumához. Ez a fantázia a hódításnak az eszköze s nem az ember magától való szabadulásának, hacsak a hódításnak ezt a szükségletét és szenvedélyét is végső fokon nem az ember önmaga elől való menekülésének kényszere és vágya szítja.

„Köszönöm, hogy leírta nekem a cári családot. Noha sohase láttam az orosz cárt, rokonszenves nekem: 1. mert ő az egyetlen uralkodó a szó igazi értelmében, uralkodó, aki személyesen kormányoz és mert épp ez megvalósítása az én politikai nézeteimnek, melyeknek a lényege e szavakba foglalható össze: erős hatalom egy kézben; 2. mert úgy gyakorolja a hatalmat, ahogy gyakorolni kell; 3. mert valóban rendkívül szeretetre méltó a franciák iránt, akik az ő városát megtekinteni jönnek. Ezért, ha a cár még ötven évig élne, amit kívánok neki, semmi se tartana vissza attól, hogy oroszszá legyek; jobb szeretnék orosz lenni, mint bármely más ország alattvalója... Egyébként biztos vagyok abban, hogy bekerülök az akadémia s a képviselőházba, az alsó- vagy felsőházba aszerint, hogy melyiket választom!... Elmegyek Pétervárra, hogy lássam a cárt, habár talán kevésbé érdekli egy olyan firkász, mint én. Én is csak akkor fogok valamit jelenteni, ha majd nyilvánosságra hozom azt a nagy politikai művet, amelyen állandóan dolgozom, és amellyel, remélem, be fogom bizonyítani, hogy a királyi hatalom minden hatalom között a legjobb, mert a gyűlöletre van alapítva az iránt, amit alkotmányos kormányoknak hívnak és ami a buták, a butaság imádatának, az értelmetlenek diadalának a kormánya!”

A rokonszenves orosz cár, akiről Balzac ebben az 1843. január 26-áról keltezett levelében ily tisztelettel ír, „a porkolábok porkolábjá” s egyebek között a lengyeleknek is hóhérja, I. Miklós. Balzacnak ugyanebből a leveléből, melyet szerelméhez, Hanska grófnőhöz intézett, azt is megtudjuk, hogy mikor tíz évvel előbb, 1833-ban Svájcban találkozott ezzel az egyébként buzgó katolikus lengyel hölgygel, ez a — Balzac szerint — „magasztos szellem” e szavakkal adott kifejezést érzelmeinek: „Mi lenne velünk, ha ő nem volna!” — tudniillik, ha a cár nem volna.

Annak a fantáziának a hatalmával szemben, mely képessé tette arra, hogy egy világot alkosson és népesítsen be egymásba fonódó sorsokkal, maga a varázsló, Balzac is vételeznek bizonyult. Eleinte alighanem csak játszott, mulattatta, mindenesetre tetszett neki a kísérlet, hogy egy elérhetetlen távoli Laurát színezzon ki magának s magát az epokédó Petrarca szerepében lássa, aki trubadurként híven vágyakozik az Egyetlen és Imádott Nő után, aki még-

hózzá — s ez a polgári Balzac arisztokratára ambícióját szempontjából igen fontos — egy távoli Grófnő. Mind hevesebben beleéli magát a szerepbe, s mert minden szerepében, még akkor is, ha a dominikánus csuhájában egyedül van a szobájában, egyben nézője is önmagának, hamarosan komolyan megmámorosodik a saját szerelme nagyságától és az akarattól, hogy meghódítsa a grófnőt. A saját szavai tüzetől és ragyogásától a tulajdon szeme káprázik; nem a grófnőt, hanem önmagát hálózza be és bővíti el, levélről levélre mind teljesebben. Színes, aki annyira a maga szerepe igézete alá kerül, hogy az hamarosan megszűnik szerep lenni és a szeszélyes kalandos játék egyszerre csak komoly, tartós és végleges sorssá válik. A regényt szövő fantázia elnyeli magát az írót.

A dráma, mely tizenhét évén át tart és Balzac napról napra írt levelein keresztül szinte az utolsó pillanatig, a végkifejlésig, azaz az író haláláig nyomom követhető, nem két szerelmes drámája, hanem egyesegyedül Balzacé. Ő az egyetlen spiritus movense, hőse és áldozata ennek a különös, voltaképp monológ formájában lejátszódó drámanak. Nem azért, mert a nő levelei megsemmisültek; a monológból, Balzac leveleiből meglehetősen látható a partner. A partner azonban csak ürügye és nem hőse a drámanak. Majdnem úgy, mint ahogy Don Quijote sorsát se lehet Dulcinea személyes kvalitásaiból illetőleg kvalitásainak esetleges hiányából megmagyarázni: Don Quijote akkor is egy magaformálta faniómhoz szolt, amikor azt hitte, hogy meghatározott személlyel beszél és viaskodik. Igaz, Evelina Hanska nem maradt puszta fantóm, az ő lovagja kezdettől fogva buzgón igyekszik, hogy olyannak mutatkozzék, amilyenek a hölgy szemében látszani szeretne, míg maga a hölgy mind kevésbé és végül egyáltalán nem igyekszik hasonlítani a romantikus ideálhoz, „a megvalósult álomhoz”, „a szent leánykához”, „a magasztos imádothoz”, aminek a lovagja látja, akarja és nevezi. De talán épp ez volt az amitől, önámító és tragikus kísérezene, ami Balzacnak, aki épp ez időben lett alkotó művész, kellett ahhoz, hogy életének ebben az utolsó tizenhét évében végletekig korbácsolja — és hogy kibírja — a maga produktivitásának tempóját.

A készülő dráma még játéknak is sután és kellemetlen zökkenőkkel in-

dult. Az a bizonyos levél, mely odesz-szai postabélyegzővel 1832 februárjában érkezett Balzac számára kiadója címére, nem különbözött a többtől, amit ő a harmincöt éves nőről szóló könyve visszhangjaként szép számban kapott unatkozott, meg nem értett és érzéletes hölgyolvasóitól. Az író, aki prózai módon nyakig benne van a hitelezőivel való harcban és a munkában, kegyes csalással barátjére, Carraud asszonyra bízta, hogy helyette megírja a poétikus válaszokat a meghatódott és ábrándos női olvasók leveleire. Természetesen Balzac stílusát utánozva és Balzac nevét írva alá, Erre megint csak odesszal postabélyegzővel és mint az előbbi, „Idegen nő” aláírással újabb válasz érkezik — és elkezdődik a levelezés, melyet ezúttal már valóban Balzac vesz át, Balzac, aki mindig is valami tüneményes csodás szerencsét várt, valami olyat, amilyenekről csak rossz irodalomban szokás regélni. Balzac azonban a maga fantáziája és egy saját irodalmánál sokkal silányabb romantikus és szentimentális irodalom hatása alatt elkezd álmodozni. Hátha ez az előkelő idegen nő, aki inkognitóját felfedve már a harmadik levélben megvallja, hogy huszonhat éves ifjú hölgy, a wierzehowniki feudális kastély magányos úrnője, a hatvan éves Hanska grófnak boldogtalan és boldogságra szomjazó felesége — hátha ez az a mesebeli tündér, akit neki nem szabad elmulasztania, sőt talán meg kell hódítania? A viszony voltaképpen Balzacnak 1833 január hónapjában Párizsból keltezett Hanska grófnőhöz intézett levelével születik meg. Ez a levél, melyben Balzac úgy tesz, mintha kiöntené a szívét, azért hogy „ugyanazzal a bizalommal” ugyanezt tegye a hölgy is, minden inkább, mint őszinte. A levél patétikus érzelmessége, a Chateaubriand irodalmi divatjának megfelelő elégtikus hangja, keresztül-kasul hamis. Balzac szavai, mint valami ripacs — vagy helyesebben úgy, mint ahogy feltételezi, hogy az megfelel a lengyel feudális kastély unatkozó úrnője eszményének egy érző szívű költőről. Ezt játssza meg s trükkökkel, amiket irodalmi parasztfogásnak lehetne nevezni, igyekszik érdeklődést, bizalmat és vonalmat ébreszteni maga iránt. Ő, akit egyik kortársa „vidám vadkanhoz” hasonlít, ebben a levélben „szegény ifjúnak” mondja magát, „aki a maga nőies szemérmességének, féltékenységének és hiszékenységének volt és lesz hol-

nap megint az áldozata". Siközben vasok hazugsággal felel a kérdésre, hogy mért volt első levelének kézírása egész más, mint a következő „...Ó, annyiféle a kézírásom, amennyi nap van az évben, de azért legkevésbé se vagyok állhatatlan”. Hazudik és közben a sose látott ismeretlen nőnek már az összetört szívű trubaður pózában nehéz sóhajok között szerelmi vallomást is tesz.

Maga Balzac felejt el leghamarabb, hogy milyen hamisan indult ez a viszony. Nem annyira Hanska Evelina titokban írt és küldött sorai, mint inkább az ő saját további, egyre epedőbb és ostromlóbb leveleinek, magának az írásnak a mágiája, ez az, ami lenyűgözi. Ami póz volt, abból szubjektív igazság lesz. Ő költött magának, egész életének, minden vágyának egy szimbólumot, egy megközelíthetetlen várat, melyben az ő csodákat rejtő élő üdvössége van fogásban. Az elérhetetlen, az egyetlen.

A kritikus pillanatot az, mikor még az év júliusában a Hanska-család — Evelina az öreg gróffal, öt éves kislányával, Annával és ennek nevelőnőjével — Svájcba, Neuchâtelbe érkeznek nyaralásra. Konspiratív előkészületek után Balzac szeptemberben ott találkozhat először a valóságban a maga romantikus regénye hősnőjével. A hölgyet, aki a levelek fróját „poétikusabb” jelenségek képzelte, mint volt a robusztus plebejus, alighanem kellemetlenül lepte meg az első találkozás. Erre vall az a pár sor, melyben Balzac a nem-sikerült első találkozás miatt azzal mentegődzik, hogy túlságosan fáradt volt a hosszú úttól a postakocsin, és újabb találkát kér.

„Részeg voltam a szerelemtől!” — írta Balzac, miután egyetlen egyszer egy sé-tán egyedül lehetett az elérhetetlen nővel, s megállapodott vele abban, hogy a gróf halála után férj és feleség lesznek. „Ó jaj, az az átkozott férj öt nap alatt egy percre se hagyott magunkra... És Neuchâtel kisváros, ahol egy aszszony, egy előkelő idegen nő egy lépést se tehet anélkül, hogy látnák! Úgy érzem magam, mint valami kemenében. A kényszer nem nekem való!” — ezekkel a szavakkal számol be Balzac erről az öt napról. S az első levél, amit Párizsba visszaérkezve Hanska asszonynak írt, már ezzel a megszólítással kezdődik: „Drága szerelmem!”

Ez volt a nyitány, de benne már felhangzanak mindazok a motívumok, melyek különböző változatokban doml-

nálnak a még tizenhét évig tartó többkötetes levelekben — Balzac leveleiben — és az egész viszonyban, melyet Balzac mindvégig titokzatosan spontánnak és csodálatosan misztikusnak akar és tud látni.

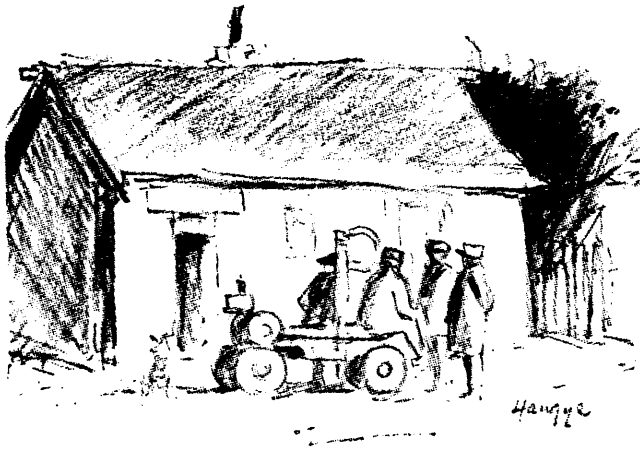
A valóságban Balzac fantáziáján kívül minden hiányzik ebből a viszonyból, de leginkább épp a spontaneitás és az elementaritás s a poézis is. Egy nagy szerelem, melynek a realizálását elhagasztják bizonytalan időre, illetve egyetértően arra a gyáva s egyáltalán nem poétikus reményre építik, hogy nem túl soká várat majd magára valami jótékony nyaralva, mely majd sűrűbavisi az akadályt, „az átkozott férjet”. A remény ugyan nyolc évi várakozás után beteljesült, de ez a szerelem még azután is kilenc évig várta a megvalósulásra.

A férj életében, majd halála után kisebb-nagyobb szünetekkel Balzac viszontlátja „isteni szerelmét” Genfben, Szentpétervárott, Kannstadtban, Karlsruheban, Badenben, Belgiumban, Hollandiában és Olaszországban. Balzac különféle országok huszonnégy városát emlegeti mint szerelem „szent városait”. Mindezeket a helyeket mindent összevéve alig tizenkét hónapot töltöttek együtt. Balzac az elmúlt találkozásokról mindig mint „álomzerűen gyönyörű” együttlétekről emlékezik meg, még az elsőről, a neuchâteliről is, mely az ő számára ezt a kisvárost — emlékeiben — „tisztá fehér liliomná” teszi „tele átható illattal”. És két találkozás közt — szüntelenül tartó önpusztító alkotó munkája, regényei írása közben — nem fárad bele, hogy nap nap után hosszú levelekben az eksztázis hangján magasztalja szerelmének szent, egyetlen és boldogító nagyságát. Ezekben a levelekben Hanska asszony a szépségnek és tökéletességnek pusztá szimbóluma, csak azt tudjuk meg róla, hogy sokkal ritkábban írt, mint az imádója és ha írt, akkor folyton — és nem ok nélkül — gyanakszik és számonkéri, ha hírt vesz, hogy a neki szóló nagy költői szerelem mellett Balzacnak sűrűn akad egy-egy prózai kalandja is. Az ilyen szemrehányásokra Balzac oldalas szerelmes levelekkel felel, de nem ügyesebben oszlatja el a gyanút, mint abban az első levelében, melyben Carraud asszony kézírását igyekszik magának vallani.

A házasság megkötése egyre halasztódik. Nemcsak Hanska asszony miatt,

aki közben férjhezadta leányát — Balzac Neuchâtelben még mint ötéves kislányt látta — s nemcsak Hanska aszszony bonyolult örökségi pórei miatt, — hanem Balzac miatt is, aki a Comédie humaine tizenhat kötetétől várja ezúttal a százezreket, sőt azt a millió frankot, mely majd „az ő első és igazán értékes győzelme lesz”, s mellyel majd méltó módon fogadhatja szerelmét. És kezdheti el „mint tollának és műveinek korlátlan ura” az életet.

S minden arra vall, hogy mikor 1850-ben végre férj és feleség lettek, Balzacnak, akinek hatalmas szervezete akkorra már megroppant a húszéves gyilkos munka alatt, rá kellett eszmélnie, hogy az, akiről azt hitte, hogy élete nagy szerelme, teljesen ismeretlen idegen lény számára. Már nem kellett hogy valami elkövetkezendő csodás szerencse továbbra is áltassa. Meghalt három hónappal azután, hogy még egyszer utoljára várta, hogy *elkezdheti* az életet.

vers a műanyagról

gál lászló

*hófehér vattában háromlábú erdő
csillog a műanyag csillaghullás rajta
szeretetet árul a boltos a sarkon
majd hogy késre mennek a vevők miatta
hull szeretet eső*

*véres húst vásárol farkasnak a bárány
finom tejecskét a báránynak a farkas
édes angyalhang szól villanygramofonból
anyu mesét mondjál ringass el és altass
hull már a boldogság*

*ó fehérre mosott kancsal kéményseprő
szemérmesen pirul a kismalac bőre
villanypóznát ölel az utcán a részeg
mézzé válik benne a savanyú lőre
színezüst a tócsa*

*csillagszóró szórja szép szikráit szerte
jószágot duruzsol édes villanykályha
olyan jók vagyunk mi egy vérből testvérek
gyilkos vaddáltként születtünk is bárha
holnap úgysem számít*

*háromlábú erdőt sánta világ járja
dobog a bolondok béna kavalkádja
a süket a zenét a vak a százszorszínt
a kés a reszelőt fennen prédikálja
ó csonkult szegények*

ha verem a mellem megbántam megtántam
piros pecsenyéstál éheset sajnáltam
ha szigorú híjas dús falót gyűlöltem
hej be megbántam, hogy senkit meg nem öltem
hogy csak fenekedtem

műanyag jóságunk műanyag világon
üveg tulipánom bús papír virágom
ami csak kísértet útjaim kísérte
elküldöm illatos italos misére
műanyag misére

hát persze jó volna hát persze rossz volna
mi is a világon költőember dolga
pap legyen a költő szószerke felálljon
fejleszt fogjon aztán frigyszekrényt felvágjon
kályhát jól befűtsön

hullok most már térdre hullok imádkozni
hullok asztal alá hullok káromkodni
poharam színültig aliq-aliq állok
édes forrásvizet váltig prédikálok
sűrű vörös mellett

műanyag világon műanyagból versem
ne az állítson fel aki mellé estem
új szép ruhám fölé hadd húzzam az ócskát
kicsit foltos-ronqyos ma bennünk a jóság
holnapra megbánjuk

Kirándulás

Deák Ferenc

Július 24-én, csütörtökön reggel kissé későn ébredtem. Fél nyolc volt már, tehát reggelizésre nem nagyon volt időm. Magamra kaptam könnyű nyári öltönyöm és munkahelyem, az Alpes turistaszervíz felé vettem az utat. Egyre törtem a fejem, mit is mondjak a főnökömnek, hogyan magyarázkodjam ki. Sőt, titkon attól is féltem, hogy talpamra kötik az útilaput. Sok a magamfajta kis turista- és idegenvezető, én meg már ötödször késtem ebben a hónapban. Magam sem tudom, mi van ve' em. Azelőtt sohasem volt szükségem ébresztőórára. Még a sötét téli reggeleken is pontosan ébredtem. Mostanában valami különös fáradtság vesz rajtam erőt. A főnököm pedig nagyon pedáns ember. Egy csöppnyi lámpalázzal nyitottam be hozzá.

— Jóreggelt... — dadogtam remegő hangon. A főnök háttal állt az ajtónak. Mikor benyitottam, lustán hátrasandított s közömbösen mormogta maga elé a nevemet.

— Ah... Bokár... — Valami iratokat nézegetett, rendezgetett. — Üljön le, mindjárt befejezem ezt a kis ügyet..

Nem volt mindegy. Gondoltam: most a'aposan leszid.

— Hol mulatott az éjjel, kedves Bokár úr? — fordult felém kis idő múlva a főnök és röpké mosollyal cigarettára gyújtott.

— Nem... nem voltam sehol. Magam sem tudom, hogy aludtam így el.

— Ugyan, talán csak nem bántja a lelkiismeret... — nevetett nagy hangon a főnök. Nem tudtam mire vélni ezt a különös közvetlenséget.

— Tudja, kellemetlen dolog az, ha az ember késik... — jegyeztem meg nagysokára.

— Kedves Bokár kolléga, valószínűleg még nem reggelizett... Megkérném hát egy szívességre: kísérjen el a színészklubba. Olyan szép idő van ma, miért ne immánk meg egy pohárka konyakot? Különben is, szeretnék magával közölni valamit.

Ez aztán végleg megzavart. Főnököm ugyanis emberem'ékezet óta nem hívott egyetlenegy hivatalnokot sem, még kevésbé magamfajta kis alkalmazottat a színészklubba, se máshová, konyakozni. Nagyon természetes, hogy nem utasítottam vissza a meghívást. Nyolc óra lehetett, amikor hátratett kezekkel végigballagunk a langyos délelőtti fényben fürdő kedves utcán. Olyan ötszáz méternyire volt a színészklub. Sohasem jártam itt és fogalmam se volt róla,

hogy főnököm ide jár konyakozni. Alacsony, korszerűen berendezett helyiség volt, olyan kisebbfajta bár.

Felültünk a bárpult melletti magas székekre. Főnököm rendelt két dupla orient-konyakot. Csak úgy ragyogott a boldogságtól. Előbb elmesélt néhány sikam'ós viccet, aztán még két dupla konyakot rendelt és így szólt:

— Bokárom! Egy végtelenül fontos feladatot bízok rád!

— Rám? — kérdeztem megütközve.

— Igen. Téged találtak a legbecsületesebb és a legjobb turistavezetőnek. Csak ne szerénykedj, csak ne mentegétezz! Tehát: mikor jártál utoljára a Csillámon?

— Tavalyelőtt.

— Jó! ismered az utat?

— Igen. Hosszú út. Az isten se jár arra.

— De szép út. Mi?

— Szép, de hosszú.

— Mennyi időre van szükséged, hogy a csúcsig felérj?

— Másfél napra.

— És hol éjszakázol?

— A Vadas erdészlakban.

— Azt mondtad, szép az út, de kimerítő?

— Igen, különösen az utolsó útszakasz nehéz.

— Nagyszerű! Pincér, húzza csak szét a függönyt azon az ablakon!

És elénk tárult a gyönyörű kében játszó Csillám csúcs, magasan a város fölött. Ta'an ez a világ legszebb hegye. Úgy emelkedik az ég felé, szelíden és izgatón, mint valami leánymell. Néhol még hó fehérlik rajta.

— Bokár úr, pontosan tizenkettőkor útrakészen jelentkezél az Alpes előcsarnokában, ott akkorra egybegyűl az a hattagú csoport, amelyet felvezetsz a Csillámra. Megértetted?

— Igen — válaszoltam emelkedő kedéllyel.

— Várj csak... egy hattagú csoportot vezetsz a Csillámra, és pont másfél nap alatt érkezel meg a csúcsra. Figyelj! Nagyon fontos, hogy az alatt az idő alatt fölérjetelek. Ne kérdezz senkitől semmit! Megjegyzem, elég unalmas út lesz, de mindenképpen, fő! kell érnetek másfél nap alatt. Tehát: szombaton délben a csúcson lesztek.

— Igen.

— Várj csak Szeretném még megjegyezni, hogy hihetőleg nem élsz vissza bizalmammal és komolyan veszed, amit mondok. Az egész Alpes jövője et'ól az úttól függ. Mel'esleg: sok vízszás dolog fog történni az úton, de ha

visszajöttél, hiába beszélnél róla bárkinek is, senki sem hisz majd szavaidnak. Ezért jobb lesz, ha meg se próbálkozol fecsegni visszatérted után. Ez az út szép összeget hoz a te konyhádra is, ha sikeresen végzed a feladatod... Pincér! Még két dupla orientet!... Tudod mit? Segíts engem oda ahhoz az asztalhoz. Biztosabban ül az ember alacsonyabb széken. Nem?

— Igen — mondtam —, az alacsonyabb széken kellemesebben ül az ember.

— És biztosabban is... Hehehe...

— kacagott fel főnököm.

Valami különös boldogság öntött el. Szerettem vo'na megölelni ezt az embert, aki itt ült mellettem, aki megbízott bennem és aki az egész Alpes sorsát kezeimbe adta. Titkon kabátom belső zsebébe nyúltam, hogy felmérjem pillanatnyi anyagi helyzetem. Aztán:

— Kedves főnököm, engedje meg, hogy most én vendégeljem meg egy dupla konyakkal. — És megvendégeltem. Aztán a főnököm megkért, hogy hagyjam magára. Alig értem az ajtóig, visszahívtott.

— Írja csak: 140599. Hívja fel ezt a számot és mondja meg, hogy délután egy órakor jöjjenek el értem ide. Előbb semmiesetre se! No igen, a feleségemet kérje meg, hogy ne idegeskedjen. Hehehe... — Ezzel intett, hogy hagyjam magára.

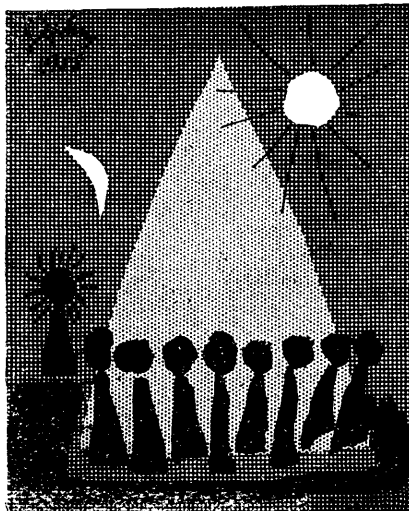
Az utca, a város, a környező hegyvonulatok délelőtti fényárban úsztak. Első dolgom az volt, hogy főnököm lakására telefonáljak. Utána hazaballagtam. Atöltöztem, háztársakomba becsomagoltam minden szükséges dolgot. Aztán dudorászva a Hárs kávéház kert-helyisége felé vettem az utam. (O'thon magamhoz vettem összes megtakarított pénzem) Tíz óra volt. Tehát ebédhez még túl korai az idő, viszont reggelizni már nem érdemes.

— Pincér! Orient-konyakot kérek.

— Csak Napóleonunk van. Eredeti francia konyak...

— Kár — sóhajtottam fel —, a főnököm csak az Orientet szereti.

Tehát konyakoztam tizenegyig. Az idő gyorsan telt. Tizenegykor om'ettett kértem előételnek. Aztán egy negyed óra múlva ragulevest. Utána bifszteket, aztán krémespalacsintát, és háromnegyed tizenkettőkor egy palack pezsgőt hozott a pincér asztalomra. Életemben akkor ittam először pezsgőt. Tíz perc alatt e'fogyasztottam és fizettem. Hatalmas ebéd, hatalmas ár! De az öröm mindennél nagyobb volt bennem.

Sáfrány Imre illusztrációja

Megkondultak a harangok, amikor belép'em az Alpés előcsarnokába. Öten várakoztak némán.

— Valaki hiányzik? — kérdeztem kedélyes, meleg, vidám hangon.

— Igen. Még egy.

— Nem baj. Megvárjuk. — Közben folytattam valami ismert melódia dúdolását. S valóban: az illető alig tíz perc múlva megérkezett. Elindultunk a Csillám felé vezető úton. Hangulatom most volt csúcspontján Daloltam, ugrottam, táncoltam, vicceket meséltem...

A hattagú csoport konokul hallgatott. Jó párszor indítványoztam, hogy térjünk be valamelyik büfébe, de mindig megütközve néztek rám és folytattuk utunkat. A délután elég meleg volt.

Ezer és ezer hülye tervet eszeltem ki, amilyeneknek csak részeg ember örvendhet igazán. Például, sokáig az járt az eszemben, hogy három nap múlva, azaz visszatértem után, ünnepséget rendezek főnököm tiszteletére. Kollégáimtól szedek össze pénzt az ünnepségre, mert ilyen kiváló embert mindenképp ünnepelni kell.

Az út még nem volt meredek. Komótosan ballagtunk a virággal, páfránnyal szegélyezett ösvényen. A társaság hallgatott. Némán, sötéten követett a délutáni káprázatban.

Igen, a főnököm kiváló emberismerő — fontolgattam tovább a dolgot, és akkor nem sajnáltam volna, ha erre

az ünnepségre, erre az esetleges ünnepségre rámegy utolsó ingem is. (Ma már másként gondolkodom. Hogy miért? Arról majd később)

Már kiértünk a városból, és utunk lassan a Csillám lankáira emelkedett Dombok vonulata jelezte, hogy lassan komolyabb és nehezebb szakaszok döcögnek elénk. Már ez a vidék sejtette, hogy hamarosan nem mindennapi látványban lesz részünk. Gyönyörű gondozott virágágyások kísérték a keskeny, de kövezett utat. Csupa szín, csupa illat, csupa izzig-vérig nyár töltötte ki ezt a kellemes júliusi délutánt. Jóllehet a kellemes mámor segített hozzá, hogy ilyen bensőségesen érezzem és minden cseppjükben élvezsem ezeket a késő délutáni perceket, de ami nem sokkal azután történt, valóban nem emlegetésre méltó és ha alaposabban szemügyre vesszük, bizony mindenképp az előbb említettek merő ellenkezőjét látjuk, s a szép és a gyönyörű — groteszk értelmet kap. S hogy mégis külön tudtam választani a két élményt és annyira elszigetelni őket egymástól magamban, hogy az egyiknek felidézésekor egy kicsit sem érezhető a másiknak esetleges hatása — ezt a tényt eddig nem sikerült teljes egészében megmagyaráznom.

Az első élményt már (úgy-ahogy) elmondtam: felértünk a Csillám első vonulataira s a gyönyörű napsütés és a természetnek magasztosabb értelemben vett felemelő és átszellemítő közvetlensége annyira áthatott, hogy szinte repültem és sziporkáztam a boldogságtól és jóságtól. Hiszem, hogy életemben akkor voltam a legjobb és a legőszintébb. Annyi mindent el szerettem volna mondani azoknak a velem haladó, magukbaroskadó, sötét embereknek... Szerettem volna elmondani — magam sem tudom, miért épp ezt —, hogy annyszor csalódom az emberekben csupán azért, mert kategóriákat, mércéket állítunk fel és nem vesszük figyelembe az emberi életek, lelkiületek, megnyilatkozások tarkaságát. Szerettem volna valamit mondani arról is, hogy az élet nagyon szép, csak tudni kell bárni vele. Habár meglehetősen profánul hangzik, talán így fejezhetném ki ezt legjobban: élve kell élni. Aztán a harcról is akartam szólni, arról a harcról, mely a tökéletességért, szépségért és kimértességért dúl. Sok mindent akartam mondani, de ők konokul hallgattak és sötét pillantásaikban valami mély, előre elfogadott vereség rostokolt. Félttem, hogy kedves, dédelgetett és

oly fiatal kártyavár-okoskodásaimat hamar megdöntének ezek a sötét tekintetek és ezért inkább hallgattam. Kártyavár-okoskodásnak neveztem azért, mert életem első és egyetlen ilyenfajta elmefuttatása volt ez. Tudat alatt éreztem, hogy homokra épített dolog, amit tesztek, de valami belső láztól fűtve nem akartam felhagyni vele.

Egyszer valami mellékútról egy közéletű, sánta ember csatlakozott hozzánk. Ez a mozzanat készítetett arra, hogy útítársaimat alaposabban szemügyre vegyem. A mámor már régebben alábbhagyott, és így sikerült tőlem telhetőleg tökéletes képet alkotni róluk.

Mellette az a férfi ballagott, aki késve érkezett az induláskor. Ötvenen felüli, magas homlokú, kissé bandzsalsal, simára borotvált értelmiségi volt. Bandzsalsága valami militarista vonást kölcsönzött külsejének. Acélkék szeme szinte kaszabolt. Mégis... mégis ott érzett az az előbb említett közös vonás a végleges, a nagy vereség sötét, meghunyászkodó végétvárása. (Mivel útítársaim nevét sohasem tudtam meg, itt saját magam kereszteltem őket különböző vonásaik alapján. Az előbb említett embert Bandzsalsal néven szerepeltetem a továbbiakban — nem kis sikerrel.)

Mögöttünk két agg bácsika totyogott. Az egyik vadászöltönyben, a másik esernyővel a kezében. A puffatag, kövér, petyhüdt arcú kopasz Vadász nagyhivatalnokra, megrögzött bürokratára emlékeztetett. Jobb kezét állandóan könyébe hajlítva a derekán hordta. Hátizsákjából egy kis katonaásó rövid nyele kandikált ki. Mellette az Esernyős szöges eléntékként pipaszár lábakon kocogott. Ideges, epés, vékony, hetven felé járó tanár kinézésű, hosszú csontos ujjú és karvaly orrú köhécselő bácsika. Ez volt az Esernyős.

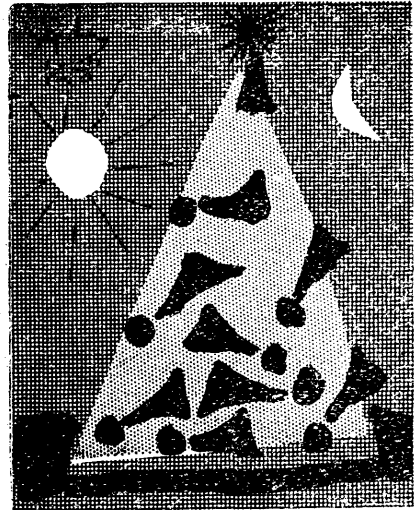
Valamivel hátrább egy franciasapkás középkorú hölgy és egy húsz év körüli telt idomú fiatal szőke lány haladt. A néni a fehér franciasapkás kerek feje a fájdalom és a családi gondok hú képe volt. Annyi háziasszonyos vonást ritkán lát az ember egy arcon. A fiatal szőke lányt felismertem: sanzonénekesnő, félre sikerült operadívaként ismerté szűkebb környezete. Az újságok sűrűn közölték arcképét. A rádió- és a televízióközönség meglehetősen felmagasztalta. Jómagam is számtalanszor hallottam róla, de csak félfüllel. Azt beszélték egy időben, hogy a diva sem mentes a sorstársaira jellemző botrányoktól. Tehát mindenképp jól startolt. Igazi csillog módjára. Egyelőre nem érdekelt

különösképp. Nevét tudom, de az egyesség megőrzése végett Dívaként esik majd szó róla.

Leghátul egy szikár, magas férfi ballagott a sánta Újonccal. Ösztövére teste fáradtan imbolygott a csoport után. Ő hatott a legsajnálattaméltóbban: mint valami botcsinálta gonosztevő, aki mindent bevall, mindent magára vállal, nincs ereje már magát megváltani. Az életkedv szikrája is hiányzik külső vonásain. Igaz, útközben ezt a látszatot alaposan megcáfolta. Ösztövére névvel illette. Mellette az Újonc — valószínűleg ismerőse — állandóan beszélt, duruzsolt. Hogy mit, nem értettem.

Így némán, valami nagy vereség tudatában, haladt csoportunk a Csillám felé. Utunk a vonulatok gerincén haladt és a város látképe szinte pár méternyire a lábunktól hatalmas makétaként terült el előttünk. Az út egyre meredekebben emelkedett. A virágágyásokat buja páfrányok és csenevész fenyők váltották fel. Ház vagy kunyhó sehol. Két évvel ezelőtt voltam utoljára a Csillámon, azóta mintha semmi sem változott volna erre. Akkor is épp július közepe táján bíztak rám egy — ennél jóval népesebb és vidámabb — csoportot. Akkor is a Vadas erdészlakban éjszakáztunk. Igen, igen. Két év óta mintha semmi sem változott volna. K-ba értünk. Régi erőd, roskadozó várfalak. Öreg, mohás falak... Rajtam kívül most senki sem figyelt fel erre a történelmi nevezetességű helyre. Történe-

Sáfrány Imre szövegrajza

lem... Senkit sem érdekel itt már a történelem a múlt Mindenki apatikus. Csak baktatnak utánam egyenletes ütemben. sem a természet, sem a történelem nem érdekli őket.

Néha sírás környékezett. Átkozottul nehezemre esett ez a hallgatás, ez a nagy némaság, amelyet szinte magam után vonsoztam. Hiába szóltam bárkihez is, a válasz: egyforma csodálkozó, kissé szemrehányó némaság.

Kezdtém beletörődni. S akkor az Esernyős felbukott. Meghalt. A Vadász állapította meg nagy örvendéssel: Meghalt! Meghalt!

Legnagyobb csodálkozásomra a társaság hangulata pillanatról pillanatra változott: apatikusból vidám, hangoskodó kurjongásba. A Dívá is kiengedte kissé fátyolos, de kedves, megkapó hangját, hogy csak úgy zengett belé a közeli tölgyerdő. A Vadász jódlizva kicsiket kacagva, előkapta hátizsákjából a gondosan őrzött katonasírköveket és a kezembe nyomta.

Szinte csorgott a vidámság, miközben az Esernyöst behuppantottuk az általam kiásott — igaz, nem túl mély — árokba.

Megzavarodtam. Szinte reszkettem az izgalomtól és a belső vívódások okozta erős lázól.

Továbbmentünk. Most meg majdnem én jutottam abba a lelkiállapotba, amelyben negyed órával ezelőtt útitársaim hánykolódtak. Nem jött szó a számra. Nem tudtam, honnan kezdjem az egészet szemlélni.

Bandzsál ott ugrabugrált mellettem és valami katonaindulót dúdolt. Egyszer csak oly hangosan, hogy az egész társaság hallhatta, ezt kérdezte tőlem:

— Mondja meg, kedves útvezető úr, mi mindent ivott össze, mielőtt elindultunk? Ne szőgyellje magát. Váolja be egész nyugodtan Ne féljen, vagyunk közülnk bárki is följelentné tisztelt gazdájánál...

Erre olyan hatalmas röhej keletkezett, hogy a franciasapkás hölgy elterült az útmenti pázsiton és hempergett, krakogott. A leghátulsó, az Öszövé nagyokat ugrott, mint egy bakkecske, és mély hangja csak úgy döngött nevetésben. S hogy nyomatékosabban jelét adja feltornyosult kedélyének, jó párszor ülepen rúgta az előtte cincogó sánta Újoncot. A Dívá egész hangkincsét megcsillogtatta. Majd öt percig tartott az egetverő röhej. Akkor a Vadász, szintén olyan hangosan, mint előbb annak a számomra érthetetlen viccnek a szerzője, ezeket mondta:

— De kedves kolléga! Engedje meg, hogy helyesbítsem előbbi pazar mondókáját: ahelyett hogy „ne féljen, hogy közülnk bárki is följelentné tisztelt gazdájánál”, ezt mondanám: ne féljen, hogy közülnk bárki is följelentné tisztelt gazdájánál. Némák leszünk, mint a halak.

Erre megint ötperces egetverő kacajverseny következett.

Szédelegtem. Fél órával ezelőtt... ó, fél órával ezelőtt...

Minden tótágast állt bennem.

Zavartan kértem útitársaimat — amikor a kedélyek egy kissé lecsillapodtak —, hogy folytassuk utunkat. Mert így is alaposan rákenteledik.

— Tudja... kedves útvezető úr, van ebben az életben valami törvényenkívüli, de rettentően nagy és mindenki által elismert szabály. Következetesség. Azaz érdemek szerinti díjazás. Csak érdemek szerinti díjazás. Nohát, így áll a bál magával is. Az út végén rájön, mennyire igazam volt ebben. Hány éves? Huszonhárom?

— Huszonhat.

— Nagyszerű! Ezek szerint a maga, kitüntetése nagyobb és szencziósabb lesz, mint bárkié lehetne. Huszonhat éves korára ilyen tökéletes munkát végezni... — és mélézva félbeszakította mondatát.

— Nem értem!

— Figyeljen ide! Bárki vezethette volna ezt a csoportot?

— Azt hiszem.

— Én viszont azt hiszem, hogy maga téved. Még egy szót, de őszintén: Mi a véleménye az üz'etemberekről?

— Nagyon tetszenek.

— Na most elég ebből. Megkérném még valamire Velünk ne is próbálkozzon értelmesen beszélgetni!

Valami borzasztó félelem vett raitam erőt. Ez az ember belerántott valamibe, amiről fogalmam sincs. Vagy lehet, hogy más rántott bele. De miért? Miről akart bizonyosságot szerezni az illető? Borzasztó! Akkor olyanféle félelem vett rajtam erőt, hogy ezek örültek.

Lehetetlen!

Nagyon fáradtnak éreztem magam. Pihenésre volt szükségem. Szerettem volna nem gondolni semmit. Nem ment. Holtfáradtan értünk a Vadásba. Megvacsoráztunk. A társaság még borozgatótt egy ideig, aztán pihenni tért.

*

Másnap reggel én ébredtem elsőnek. Lefutottam a forráshoz és alaposan

mégmosakodtam. A nap még nem emelkedett fel a hegygerincig, és így elég hűvös volt. Alig végeztem el a reggeli tisztálkodást, amikor a forráshoz vezető csapáson feltűnt a Vadász és az Ösztövér. Vidám, pálinkás, korareggeli hangulatuk sűrű hangos kacagásban tört elő, megbontva a tölgyerdő réteges, párás csendjét. A Vadász magával hozta ásócskáját.

— Ásson egy gödröt... Valamivel nagyobbat, mint a tegnapi! — mondta harsogva az Ösztövér és gyorsan folytatott valami félbeszakított adomát.

Ástam egy gödröt.

A franciasapkás néni ke teste került bele. Alighanem a reggeli órákban patkolt el, mert még nem volt megmeredve a teste. Folytattuk utunkat. A legmeredekebb szakasz következett.

Kezdett kiviláglani előttem, hogy miről van szó. Sok dolgot persze a mai napig is titokban maradt előttem.

A tölgyerdőt gyantaszagú, gyönyörű fenyves váltotta fel. Odszegődtem a Díva mellé.

— Maga? — kérdeztem nagyokat fújva. — Magának nem kellett volna ez alkalommal feljönni, Valószínűleg nem tartozik ehhez a csoporthoz.

Rámnézett és kacagott.

— Dehogynem! Én is közéjük tartozom. Még csak én tartozom igazán közéjük. — Közben kigombolta selyemingét.

— Azt hiszem, szívgörcsöt kapott az a két megboldogult — fűztem tovább. — Igen, mindnyájunkra az vár.

— Erdekes. Milyen fiatal maga és...

— Igen... azonkívül másállapotban vagyok — mondta egész közönségesen a Díva.

— Ó, akkor magának még nehezebb a gyaloglás.

— Igen, valamivel nehezebb, mint maguknak.

— Nagyon elkeseredhetett, hogy rászánta magát erre.

— Nagyon... nagyon-nagyon — válaszolt a Díva.

— Pedig...

— Tudja mit? Hagyjon fel minden agitálással. Mert ha közülünk bárki is életben marad és visszatér, akkor a maga vállalata tönkremegy, azonkívül ön állás nélkül marad.

— Nem értem! — dadogtam megütöközve.

— Ideje végre, hogy megtudja az egész játék mibenlétét. Kedves főnöke mindegyiküinktől nagy összeget kapott azért, hogy a maga vezetésével eljövünk erre az útra és nem térünk vissza,

azaz nem térhetünk vissza. Mindannyian a Curie szívzszeratóriumából szöktünk meg és az egyetlen dolog, amire várunk, a halál Értsen meg! Nem akarunk fehér kórházi ágyban dögledezni. Azonkívül a krematórium sem valami romantikus vég. Értsen meg! Szép, gyönyörű szép halált akarunk! Fenyvesek közt, páfrányok közt, vadvirágok közt, madáracsicsérgés közepette. S ezt az utat a maga főnöke ajánlotta fel. Egy kicsit hitetlenkedve indultunk el az útra, sőt, egyáltalán nem hittünk benne, míg X. úr fel nem bukkant. (Itt valószínűleg az Esernyőse gondolt.)

— De ha élve marad valaki? — kérdeztem.

— Aki élve visszatér, az törvény elé viszi a dolgot és akkor lőt'ek a kedves főnökének és a maga állásának is.

— És ha én adnám törvénykézre a dolgot?

— Már késő. Legyen olyan szíves, és ha visszatér, olvassa el a mai napilapokat. Valószínűleg meg fog lepődni. Ugyanis bolonddá nyilvánították. Csaknem közveszélyesnek — mondta elég monoton hangon a Díva.

— És mi lesz most velem?

— Továbbra is dolgozik majd. Nagyobb fizetése lesz, és nem kell idegeneket kalauzolni a városban és a környéken, hanem az irodában ül s élvezi a sorsát. Mindenesetre hallgatnia kell.

— És magukat nem keresi senki? — kérdeztem megütöközve.

— Nem! Minket senki sem vár többé. Miránk senki sem vár többé.

Szédelegve előbbre mentem. Szerettem volna egy kicsit magamra maradni. Távol ezektől az élő halottaktól.

Igen. Alást kell foglalnom az előbb elhangzottakkal kapcsolatban. Hol kezdjem? Olyan kerek ez az egész dolog és olyan síkos, mint egy olajos labda. Hol keressek én itt kapaszkodót?

Üzlet! Ez az! Ezt kell elemeznem. Az üzletet. Hatalmas üzlet, generációcsere-üzlet. Ezért érdemem ez az út? Vajon én is az üzletemberek sorába tartozom majd? Megint eszembe ötlött: generációcsere-üzlet. De hisz ez lehetetlen! Itt van a Díva is, az én generációmól. És ő magában hordja a következőt. Mit gondoljak hát? Önön temetésem ez, vagy valami különös selejtezés? Itt nem lehet tiszta képet alkotni.

*

Bandzsál és Ösztövér játszik.

— Ott, annál a csonka fánál, látod, annál a csonka fánál!

— Nem! Attól tíz lépésre!
— Nem hiszem, fogadjunk egy pa-
lack pezgőben!
— Fogadjunk!
— De ha elveszted?

Erre nevettek. Azt találgatták ugyan-
is, melyikőjük hol dől ki a sorból, hol
költözik a másvilágra. Játsoztak, s a
pezgőt nem nyerte el senki. Aztán
megint kijelöltek egy célt és újból nem
nyert senki, mert a Vadász kapott szí-
véhez és zuhant a meredek útra.

Elástuk, úgy-ahogy. Errefelé már
nem volt sok föld. Sírját körülraktuk
kövekkel.

A háborzongató játék folytatódott.

Akkor terelődött tekintetem a sántá-
ra. Ott ugrabugrált Ösztövért mellett,
aki a legvidámabb volt a társaságban.
Számátlan izléstelen, sőt visszataszító
tréfát eszelt ki a sánta Újonc számlá-
jára. Néha szinte megesett a szívem
a szerencsétlenségem.

Bevártam a Dívát.

— Ki ez a sánta? — kérdeztem egész
halkan.

— Ez volt X. úr (és Ösztövérré mu-
tatott) alantasa. Ő nem beteg csak éppen
szórakoztatni akarja főnökét ezen az
utolsó úton. Mindig ilyen udvari bolond
szerepét töltötte be főnöke egész csa-
ládja körül.

— Maga igen tájékozott — vetettem
oda kissé csípősen.

— Higgye el, a feleségeket illetőleg
kevésbé vagyok tájékozott — kacagott
fel egész hangkincsével a Díva.

— Mindenesetre nagyon érdekel: mi
készítette magát, hogy velünk jöjjön.

— Nem találok semmiben érdekeset.
Úgy érzem, fölösleges tovább élnem —
mondta unottan a Díva.

— Maga csak az érdekességnek élt?

— Nézze csak a naiv embert! Hát
nem mindnyájan ezért élünk?

— Mi az, hogy mindnyájan?

— Mi! Fiatalok! Maga és én, mind-
nyájan, az elveszett generáció! Csak az
érdekesért, az izgalmasért és az eredetiért!

— A maga számára nincs már ezek-
ből több? — kérdeztem ironikusan.

— Nincs! Mindent láttam, mindent
ismerek és minden hasonlít már vala-
mi előbbire. Úgy érzem, mindent át-
éltem, amit egy ember az életben át-
élhet.

— Értem. Képném, azért ne általa-
nosítson!

— Én viszont magát arra kérem, ne
agitáljon! Ne próbáljon lebeszélni! Meg
akarok halni. Érti?

— Ne higgye, hogy ezekután szándé-
komban lenne bárkit is lebeszélni. El-
végre vállalatom jövőjéről van szó.
Sőt mi több: örülök, hogy egyszerű
tettre szánták magukat.

— Ha nem ezen az úton volnánk, ak-
kor szemtelen fráternek nevezném.
Így csupán kedves és figyelmes fiatal-
ember... — mondta átszellemült arccal
a Díva.

Ösztövérből kifogyott a szusz. Lezu-
hant az útra. Ordította, szitkozódott,
de a halál sehogyan sem akart a színtérre
lépni. Valószínűleg valami más
szervi zavarból eredő kimerültség volt,
a szíve még bírta. Elkezdte ócsárolni
az orvosokat. Éppúgy, mint egy tehetet-
len gyerek.

— Élni! Élni! Élni! Élni! akarok! —
Ordította teli tüdővel. A Díva egy ideig
nézte, aztán bocsánatot és papírost kért,
s eltűnt a fenyves sűrűjében.

Az Ösztövért valami pánik fogta el.
Sánta udvari bolondját meg akarta ölni.
Könyörgött neki: hajoljon le hozzá,
hogy átmarkolhassa a torkát. A meg-
rémült kis emberke már-már lehajolt
gazdája fölé, amikor ketten megragad-
tuk.

— Vezetni kellene — mondtam
Bandzsálnak. És egyre az idő járt az
eszemben. Hisz minden perc drága.

— Hagyjuk itt — mondta a Bandzsal.
— Úgyse sokáig bírja. Majd ha maga
visszafelé jön, elássa. Addig nem bü-
dösödik meg.

A Díva visszatért, az Újonc pedig
eszeveszette rohant, sántikálva a kö-
ves úton visszafelé. Nagyokat kurjan-
tott, úgy tűnt, ő a világ legboldogabb
embere.

Mentünk tovább. Már rég elhagytuk
a fenyvest, és csak a kopár sziklák me-
redeztek a meleg délutáni napsütésbe,
amikor végre Bandzsal is meghalt. Egy-
szer csak elfehéredett és hanyatt zu-
hant. Egy csöpp lelkiismeretfurdalást
sem éreztem már. Magam sem tudom,
miért. Valami hatalmas ürességet érez-
tem a hátam mögött, mellettem és min-
denfelé körülöttem. Az az érzés vett
rajtam erőt, hogy az út sehova se ve-
zet, semerre sem haladunk. Bele is
nyugodtam volna mindenbe, ha mellet-
tem nem trillázik a Díva. Egyszerre
borzasztó félelem fogott el. Emberfe-
letti borzasztó félelem hánytorgatott.
Borzasztó egyedülhét Egy utálatos, min-
den szavában és mozdulatában rom-
lott, beteg egyén társaságában még ki-
bírhatatlanabb lett a helyzet. És ő volt
az egyetlen útitársam ezen a számom-
ra is végzetesnek látszó úton.

Az éjszaka rohamosan közeledett. Vártam a pillanatot, amikor ez az egyetlen útitárs is felbukik mellettem. Már nem is a vállalat, hanem saját magam kívántam ezt. A csúcsra is nem a vállalat, nem a főnököm, hanem a félelem kergetett. A végzetes vereségtől menekültem, amelynek gyanútlanul társaságába keveredtem és amely lépésről lépésre követett. A Díva csak dalolgatott és szaporán követett. Felértünk a csúcsra. Néhol még hó lapult a néma sziklatövekben. Leültem. Az út ezután visszafelé vezet. Vissza. Ugyanaz az út, ugyanaz az erdő, ugyanaz a világ! Visszafelé.

Díva dalolgatott.

— Megérkeztünk? — kérdezte egy csepp meglepetéssel.

— Igen.

— És most?

— Most minden visszapereg előttünk, mint a filmszalag, ha visszafelé fut.

— Csodálatos. Ilyen gyáva emberre még nem akadtam — mondta halkán a Díva. — A kötelességét sem végzi. Ha alapos ember lenne, akkor most végezne velem. — Hosszan mélázott és kitérte karjait. — Megyünk? — kérdezte nagysokára. — Megyünk? — kérdezte megint egész messziről, a völgyből.

— Megyünk? — zuhogták a sziklák. Aztán, mint valami hatalmas hordóból hangzott Díva kicsit unott, fátyolos, kellemes hangja.

Valamelyikünk meghalt.

Hozza vissza az eldobott Napot

Zákány Antal

Még most is várlak
szent napsugár,
pedig már tél van —
a kutya lábasában
egy reggel jégvártyát leltem,
villanó, csengő,
jég pozdorrá válva
nézett rám az ősz;
hallottam az
életető meleg benne hogy sóhajt,
és ahogy megérintettem
az edényt
a két szemem
jajgatott benne!
Ó, áldott, szökevény,
bús téli Nap!
Még most is várlak!
Nem tudom,
bolond vagyok-e,
hogy csodát remélek...?
De kíván a lelkem,
ordít a vérem érted,
a velőm sustorg
és nyöszörög minden csontom!
Allok és nézem a kutyát...
szeretném szóra bírni:
az eldobott Napot
hozza vissza,
mint az elhajított
labdát a nyáron,
ó, hogy ért a drága dög engem
néz rám egy tiszta

gyermek szelídségével
 a dermedező éjben...
 Az újjhold itt lett,
 elérhető közelségben,
 a háza fölött, de
 nem bántja, csak
 néha felé sandít,
 ő velem érez mostan
 a szívem neszére hallgatózik
 és nyújtja a láncát,
 hogy megöleljen...
 télbe harapott, mert
 a szájából köd jön...
 néz, néz rám és szűköl —
 tudom, hogy csak egy jó szót kíván...
 annyira bölcs, hogy helyettem
 is érez, annyira jó,
 hogy helyettem szenved,
 és szép szemeiben
 kínálja nekem a mindenséget
 egy bögre vízéért!
 És én leintem!...
 (a csaló csaláshoz van szokva!)
 Tudom, hogy szeret,
 úgy szeret, hogy már a
 lelkemből is felzokogna...
 Rá néz a rongyaimra,
 de emiatt nem szégyell...
 tudom, hogy mit érez és
 hogy most arra gondol
 hogy ha levenném róla a láncot,
 gyöngéden kézenfogva
 átbújna velem a kerítésen...
 aztán megkeresné a kis teknőcöt
 és elébem tené
 hogy eljártsszak vele
 hogy elfelejtsem, hogy tél van!...
 Ó, bolond vagyok-e,
 hogy csodát várok?!...
 Elhittem, hogy elolvad
 egyszer az északi tenger
 jege és hogy jön,
 szalad bő, kacagó patakokban
 csordul és beleénekel
 ide, a szívembe
 a szent, áldott melegség!...
 Ó. Őrjítő Nap! Boldogító,
 nagy-nagy kegyetlenség.

Alom

Zákány Antal

*Aludtam harminckilenc évig...
Óserdő ölén vártam
a szelid őzet
a négy égtáj őrzött,
négyarcú, négykarú szentség...
Ó, hogy szerettem én az őszet,
amely bújával megfiatalított!
s boldog voltam,
mert az örömet játéknak
véltém.
Aludtam és álmodtam létet...
mellettem lesi rőzseláng
égett, vadaktól óvott...
kezem ügyében
pihent bozót-fányító kardom,
a kard amely sohasem
szomjazott embervérre!
tisztá volt, mint a
csillámló tejút,
amelyen évmilliárdok
patyolat lába zarándokolt át —
álmodtam tehát és
ha netán káromkodtam,
értsétek úgy azt,
hogy állati-eredetemnek
ártalmatlan és
eredő makogása volt csak —
a jégfalra ítélt
mammut nyöszörgése,
a roppant erejű,
nagy gyermeklény sóhaja*

mely a hozzá méltó,
 gigászi földrész helyett
 pirinyó, selymes és
 törékeny-fűszálat ette
 és itta a csöpp harmatot
 a nagytengerek helyett...
 Álmodtam, mondom,
 jó, testvéri szándékkal
 a szivemben és a
 jövő könyvével a fejem alatt;
 hogy lelkem az
 intelmét megértse,
 egy majdani-reggelre megtámulja...
 Amíg én szunnyadtam így,
 emberek, ti megnőttetek,
 öreg, gondterhelt,
 mogorva szemmel
 fürkésztetek az élet
 örökkön bujdosó
 titkát, s kerestetek
 engem: a legártatlanabb,
 megbocsátható
 bűnnek az okát...
 Az én álmovilágomban
 ősegyszer ment le a nap —
 s ekkor egy árnyék
 tornyosult fölém,
 elnyomta a rőzselángot
 majd mogorva, sötét
 emberi alakot öltött,
 úgy kérdezte meg tőlem
 hogy hívnak és mikor születtem?...
 azután beoltott a
 bomló nappal fényével,
 őrjítő kérdéssel
 és sorvasztó félelemmel...
 Ó, én, amíg álmodtam,
 szelíd, jóságos lélek voltam
 és nem tudtam
 hogy ti, emberek,
 óriásokká lettetek
 már és, hogy gondba
 haragba és vasba
 öltöztetek és ma-holnap
 ezerkilencszáz ötvenkilencet írtok!

Költői téma

Janko Kos

Mindjárt az elején a költői témáról és legfiatalabb lírikus-nemzedékünkről szóló beszámolóim kezdetén — ha röviden is — el kell mondanom, hogyan értelmezem a költői téma kifejezést. A szótárak rendszerint azonosítják a tartalommal, a motívummal és más egyébbel, valójában azonban az irodalom tárgyi alapját jelenti, ami az írótól függetlenül létezik, és az alkotás folyamán az írás eszmei és esztétikai tárgyává lesz. Nem szándékozom elmélyedni ennek az általános elfogadott megfogalmazásnak a részleteibe, elfogadom úgy, ahogyan van, azzal a megjegyzéssel azonban, hogy mindenekelőtt a színpadi és az époszirodalom világában lehet és kell beszélni a témáról, mint létező valamiről. Ahányan csak vagyunk, mind azt hajtogatjuk, hogy az írók a parasztokról, a népfelszabadító háború eseményeiről vagy a modern értelmiségi ember problémáiról írnak, és ebben az értelemben válasszák meg műveik tárgykörét. Más kérdés azonban, hogy van-e értelme a lírával, a lírai költészettel kapcsolatban beszélni témáról, mint olyasvalamiről, amit valóban létezőnek, meghatározottnak és szükségszerűnek tekintünk. Be kell vallanom, hogy a költészet néha —

például a klasszicizmus korában, amikor a költői alkotásokat tartalom, eszmeiség és forma szerint osztályozták — tárgyilagos témakört helyezett előtérbe. Abban a korban volt ez így, amikor a költő által kiválasztott műfaj előre meghatározta a tárgykört is, ami — természetesen aszerint változott, hogy szatíráról vagy ódát írtak-e. A romantikus korszak után lassanként elhalványultak ezek a különbségek, s ezzel együtt csökkent az objektív tárgykör jelentősége is. A lírai költészet tárgykörét egyre inkább a költő egyénisége, belső élete és világszemlélete tölti ki. Függetlenül a költészet történelmi fejlődésének egy-egy jelenségétől, úgy vélem, valóban nem sok értelme van a lírai költészet tárgykörének objektivitásáról, meghatározott voltáról beszélni. A modern költők nem írnak pontosan meghatározott dolgokról, még azok a költők sem — akik valamilyen meghatározott tárgykört énekelnek meg: a szerelmet, a természetet vagy a háborút — ők sem választják költészetük tárgyául, kizárólag a szerelmet vagy a természetet, ennél sokkal szélesebb körben mozognak. Inkább azt mondanám, hogy a költő, az igazi költő egyetlen és igazi tárgyköre mindig az egész,

az élő élet szellemi teljessége, egy társadalom, egy világ, egy valóság egysége, amelyben a költő él, s amelynek része a költő szelleme. A költészet tárgya mindig az eszmei és a motívum, az ideális és a reális, a szubjektív és az objektív elemek összessége, ami mindig megbonthatatlan, mert csak valamennyien együtt alkotják a költői megnyilatkozás tárgyát.

Az elmondottak alapján beszámolómban a legtágabb értelmében használok a tárgy, illetve a tárgykör fogalmát, mint a költészet eszmei és tematikai alapjának szinonimáját, vagy — kérem, bocsássák meg ezt az elkoptatott kifejezést — mint a költészet tárgyát.

A kérdés, amelyről beszélni szeretnék, így hangzik: Milyen a mi modern költészetünknek, elsősorban legfiatalabb lírikusaink költészetének eszmei és tematikai tartalma? Nyilvánvaló, hogy ezzel a rendkívül terjedelmes problémával nem foglalkozhatunk egy általános, elvont szempontból kiindulva; az is lehetetlen, hogy a legfiatalabb lírikusnemzedék tevékenységét elszigeteljük az utóbbi évek költészetének általános fejlődésétől. Gondolataimat alátámasztandó, mindenekelőtt az általam legjobban ismert költészetnek, a legfiatalabb szlovén költőnemzedék lírájának eszmei és tematikai lényegéről szólok. Bevezetőben hangsúlyoznom kell, hogy a szó szoros értelmében vett legifjabb szlovén lírikusok közé nem sorolom azokat a szlovén költőket, akik részt vesznek ennek az értekezletnek a munkájában. A legfiatalabb szlovén költőgeneráció tagjai közé az 1935 után született költőket számítom. Nem hiszem, hogy szükséges volna felsorolni nevüket, mert még Szlovéniában sem ismerik őket annyira, hogy tulajdonságaik fölkelhessenek a közvélemény vagy a kritika érdeklődését. Ha ennek okát keresnénk, legelőször is azt kellene bevallanunk, hogy az egészen fiatal szlovén lírikusok költészete mindeztől tulajdonképpen még csak epigon-költészet, azaz formája és tárgyköre is a némileg idősebb kortársak költészetének nyomán topog. A legfiatalabb szlovén költőnemzedék témaválasztásának problémáját nem lehet különválasztani a háború utáni Szlovénia ifjú költőinek alkotásait jellemző problémáktól. Hogy mik ezek a problémák? Ma már jól tudjuk, hogy az a nemzedék, amely 1950 után új korszakot nyitott a szlovén költészet háború utáni fejlődésében, költői

alkotásait — formai szempontból — a hagyományokra építette, tartalmát pedig olyan eszmei és tematikai elemekkel töltötte ki, amelyeket — a szó tágabb értelmében — romantikusnak kell neveznem. A későbbiek során elmondom majd, mire gondolok, amikor romantikáról vagy a romantizmusról beszélek. Mindenekelőtt arra az utra akarok rámutatni, amelyen — miután az irodalom színpadára léptek — ez a nemzedék és ifjabb, majd legifjabb követői haladtak. Nagy részük mint mindig, konzervatív volt, és többé kevésbé megelégedett a hagyományos formákkal, hű maradt a romantikus tárgykörhöz. Így hát csak kevés fiatal szlovén költőről mondhatjuk el, hogy a költészet modernizálódása felé vezető utat járók. Azt hiszem, nem kell szólnom arról a formai modernizmusról, amelynek csúcsait Vemo Taufernek, a jelen pillanatban — formai tekintetben — a legmodernebb szlovén költőnek versei jelentik. Sem a szlovén líra formai modernizálódása, sem eszmei és tematikai tartalmának korszerűvé válása nem öltött nagyobb méreteket, mindössze három költőre korlátozódik. Közülük Ciril Zlobec, például, a legutóbbi kötetében egy új, realiztikusabb világ-szemlélethez közeledik. Dane Zajc határozottan a nihilizmus témaköre felé fordult, verseinek tárgyát véve alapul, mégis a modern szlovén költészet legkorszerűbb művelőjének kell tartanunk. Mindhárman egy olyan nemzedékhez tartoznak, amely költői inspirációjánál fogva talán még fiatal, éveinek számát tekintve azonban már nem a legifjabb. Bármennyire sajnálom is, nagyon szerénynek kell mondanom a legfiatalabb korú lírikusnemzedék formai leleményességét, s azt is megállapítom, hogy tárgyköre még mindig a némileg idősebb kollegák romantizmusának területén mozog, s éppen ezért nem is üthetnek meg új, eredeti hangot. Költészetük még mindig romantikus világsszemlélettel, regényes hangulatokkal, érzélgősséggel van tele, s mondanivalójukat ismert, elcsépeelt szerelmi motívumokkal, természetleírással fejezik ki. Még egyszer hangsúlyozom: a motívumok regényes volta központi probléma, amellyel elkerülhetetlenül szembetalálkozunk, ha a fiatal szlovén lírikusok, legfőképpen pedig ha a legfiatalabb költők verseinek tárgyát kutatjuk.

Mindeddig csak a modern szlovén költészetéről beszéltem, mert — termé-

szetesen — ezt ismerem legjobban. A többi jugoszláv — fiatalabb és legfiatalabb — lírikusról nem mondhatok szakvéleményt, csak úgy beszélhetek róluk, mint illetéktelen szemlélő. A szerb-horvát nyelven író fiatal költők témaváltásáról csak fönttartással és bizonyos óvatossággal szólok, a macedón lírai költészetet pedig kénytelen vagyok teljesen mellőzni. Mégis tudatában vagyok azoknak a különbségeknek, amelyek a szlovén költészet és Jugoszlávia többi népének költői problémaköre között fönnállnak. Ha a szlovén kritikus a modern, egyetemes jugoszláv költészet témakörének problémái iránt érdeklődik, tüstént meg kell látnia, hogy a szerb vagy a horvát költészet formai része sokkal modernebb, mint a szlovén költészeté. Kritikusvoltom mindjárt föl is tétem velem a kérdést: vajon a formai különbségek mellett a jugoszláv költészetnek, mindegyikétől a fiatal és a legifjabb költők lírikájának eszmei és témái állapota lényegesen különbözik-e a szlovén költőkétől, vagy pedig valamennyire hasonlatos hozzá? Több-kevésbé véletlen meglátásaim alapján, részben pedig egy-egy jugoszláv kritikus megállapításaiból kiindulva, úgy vélem, nem lesz indokolatlan, ha fölvetem az egyetemes, modern jugoszláv költészet azonos eszmei és tematikai koordinátáinak tételét, nem feledkezve meg a legifjabb nemzedékről sem. Sok bonyolult probléma zsúfolódik ebbe a tételbe, ezáltal azonban csak két-háromról teszek említést, azokról, amelyek véleményem szerint a legfontosabbak.

Először: a fiatal szerb-horvát költők műveiben megfigyeltem egy jelenséget, amely a modern szlovén költésztől sem egészen idegen. Arra a jelenségre gondolok, amely a modern világirodalomban is lépten-nyomon megnyilvánul, miután a költői eszközök modern kultúrája olyan mértékben kifejlődött, hogy már a képkombinációk, fogalommontázsok, képzetársítási és hanghatások dús és talán kifogyhatatlan tárházává vált. Ilyen légkörben szükség-szerűen keletkeznek a hátrózott eszmei és tematikai alapot nélkülöző művek, alkotások, amelyekben a tartalom és a forma nem tartoznak többé szervesen egymáshoz, ehelyett a költői képek, metaforák, fogalmak és a ritmus montázsává válnak. Ennek a költészetnek az alapelve többé már nem a költői téma, hanem a díszítő és hatásos fogalmak és hangok. Természetesen ma még

lehetetlen megállapítani, milyen mértékben testesül meg az effajta költői tevékenység a modern szlovén, horvát vagy szerb költészetben, mindenesetre azonban — ha már jelentkezik — a költői alkotás eszmei és tematikai változását jelenti, a költő szemléi világának pangására és meddőségére mutat.

Költészetünk jelenlegi tematikai állapotának második, még fontosabb problémája a romantika és a romantikus tárgykör kérdése. Már amikor az ifjú szlovén lírikusok költészetéről beszéltem, megemlítettem, hogy ez költészetük tartalmának legjellegzetesebb sablonja, Most viszont nem mulaszthatom el, hogy meg ne kérdjem: így van-e ez az egyetemes modern jugoszláv költészetben is vajon, a legfiatalabb költők verseinek költői tartalmát, motívumait még mindig a romantika szálai szövik át?

Valójában mit is értünk a „romantika” szón, és mit akarok mondani, amikor a modern jugoszláv lírai költészet romantikus tárgykörét emlegetem? A szóbanforgó jelenség természetesen rendkívül bonyolult, így hát nem is lehet egyetlenegy fogalommal, csupán egy oldalról, egy szempontból meghatározni. Mert szempont van bőven, én azonban nem bocsátkozom a probléma eszmei, filozófiai és esztétikai részeinek taglalásába. Csak több szerző terjedelmes tanulmánya értékelhetné ki a modern jugoszláv lírai költészetben megnyilvánuló romantikus szellemet. Csak nagy vonásokban térek ki hát a romanticizmus tárgykörére, s csupán futólag érintem azokat a részleteket, amelyek talán nem is egészen lényegesek, mégis hozzásegítenek bennünket az egész probléma megértéséhez. Röviden: a romanticizmus mint a költészet eszmei és tematikai alapja számomra a költő világszemléletének és öntudatának egy külön változatát jelenti. Ez a szemlélet lényegében nemcsak a nihilizmustól tér el, amely korunk világirodalmának — elsősorban a nyugati irodalomnak — egyik reprezentatív fejlődési szakasza, hanem eltér a forradalmi szocialista irodalmat megjelölt forradalmi heroizmus pátoztól is, annak az irodalomnak a pátoztól, amelynek nevében kíván még ma is szólni az úgynevezett szocialista realizmus. Ha a nihilizmus minden létezőnek szellemi tagadása — a valóságé azért, mert negatív, az eszményisége azért, mert tehetetlen, valószerűtlen és távlattalan —, és ha a forradalmi heroizmus a valóság aktív

tagadása egy jobb jövő nevében, akkor a romantizmust az életszemlélet egy sajátos formájának tekinthetjük, olyan formának, amely — lényegében — szintén tagadja a valóság negatív oldalait, elveti embertelen, emberellenes, üres, meddő elemeit. És ez a tagadás egy eszményi pozitívizmus nevében történik. A tagadott eszményiség azonban nem valóságos, létező valami, amit valahogyan — a jelenben vagy a jövőben itt helyben, vagy a világ másik végén, egy más korban — tárgyivá lehet tenni. A romantikusok eszményisége sohasem más, mint a szellem állapota, fantázia, elképzelés, esztétikai szimbolizálás, erkölcsi absztrakció és deklaráció, vágy és emlékezés — röviden: egy önelégült lélek szemlélődése. A romantikus témakör sajátosságai számtalan változatban jutnak kifejezésre. A romantikus költő közvetlenül a valóságból nyert impressziók alapján alakíthatja ki világnézetét — mondjuk egy őszi éjszaka látomásából, a boldog s már letűnt ifjúkor emlékeiből, a nyomor és a kültelki élet szürkeségéből vagy az atomháborúról folytatott elmélkedésből. Ebben, de más esetben is, a romantikus szenvedve, bánkódva, búskomoran vagy reménykedve — egy elvont atomellenes humanizmus nevében — tagadja és földöntúlivá változtatja a valóságot. A romantikus költő meg is szokik a valóság elől, a képzelet világába, öncélú esztétikai álmok, látomások, panteista felbuzdulások és élmények közé bástyázza magát —, olyan világba, amelyből minden rossz eltűnt, és nem marad más, csupán a költő kapcsolatai a természettel és önmagával, a széllel, a Holddal, a füvekkel, egy világot járó szabad szellem ragyogó és sötét igazságaival. A történelmen, az egész világon és saját lelkének sötét szakadékein ezeregyéjszakai varázslóként kel át, s ennek a varázslónak angyaltiszták a szemei, s olyan lelke, mint egy pillangóé. A romantikus költészet valójában a széplelkek költészete — ahogy Hegel mondaná.

Nem időzök tovább a romantikus témakör jellemvonásainál, mert a probléma lényege nem ezek között a jellegzetességek között rejlik, hanem abban a tényben, hogy a romantika — korunk költészetének, tehát a jugoszláv költészet birodalmának is ez az eszmei és tematikai alapja — mindinkább a költő világszemléletének ellentmondó formájává a költői igazság hamis formájává torzul. Ami ötven vagy száz évvel

ezelőtt, még igaz és természetes volt, lírai szempontból ma már fölösleges. Amikor Puskin, Lamartine, vagy Preseren — szembehelyezkedve a valósággal — költői alanyiságuk eszményiességét hirdették, egy olyan világfölfogás keretei között mozogtak, amelyeket még mindig a metafizika elvei határoltak. A költő alanyisága, fantáziájának és érzéseinek szubjektivitása nem kizárólag a költő tulajdona volt, nem volt valószerűtlen és véletlen, hanem általánosan elismert, szabályteremtő, az élet tárgyilagosságának, a társadalomnak és a világnak része — tökéletes összhangban Shelley szavaival: „Poets are the Unacknowledged Legislators of the World” (A költők a világ el nem ismert törvényhozói) Csak ilyen fölfogás alapján állva érthetjük meg a romantikus költészetnek nagy, nemcsak platói értelemben vett jelentőségét a liberális polgárság és a liberális intelligencia szempontjából. A romantizmus költészete és tárgyköre ma már elvesztette hajdani jelentőségét, a metafizika bukása kirántotta a talajt a romantikus alanyi költészet alól. A romantikus költő tárgykör, a szubjektív eszményesség ma már valóban csak szubjektív, képzeletbeli, formai.

Még egy lényező járult hozzá, hogy a romantikus témakörök ideje elmúljen. Beszámolóm elején azt mondtam, hogy a költészet tárgyköre valójában maga az egyetemes élet, egy korszak, egy társadalom teljességének valósága. Ha ezt igazságnak fogadjuk el, akkor a modern költészet tárgya a modern, civilizált ember élete — és ez a tárgykör holnap méginkább a költészet központjába kerül. A modern civilizáció azonban — és ebben van a dolgok lényege — olyan nagy, új, teljes valami, hogy egy romantikus költő szelleme nem is bírja magába fogadni, nem is ismerheti meg új ellentmondásai közepette — hogyan is tagadhatná hát a romantikus érzelmek és erkölcsi meg esztétikai eszmények nevében? Hogy megvilágítsam a dolgot, idézek, de nem az irodalomból. Mindannyian hallottunk már Jacques Tati *Mon oncle* című filmjéről. Ez a hiteles és egy új komikum megteremtése szempontjából kétségtelenül jelentős alkotás tagadja a modern civilizációt (helyesebben: a modern civilizáció szerzetlenségeit), és teszi ezt a párizsi kültelek renoiri színekben tündöklő, romantikusokká kendőzött, idillikus hangulatokkal át-meg átszött élete nevében. Ez a tagadás nem is lehet más, mint

amilyennek Tati igen érdekesen elképzelte: tehetetlen és melankolikus, ugyanakkor azonban romantikus szempontjai és a modern civilizáció bírálata a lényeg peremén tartják vissza, a nem is mindig és nem is igazán modern, viszont annál furcsább véletlenek szemlélésében. Csak mellékesen említettem meg ezt a filmet, annak a tételnek a szemléltetésére, hogy a művész, a mi esetünkben a költő, elszigetelődik a modern élet valódi tartalmától ha megtorpan a romanticizmus eszmei és tematikai alapja előtt, s arra kényszerül, hogy a valóságot ósdi, többé-kevésbé érzélgős klisékkel reprodukálja, másrészt pedig költészetének szellemi tartalmát magánjellegű, divatjamúlt kabinet-élménnyé alacsonyítsa.

De fejezzük be! Ha igaz, hogy a modern szlovén és a modern jugoszláv költészet alkotásainak egyik központi témája a romantika, nyugodtan állíthatjuk, hogy ez a romantikus tespedés hamarosan akut költői válságot idéz majd elő, ez pedig az epigon és a konjunkturális túltermelés folytán azzal a veszéllyel fenyegethet, hogy költészetünk ellaposodik, tartalmatlanná válik. És amikor azt kérdezzük, mit várhatunk legfiatalabb lírikusnemzedékünk-től, azt kell válaszolnunk, hogy a legnagyobb szolgálatot azzal teszik költészetünknek, ha új alkotási lehetőségeket találnak. Véleményem szerint néhány költő az utóbbi évek folyamán mégis talált vagy legalább érintett ilyen lehetőségeket, amelyeknek egyike másika a modern világirodalomból, a modern társadalom és a civilizáció fejlődéséből ered. Másrészt éppen a fejlődés okozta, hogy a lehetőségek mind kevésbé reálisak. Lehet, hogy nincs igazam, úgy érzem azonban, hogy ez a megállá-

pítás vonatkozik a forradalmi heroizmus pátozására is, ami néha — valójában nagyon ritkán — romantikus érzelmekkel egybeszőve megnyilvánul egy-egy fiatal költő verseiben. A modern társadalom és a civilizáció egyre távolodik hősi korszakaitól, a társadalmi fejlődés forradalmi dinamikája az új körülmények között napról napra nagyobb mértékben átalakul a gazdasági és a civilizációs folyamatok valóságává. Ezzel párhuzamosan eltűnik a költészetből a hősies idealizmus témaköre.

A modern ember bizonyos tulajdonságait és lelki világát tükröző nihilizmus, amely erőteljes, s gyakran alkotó ihletforrása a költészetnek, lassanként reálisabbá, bizonyos tekintetben pedig modernebbé és hatékonyabbá válik. Mégsem szabad megfedelkeznünk arról, hogy az ember mint reális lény, és a költő mint a költészet kifejező szerve, nem maradhat sokáig a nihilizmusban, mert a mindentagadás csak átmeneti fokozat, ami a világ és ezzel a költészet tagadására visz, vagy pedig — az embernek új, magasabb értelemben vett érvényesülésére. Ma még — természetesen — nehéz részleteiben is megrajzolni ennek az érvényesülésnek a formáit és lényegét, s nem könnyű meghatározni, mi lesz a posztromantikus és poszt-nihilista költészet tárgyköre. Amnyi azonban bizonyos, hogy központjában a modern civilizáció és a modern ember ellentmondásainak világos, valószerű és nem romantikus képe áll majd, egy olyan elképzelés, amely nem a valóság tagadása holmi romantikus szubjektivitás nevében, hanem a bölcsesség elismerése, ami az új világ ellentmondásai közepette erőt és a szó igazi értelmében — életkedvet ad az embernek.

Bodrits István fordítása

Minden madarat

Dane Zajc

*Kiirtunk minden madarat.
Mind. Mind, károgták a sötétben a hollók.*

*S az éj csöndjében tisztán hallhattam,
a kertben valaki öldösi madaraimat.
És tudtam,
reggelelm most már
daltalárok lesznek,
és éreztem,
nagy-nagy bánat szorongatja lelkem.*

Mind. Minden madarat, károgták.

*S úgy rémlett,
fekete szárnyak
csapkodnak körültem
és a szárnyak közül felém lobog
egy sárga holló szem.
Mit akarsz, holló, kérdeztem végül.
Koponyám boltíve alatt
nem rejtegetek semmilyen madarat.*

*Mind. Minden madarat.
Mind kiirtjuk, károgtá.*

*S megrettentem,
hátha egy éjszaka
álmaim homályában
léket váj a koponyámon
és eszelős csőrével kutatni kezdi,
gondolataim fészékében
nem rejtőznek-e dalos madarak.*

Mind. Mind. Egy se menekül,

*Már a tarkómon érzem
a holló sárga szemét.
A lelkembe váj a csőre.
A lelkem megölt madár.*

*Mind. Mind kiirtjuk.
Minden madarat, kárognak a hollók
a sötét ég alatt.*

Bősz fekete bika

Dane Zajc

*Bősz fekete bika bömböl a hajnalba.
Bősz fekete bika, miért bömbölsz?
Kihaltak a legelők.
Kihaltak az ormok.
Kihalt a völgyeszoros.
Mint bömbölésed süket visszhangja.*

*Bősz fekete bika bömböl a hajnalba.
Mintha sűrű fekete vér fröccsent volna
a sötét fenyők túlevelére.
Mintha az erdő felett a keleti égről
vérben forgó bikaszem
meredne le.
Bősz fekete bika, miért bömbölsz?
Tán örömmel tölt el,
hogy a visszhang visszahozza
rekedt bömbölésed?*

*Bősz fekete bika, vértelen a reggel.
Hangod úgy zúdul a völgybe,
mint szétriadt
varjúcsapat.
Senki sem hallja meg magányod.
Senkit meg nem itatsz
hangod fekete vérével.
Némulj el bősz fekete bika.*

*Bősz fekete bika bömböl a hajnalba.
A felkelő nap fénylő
mészárosbárdot köszörül.*

Gyermekszemek

Ciril Zlobec

*Nem, nem lehettek az enyéim.
De most a gyermekek
ismét gyermekszemmel néznek,
egész éven át tavasz sugárzik belőlük;
— akkor
az én szemeimből a vér sugárzott.*

*Nem, nem szerethettem őket.
De most a gyermekek
ismét szeretik a mezőket,
ismét virágot szednek és mosolyukba fonják;
— akkor
a bimbók ólommá feslettek,
a nyitott sírgödrök halottait
fedték be velük.*

*Nem, nem hittem nekik.
De most a gyermekek
ismét hisznek az embereknek;
— akkor
a vadállatot láttam bennük
és magános ösvényeken jártam,
magam,
oly magam,
oly rémítő magam.*

*Meglehet, hogy gyermek voltam
és azt hittem, élnem kell.*

Ifjúság

Ciril Zlobec

Zabolátlan éveim
mosolyával
minden reggel szétaszítom
sikátorunk
szürke házait,
és a járdákat
átöleli
a magas ég
kék diadalíve.

Nyíló mosolyom
pajkos hullámokkal
mossa le az útiest szennyét
s ahol lépdelek
tisztá az út:
sarat és port
nem ismer a lábam.

Bánom is én, hogy mögöttem
a hullámok lepadnak,
hogy a szenny visszahömpölyög az útra
és az ódon szürke házak
ismét összebújnak
s vén banyákként
sziszegik utánam:
Hová? Hová? Hová?

Sehová!
Mert forduljak csak vissza,
zabolátlan éveim
mosolyával
szétaszítom ismét
az ódon, szürke házakat
s a járdákat
újból átöleli
a magas ég
kék diadalíve.

Van, hogy eljutnak

Veno Taufer

*Van hogy eljutnak a fáradt utasok
egy vidékhez hol a tárgyaknak nincs álmuk
nincs éjük se hajnaluk
nincs szavuk
csöndjük
lépésük*

*Mély víz mellett
nem vetnek árnyékot a fák
tükörképük nélkül
édesen merednek
a karcsú sima szirtek
hangnak nincs fénye mélysége
levegőnek íze zenéje
zuhanásnak súlya sikolya*

*Csak
meleg
piros
kezek
hirtelen
hosszú
lendülése*

*Ó sápadt öklök
reszkető ajtókon
lemosódott a reménykedés
színe és hangja*

A hősök éneke

Veno Tauffer

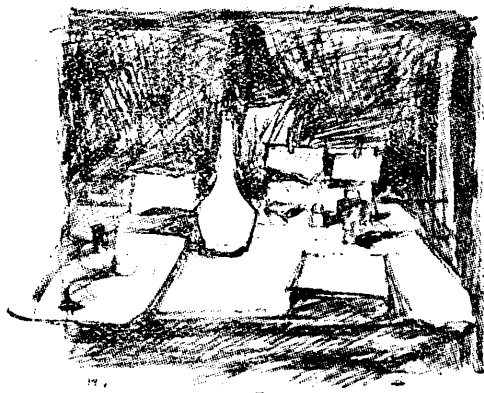
Zöld ajkainkra
máló kövek görögtek
vizet öntöztetek
tisztá testűnkre
mintha szemeinkből igazán
kihalt volna a fény

Pedig
az emlékezés lebegő rétegein át
bennük csillog
magasló emlékoszlopunk
amit az ég ólom talapzatára
érces jégből véstetek

S ha szemetek fehéren ide téved
lány remegés ömlik az égből
melletekben csillagos jellé keményedik
és tiszta sugárrá köszörüli a sikoly

Nem haltak meg a hősök
A hősök visszatértek

Pap József fordításai

Emlékezések Ady Endrére és a „Holnap“ Váradára

Todor Mamojlović

Ady Endre képe előttem elválaszthatatlan a régi Nagyvárad képétől. Ugy összenőtt vele, mint valami jellegzetes aemblémás díszlettel vagy háttérrel, amely előtt a legfényesebbnek és legigazabbnak tűnik a költő alakja. Én legalábbis így látom és érzem, mivel ott Váradon találkoztam először Adyval és aztán még sokszor, majdnem három évem át őszinte, lelkes és derűs baráti körben.

Derűs, lelkes és lázas volt ez a három év, mert hát ez volt valóban Ady fénykora — a *Vér és Arany*, az *Illés szekerén* és a *Szeretném, ha szeretnének* évei — és ezzel, természetesen az új magyar irodalom hőskora is. Végére nekünk is, akik akkortájt a „Körös-parti Párizsban” Ady körül gyülekeztünk, valamiképpen fénykorunk volt: ifjúságunk legszebb éveit jelentette. Egyébként is derűsnek, mosolygónak látszott az ég egész Európa, sőt az egész világ felett s talán épp az egy Adyt kivéve senki sem nézett közülünk aggodalommal a valójában már olyannyira aggasztó jövő elé.

A légkör, a közhangulat tehát kedvező volt, és biztató fiatalos neki-

lendülésekre, többé-kevésbé forradalmi jellegű és lényegű szellemi — elsősorban természetesen irodalmi — megmozdulásokra. Ilyen volt a színhely is: Nagyvárad, Ady városa. Élénk, nyugtalan, színes, napos város az Alföld és Erdély határán, a budapest-kolozsvári vasútvonalon, amelynek belső fő állomása és úgyszólván kötelező megállóhelye volt. Majdnem minden pesti vagy erdélyi utasnak akadt útközben valami dolga itt; leszállt, hacsak egy pár órára is, hogy a bihari Metropolisba benézzen ismerőseihez, frissiben közölje híreit, aztán még aznap este vagy éjjel az ő újságjaikkal robogjon tovább Pest, illetve „Kincses” felé. A váradi ember részére pedig Budapest és Kolozsvár egyaránt szomszédosak voltak. Épp csak ki kellett szaladni vagy kocsizni az állomásra, hogy felkaphassunk a gyorsra. És ez a szomszédság — különösen a pesti — nem is volt pusztán illúzió: az a hosszú, aszfaltozott Rákóczi út, amely az állomástól kiindulva könnyed íveléssel a város szívébe hatolt, a város belsejében sűrűn sorakozó elegáns üzletek és a hasonló közönség valóban valami fővárosias benyomást

keltettek. Különösen a mindennap szigorúan betartott korzóórákban, majd délben a szinte olaszosan aranyló és vakító napsütésben, este pedig az ivilámpák narancslila fényében, amikor Nagyvárad színe-java ott hömpölygött fel és alá a járdákon és a kocsiúton — mert hiszen ez is aszfaltos volt — az embernek önkénytelenül is a pesti Dunapart vagy a Váci utca jutott az eszébe. Ennél is tarkább volt a híres Bémer tér, na meg a Rákóczi út — hirtelen megszakadván a kis Rímanóci tér hasonló nevű dszentri kávéházának terasza előtt — merész kanyarodással beletorkolt és mintegy szétáradt. A Bémer tér volt a város igazi központja és minden emberének kora reggeltől késő éjszakáig állandó és elkerülhetetlen átjáróhelye. Akárhová akart menni az ember Váradon, a Bémer téren kellett átvágnia. Napsütötte aszfaltján kúrsa összevisszaságban kereszteződtek a szélrózsa minden irányában szétfutó individuális útvonalak. Ment itt nyoma sem volt valami fő iránynak vagy rendes és kötelező közlekedési medernek. Furcsa volt ez a örökösen nyüzsgő Bémer tér teljesen szabálytalan alakú szélsőesen elnyúló, szélében-hosszában meglapuló vagy merészen magasba szökellő házsorok hézagos keretében, úgyhogy igazán bajosan lehetett volna meghatározni pontos mértani alakját és szimmetrikus tengelyét. Egyik oldalán a tér nyitva volt, akárcsak a Place de la Concorde a Szajna, vagy a velencei Piazzetta a tenger felé és a nem is annyira sebes Sebes-Körösré nézett, amely a barokkosan tarka és nyugtalan „Place Bémer” egyetlen egyenes és nyugodt határvonala volt, s amelyen túl, megkapó ellentétképpen, a már egészen vidékies, szinte mezővárosiasan ódom, unalmas tágas, hosszú négyszögű és rossz kövezetű Szent László tér terjedt el, lefelé, majdnem a város másik végéig.

Nagyvárad büszke központja valóban hamarjában összetákkolt színházi városdíszlethez hasonlított, vagy valami kiállítási területhez, a Szigligeti Színházzal mint fő pavilonnal, amelynek barokkosan antik, timpanonos és oszlopos homlokzata, előcsarnoka a Körös felé nézett. Valami modern urbanista persze hogy nem egykönnyen tudott volna megbarátkozni ezzel a topográfiával és építkezéssel, még kevésbé az ebből kialakult furca utcaforgalmi renddel. A váradiak azonban városukat érdekesnek,

egyeninek és mindenekelőtt nagyvárosiasnak tekintették. Ez a bizakodásuk azonban mindig a kellő mentő humorral és öniróniával volt aláfestve, innen állandó vetélkedésük, csipkelődő, frondórs kövelkedésük a fővárossal is, ami különösen a holnapos „lázadás” idején virágzott ki és nyert ugyanakkor bizonyos kulturális jelentőséget. Nem imponált nekik Pest. Elnéztek felette messzebbre, magasabbra. Budapest mögött Bécs következett, ezután pedig, jó messzire ott az igazi nyugaton: Párizs!

Dehogy is volt olyan messzire! A nagyváradí ember helytén túltette magát távo.ságon, mindennemű nehézségen, ha valamire kedve támadt. Párizsra pedig valahogy hirtelenében igaz őszinte kedve támadt. Honnan? Miért? Miképp? Egyrészt mindenestre abból a jó régi magyar ellenszenvből Bécs és az egész német világ iránt, másrészt egy kissé talán naiv képeletből, ama fiatalos rajongásból egy félig regényesen, félig mondénesen elképzelt eszményi és kápráztató Párizsért, a fény és szabadság, a szellem és elegancia csodás városáért, amely azután nem-sokára Ady „daloló Párizsában”, a „szép ámulások szent városában”, „Bakonyában” és Babits „messzi, szőke szajnaparti híres városában” végleges és mámorító költői formát öltött. Ez a Párizs persze hogy könnyen elérhető és még csak akkora ugrásnyira sem volt a Körös partjától, mint Budapest. És így mihamar meg is teremteték vele az összeköttetést. Vajon mi tartotta fenn ezt az összeköttetést és mi táplálta e lelkesedést? Hát mindenekelőtt az, amit az újságokban olvasni, a képeslapokban, különösen az *Illustration*-ban — eredeti, hiteles francia dokumentum! — látni, és azután amit úgy általában „hallani” lehetett Párizsról. Továbbá az akkortájt hivatalos, világszerte, és így természetesen Pesten meg Váradon is állandóan játszott híres párizsi színpadi szerzők, egy Rostand, egy Bataille és Bernstein, Brieux, Flers — Camille, Pierre Wolff, Alfred Capus és mások darabjai, úgyszintén egy-némelyik ügyesen magyarra átültetett és rohamosan elterjedt, pattogó vagy érzelmes francia sláger is; és végül a szép nemnek mindig és mindenhol olyan-nyira drága és szent párizsi divat és párizsi silkk. Egy szűkebbkörű intellektuel osztálynál, mindenekeelőtt az íróknál ehhez még hozzájárult a behatóbb érdeklődés is a komolyabb új francia irodalom iránt. Szeretettel olvasták

Balzacot, Flaubert-t, Maupassant-t, Marcel Prévost-t, de leginkább, legelkeszebben Zolát és Amatóle France-ot; persze kevés kivétellel, csak fordításban — az épp akkor már a magyar eszmei látóhatáron is felragyogó Baudelaire-t és Vermaire-t plane csak német átültetésben, mert hát a francia nyelv alaposabb ismerete még a legőszintébb francia barátok között is nagy ritkaság volt a Körös táján. De ez nem okozott zavart, amint az a tény sem, hogy az egész lelkes társaságban — eltekintve tán egynéhány tehetősebb intellektueltól — alig volt valaki, aki valóban látta is volna Párizst, az írók közül, az akkori fiatal váradi írógárdából valójában egyetlen egy sem látta. Csak úgy látatlanul és a távolból vágyakozva utána, így festették le maguknak és így ünnepelték hævvel a „fény városát”. A még egészen gyerek, épp akkor érettségizett, de már sikeres szárnypróbálgatásait végző Emőd Tamás sajátosan zengő, dübörgő első verseiben mindumbalan valami „Manon”, valami „Pierre” vagy a „Montmartre”, „Barbizon”, „az Isten fogadója”, („Hotel Dieu”), vagy valami „gálus toronyok” bukkanak fel; Juhász Gyula pedig Villon végzetéről és „a tavalyi hóról” álmodozik gyászos, bíboros Odon baladájában.

Mindeme momentumok, úgy egyenként, és tárgyilagosan tekintve őket, talán nem is jelentettek sokat. Rideg, „józan” kritikusok többnyire csak egy pár titáncs (és természetesen „éretlen”) fiatal költő újságszagú ábrándozását és holmi „kávéházi esztéták” tudálékos, „külföldieskedő” fontoskodását akarták bennük látni; azokba a ritka, valóban Párizsban is járt váradi emberekben pedig holmi smokkos kéjutazókat, akik csak mulatni mentek el a Szajna partjára, meg hogy aztán hazajövet elmesélhessék mindenkinek, hogy ők bizony ott is megfordultak. Az ilyen olcsó és felületes kritikák mélyén majdnem mindig bizonyos ravasz politikai tendencia lappangott: Tiszáéknak — akiknek Várad valahogy szintén fészük és központjuk volt, hisz ott terült el nem messze tőle a híres geszti uradalom — és a monarchia „konstruktív”, hű elemeinek általában sem volt igénye az egész franciás irányzat, s képviselőit jónak látták már eleve neveltségessé tenni. Épp e körülmény bizonyítja a legvilágosabban, hogy ama furcsa és nem szívesen látott megmozdulás nem is volt olyan gyerekes

és együgyű, amilyennek feltüntetni szerették volna. Azok a fiatal költők, akiket kétségtelenül Ady feltűnése villanyozott fel, valójában egy komoly irodalmi megújulásra irányították akaratukat és ebben a napról napra mind tudatosabbá és határozottabbá váló törekvésükben Párizs és az új francia irodalom felé fordultak. Ez a tájékozódás teljesen logikus és szükségszerű volt: Baudelaire-rel Párizs visszavonhatatlanul a modern költészet világközpontja lett és azóta minden európai „modernizmus” az ő jegyében indul, belőle meríti legjobb ihletét. Ady is ott bontott szárnyat és így aztán az a váradi költő-plejád is, amely már rövid idő múlva a „Holnap” zászaja alatt lép ki a porondra, harcászallás előtt még a „daloló Párizs” áldását kereste. Amíg pedig azokat a smokkos párizsi kéjutazókat illeti, hát ők sem voltak egészen hasznavehetetlenek: hazakerülven Váradra, tudtak ők mesélni derekasan nemcsak az auteuil-i löversenyekről meg a Moulin Rouge-ról, hanem a Louvre-ról, a Sorbonne-ról, a távlatokról, premierekről, új könyvekről és sok egyéb szép dolgról, ami érdekelt az otthonmaradt barátokat. De minek mentetni ezeket a párizsjáró váradiaikat? Egy dolog mindenesetre mellettük szól és igazolja őket busásan: közéjük tartozott Léda is, Ady Lédája, aki annak idején a költőt szintén Párizsba vitte magával.

Volt azonban ennek az új irodalmi tájékozódásnak egy bizonyos mélyebbrengható kulturális és ezzel kapcsolatosan egyúttal politikai jelentősége is. Magyarországon századunk eleje vagy talán már a múlt század vége óta is bizonyos szimpátia kezdett kialakulni Németország iránt, amely annál könnyebben hódított teret a Duna-Tisza táján, mivel eredeti, igazi — persze nem magyar — megszerzői és terjesztői ügyesen el tudták látni bizonyos osztályok, azaz Habsburg ellenes éllel és a magyar függetlenségi vágyaknak hízelgő kecsegtetésekkel. Ezek azután élénk visszhangra találtak még az olyan legszigorúbb magyar körökben is, ahol a „mégis huncut a német” ősi jelige és hittétel élt. Ez az egész kis politikai kacérkodás, a mögötte rejtőző vérmes és titkos tervezetésekkel együtt látzó-ág persze a legtisztább lojalitás medrében mozgott, mert hát másképpen a dolog mind német, mind pedig magyar részről rút és botrányos árulást jelentett volna az „egységes Duna-mo-

narchiával" szemben, ami azután komolyan veszélyeztethette volna a Bismarck által annyi gondnal és szeretettel megépített „Hármas szövetséget” is. Így tehát Berlinben — rendszeren a sajtón keresztül — csak alkalmadtán és kellő diszkrécióval jutott kifejezésre a jóakarát „Ungán” írást, míg Magyarországon egy állandóan erősödő kórus lelkesen magasztalta a hatalmas német birodalmat, a „vaskancellárt”, a „német alaposságot”, a „német rendet”, a „német tudományosságot, a „német színművészetet”, a német irodalmat. Különösen ez utóbbi kettőnek támadt számos rajongó híve Magyarországon.

Reinhardték első diadalmas pesti vendégszereplése, vagyis 1901 tavasza óta a fővárosi íróvilág, de még a műveltebb közönség nagy része is elbűvölve fordult Berlin, az új „világ-kultúrközpont” felé. Az akkori híres német színészek, rendezők, drámaírók, regényírók, költők bámulatos népszerűsége tettek szent Budapesten. Egy Sudermann, egy Gerhard Hauptmann, egy Hartleben, egy Max Holbe neve ott ugyanolyan ismert volt, akár csak Mikszáthé vagy Herceg Ferencé. De még az olyan harmadrangú teuton szerzők is, mint például Meyer-Förster, annak az émeletítően édeskés, giccses *Heidelbergi diákéletnek* az alkotója, éveken át babért aratott, sőt szerencsés utánczókra is talált a magyar ugaron. Német újságok és folyóiratok a *Berliner Tagblatt*, a *Leipziger Illustrierte*, a *Jugend*, a *Simplizissimus* voltak a főváros, valamint minden valamire való vidéki város kávéházi közönségének is kedvenc olvasmányai. Az intellektualizmus felső tízezrének pedig az akkortájt megindított *Neue Rundschau* volt az orákulum. A pénzes családok természetesen német „Fräuleinokkal” neveltették gyermeküket és serdülő fiaikat meg lányukat, aztán németországi egyetemekre, azaz „Institútokba” küldözgették. Ugyancsak magától értetődő, hogy ezek a tehető és előkelő úrinépek legszívesebben a nagy, luxuskényelmű német fürdőkben és tengerpartokon Svinnemündében, Helgolandon keresték azt a komfortot és eleganciát, melyet a hazai nyaralóhelyeken esetleg nélkülöztek. A vezérszerepet ebben a lázas németbarát mozgalomban mégis az íróemberek vitték. A „modernizmus”, amely Pesten századunk első évtizedében jelentkezett, erős német befolyás alatt alakult ki. Az új német költők és esztéták elragadtak sok fiatal magyar író; külö-

nösen azokat, akik nemsokára azután, megalapítván a *Nyugatot*, irányadói lettek a modern irodalmi törekvéseknek. Hatvani Lajos, akinek kitűnő összeköttetései voltak Berlin íróvilágával, színházaival és egynémely kiadójával is, hasonlóképpen az esztéta-filozófus Lukács György és néhány ifjabb követőjük is a német fővárosban lettek fő tanítómesterükre, irodalmi, művészi és általában szellemi kérdésekben, s tanait azután lelkesen hirdették és alkalmazták hazájukban. Hogy a *Nyugatból* mégsem lett valami pusztán magyar nyelvű verziója a *Neue Rundschau*nak, az egyedül Ady, Babits meg Móricz Zsigmond érdeme, akik mélyebb nemzeti érzésükkel és magasabb, európaibb kultúröntudatukkal valahogy még elenyészíteni tudták ezt a furcsa német szellemi inváziót. Magának ennek az irodalmi „berlinizmusnak” nem volt különben semmi politikai háttere vagy célzata; őszinte, naiv, irodalmi, intellektuális rajongás volt — csakhogy éppen téves utakon járt. Hatvani és hívei jó száz évvel Madame de Staël után csodálatosképpen még mindig a derék francia grófné szemével nézték Németországot és a németeket; még mindig „a költők és gondolkodók népét” látták bennük és semmi egyebet. Komolyan hitték, hogy a németek nem akarnak mást, mint „kultúrát” teremteni és azután az egész világot boldogítani kultúrájukkal. A „pompás”, a „nagyszerű” Berlinben, amelyben pedig annyiszor és gyakran huzamosabb időre is megfordultak a Reinhardtok és Brahmsok szenzációs színházi estéi, izgalmas Hauptmann és Ibsen premierjei, a Fischer-Verlag és Cassier gyönyörű új kiadványai, Rudolf Kastner szubtilis és kápráztató lélekfilozófiai kinvilágkozásai, továbbá az egymást követő nagystílusú modern tárlatok, kiállítások és hasonló „kultúrmanifesztációk” bűvkörében, ezek a „nyugatos” magyarok egyáltalán nem vették észre az akkor ugyanott és éppen ama mámorító „kultúrmanifesztációk” árnyékában már serényen folyó előkészületeket arra a még sokkal nagyobbstílusú és igazán „világraszóló” szenzációra, amelynek azután programszerűen 1914-ben kellett kibrobbannia, és amelynek gépezetébe az ő gyanútlan kultúrlelkésedésük is ügyesen bele volt vonva bizonyos lehető sünlódások vagy ellenállások leküzdése céljából. A németek már régen, talán már Bismarck óta a magyaroknak szánták az előrs, illetve az első

rohamcsapat szerepét a „Drang nach Osten” gondosan kidolgozott nagy haditervében. Most, hogy a haditerv keresztülvitelének órája már mindinkább közeledett, gondoskodni kellett arról is, hogy azt a magyar nyilvánosság, a magyar nép is kedvezően fogadja és készséggel vállalja. E célból meg kellett szervezni a közvéleményt Magyarországon, szükség volt ott egy megbízható németbarát közhangulatra. Ilyen elgondolásból indult ki német részről az a századeleji magyar-német barátkozás, amelybe azután spontán hévvel belekapcsolódtak a Berlinért rajongó pesti írók is. Öntudatlan, elvakult buzgalommal támogattak egy politikát, amely azután rövid év múlva a legnagyobb vészt hozta hazájukra, valamint egész Európára. Századunk első évtizede folyamán így aztán egy finom, de mindinkább érezhető német hálózat szövődött a magyar kultúrelét köré.

A nagyváradiak aztán egy szép napon belehasítottak ebbe a hálózatba — hirtelen merészen, fiatalosan, legényesen, fellengzősen és romantikusan. Párizs volt a jelszavuk, a daloló Párizs, a szép ámulások szent városa, ahol „úgy csókoljuk meg az életet, mint orhideát a Léda haján...” Többet alig tudtak róla, de búsásán elég volt ennyi is, hogy lángragyújtsa lelküket. Persze, ezek a zengő ígézetek és lángolások már Ady lelkéből csendültek fel, aki akkor tájt már betört Dévénynél „új időknek új dalaival”. Ady volt az, aki szárnyakat és határozott irányt adott a váradi poéták akarásának, aki megmutatta nekik „a Nyugatról intő földet”. A párizsi Bakonyból lángolva hazatérő Ady Endrét — akit akkor még Pesten alig vett valaki észre — a váradi poéták már mint felszabadítójukat, „fejedelmüket” üdvözölték. És végre is Ady, a szilágysági fiú, a zilahi diák, a debreceni jogász és újságíróújonc Nagyváradon került először egy modern szellemű és úgyszólván nagyvárosias környezetbe és ott találkozott aztán az a nővel is, akivel egy szép napon valóban elrepült Párizsba.

Nagyvárad tehát — bármennyire is Ady lett később irányítója a francia főváros felé, valóban adott a magáéból is valamit Ady párizsi szecessziójához. Mert szecesszió volt az valóban — szecesszió az izzai régi római értelemben, — egy tudálékosan és smökkosan németesedő patríciusi kultúrából.

Ady és a nagyváradiak között minden esetleg köztük fennfongó faji tradícionális, osztály- és művelődési különbségek ellenére is bizonyos erendendő benső közösség létezett. S ennek következtében mindig egyetértettek a nagy elvi kérdésekben, másrészt mindennapi életükben szinte jópajtási, gyakran komoly baráti viszony fűzte őket össze. Debrecenből, „a maradandóság városából” Ady még teljesen vidéki emberként, vidéki kis újságíróként került Váradra, egy élénk ellenzélikieskedő és moderneskedő napilap szerkesztőségébe, amely az akkori ágas-bogas magyar politikai élet minden szövevényébe be volt avatva és mind a fővárosi, mind pedig a helyi közéleti tényezőkkel állandóan szoros összeköttetést tartott fenn. Mi sem természetesebb, mint hogy ez lett Ady első magasabb politikai és, mondjuk, társadalomtudományi iskolája, éppúgy, mint ahogyan aztán maga a város pezsgő, elegáns társasági, művészi és éjszakai életében jelentékenyen hozzájárult a homo novus külső megformálásához is.

Nagyvárad „modernsége”, felvilágosultsága”, kriticismusa, „természet-tudományi világnézete”, darwinizmusa, antiklerikalizmusa és mindezekkel szorosán összefüggő politikai iránya, széles idealisztikus liberalizmusa, többé-kevésbé radikális demokratizmusa, amely a hagyományos nemzeti önállósági alapelveitől számos végtelen finom átmenetű árnyalaton keresztül sokszor egy tiszta szocialista programig is elvált, — mindezek a felfogások, eszmék, tendenciák, megragadták az ifjú Adyt és csodás termékenyítő erővel hatottak gyorsan felelmező, fényesen kibontakozó szellemére.

E hatás mértékét legfrappánsabban jelzi a különbség Ady két első verskötete, a még Debrecenben, 1899-ben megjelent „Költemények” és a csak három évvel utóbb már Nagyváradon kiadott „Még egyszer” között. Míg a debreceni füzetecskében igazán a legnagyobb jóakarát és a legmikroszkopikusabb „belelátás” sem tudná még felfedezni egy árva szikráját a jövőendő nagy költőnek, a „Még egyszer” a különben inkább még csak sejtető, merészebb, egyénibb felcsendülései közepette már hozza egy olyan kész és fehérizzású remekét a magyar — és minden — lírának, amelyen „Az én meny-asszonyom”.

Persze, hogy Ady hamar és hatalmasan túlnőtt a „váradi iskolán”, hogy rö-

vid idő alatt teljesen az ő egyéni módjában dolgozza fel, mélyítse el és alakítsa át mindazt, amit ott tanult. Mind-azt nem vetette el, nem tagadta meg. És tartotta továbbra is a közösséget, a barátságot azokkal, akiket annyira túlnőtt. A viszony lényegileg nem változott meg közöttük, csak hogy éppen ezentúl ő volt a „tanár”, a vezér. De Ady régi jó emberei, tanárai között mindig szeretett valahogy „visszadiakosodni”, visszatérni az „elillant évekbe”, boldog — a múlt perspektívájában mindig boldog — gyerek- vagy sihederkorába. Ott kerestett mindig újból menedéket az öregedés, a pusztulás réme elől, amely már alig harminc éves korában is olyan kegyetlenül gyötörte. Ez a méla és fájdalmas vágy, ez a honvágy volt lelkületének egyik legmélyebb momentuma, lírájának és egész emberségének egyik legfinomabb forrása. Szerette, valami borongós és gyengéd véndiákos hűséggel azokat, akikkel együtt vagy akik mellett volt fiatal. Ebből a hangulatából lelki-állapotából fakadt az a csodás „félíg síró, félíg vidor ének” is: a „*Vén diák üdvözlete*” az ősi Scho'a fő-magisterének és az örökké zöldellő Zilahi hegyeknek (melyek, legalábbis az ő lelkében, az ő poézisében, örökké zöldelltek); szerette régi váradi pajtásait és régi városát, amely Leda városa is volt és szívesen, szinte szükségyszerűen el-el látogatott közójük minden alkalommal. Alkalmom pedig volt állandóan. Budapestről a vasút Váradon át vezetett

Érdmindszentre és vissza és így Ady, aki körülbelül minden két hónapban lenézett, pihenni ment néhány napra „Édősékhöz”, ugyanannyiszor megfordult Váradon is. Mert útközben majdnem mindig leszállt, a „körös-parti Párizsban”, ha nem többre leg-abb egy estére, egy éjszákára. Ilyenkor rendszeren sürgönyileg értesített valakit jöveteléről a *Nagyvárad* *Napló*-nál, többnyire régi rajongó hű emberét, Nagy Miskát, aki betéve tudta minden versét és aki aztán futott izibe az Emke-kávéházba, jelenteni az ott táborozó kollégáknak, hogy: „jön Ady este, a pesti gyorsal, én kimegyek eléje a pályaudvarra, aztán majd idejövünk, legyetek itten...” Nemsokára azonban ezeket az összejöveleteket diszkrétebben, úgyszólván titkosan kellett megszervezni, mivel az „*Új versek*” megjelenése óta rohamosan hírrekapó költő iránt mind szélesebb körökben is terjedni kezdett az érdeklődés, a kíváncsi-ság és sokan — újságírók és mások is — hivatkozván holmi régi „ismeretsé-gükre”, „címboraságukra” a *Nagyvárad* *Napló* immár nevezetes hajdani munkatársával, igyekeztek belefoglalni Ady igazi, intimebb baráti körébe. Ezeket az alkalmatlankodókat távol kellett tartani és így csak bizonyos „kiválasztottak”, költők, írók, nevesebb újság-írók és néhány más komolyabb intel-ktuel gyűlekezhetett Ady körül. Ezekből alakult ki aztán később a „*Holnap*”-társaság is.

Családi képtár

Báti Zsuzsa

ANYÁM

*Lelkét
még lánykorában
felkontyozta
az élet.
Így szült meg engem
magának
és az emlékezésnek.
Nem tehet róla,
hogy fazekak és lábasok között
hamar elkopott
lánykori illúziója...*

APÁM

*Fogai között
sötét alagutakon
fuvalázik az idő.
Hatvan évét
sok mozdony kormozta
a keze is csak
feketén simogat.
Keveset alszik.
Ha szemével előre néz:
csillogó puskacső!
Neki a világ
így mutatkozik.*

ŐCSÉM

*Csak kevesen tudják
füttyköst emelne
minden emberre
ki sérteni meri.
Puha még a pehely
az álla körül
s önzetlen boldogsággal
ritkán fog találkozni,
mert pólyás korában
jegyre itta a tejet.*

NAGYANYÁM

*Százrancú szoknyájában
és csak fél kézzel
nyugszik két méterre
a föld alatt.
Az egyik könyöke
és öt vasaló ujja
műtőasztalon maradt.
Kitől kérhetem számon,
miért köpte ki tüdejét
s a csúnya rák-bacillusok
miért hálózták be
testét...?*

NAGYNÉNEM

*Ő is meghalt.
Okos volt
és zsémberes.
Száz pillangó táncolt
a feje felett,
mikor olyan idős volt,
mint most én vagyok.
Miért,
hogy mégis olyan messze
elkerülték
a férfikarok...?*

ŐREGAPÁM

*Oktatója volt
ezer kisdíáknak.
Az ég furcsaságairól
csak ő beszélt nekem.
A madarak röptével
szálldogált a keze
negyven évig
buksi gyermekfejeken.*

*Soha sem próbált
törvény szerint élni
s mikor meghalt,
elfelejtett könyvet tenni
sírja fölé
a kegyelet.*

ÉN

*Örököse vagyok
apámnak, anyámnak,
s úgy szeretnék
hátfordítani a világnak,
de az én dolgom az élet
s az élet dolga én vagyok.
Mi úgy küszködünk egymással,
mint uralkodni készülő
hatalmasok.*

Emlékezés Lányi Ernőre

Sulhóf József

Már ködbevész... A vidéki művészeket megülő szörnyű átok úgy takarja el az illanó évek egymásra rakódó emlékrétegeivel, mint régi leleteket az ősi kőzetek. Emlékezetét nem is lehet kiásmi a páncélkemény rétegek alól. Mert amit felelevenítünk belőle, csak személyes emlékek, s a művészlélek varázsát nem tudjuk továbbadni újabb nemzedékeknek. Hiszen — Kiss József szavait idézve — az ő mezőjén nem nőttek kalászkok, az ő aratása csak egy marék virág és az az álomvilág, amelybe korszakok ütközői között behúzódott, megsemmisült az ütközők között.

Hogy élt, annak tanúi ezek a falak, a szabadkai zeneiskola falai, amelyek közé egykor szerda délutánonként elméleti órákra jártunk. Hogy él, annak tanúja ez az ország, amelyben, bármerre fordulunk, a zenekarok kiváló zenészei között szabadkaiakat találunk az élen, annak a zenekultusznak és zenekultúrának a neveltjeit, amely belőle szakadt ebbe a városba. Hogy életének folytatása lesz akkor is, amikor nemzedékeink eltűnnek és az újabbak talán már nevét sem ismerik majd, azt a muzsikának az a szeretete ígéri, amely ebben a városban kipusztíthatatlanul és a szí-

vekben egyre mélyebb gyökerekkel él. És ha minden műve elvész, mert a harminc valahány év alatt nem akadt senki, aki valamennyit összegyűjtötte, az emlék megbecsüléseképpen kiadta volna, ez a legnagyobb műve: egy muzsikával, szépségekkel teli, a szépségek iránt különösen fogékony város melegen érző emberi szíve megmarad.

Mindenki, aki itt valamit akart, nagyot akart, elmenekült innen, nehogy belepje a zsíros közöny, a napfényben aranyon, holdfényben ezüsten csillogó, de mindig mindig szürke por és a gyémántok csillogását hazudó homok. Ő nem ment el, sőt idejött, hogy virágot ültessen a homokba. És ezt nemcsak a tetszetős kép kedvéért mondom. Elmondok róla néhány apróságot, amelyekkel talán jobban sikerül visszavarázsolnom ködbe vesző képét, mint az életrajzi adatokkal, amelyek ma még megtalálhatók a lexikonokban, igaz, kiadásról kiadásra szükséztavúbban.

*

El kell előbb mondanom, milyen volt az a régi Szabadka, amelybe több mint négy évtizeddel ezelőtt előbb vendégnek, aztán végleg megtelepülni jött. Akik azzal születtek,

hogy ez a városháza a maga környezetbe nem illő hatalmasságával mindig itt állt, nehezen tudják elképzelni a pocsolyák egykori városát. A városháza helyén dűledező épület, a partizánotthon helyén és környékén áthághatatlan pocsolyák, a szétterpeszkedő város utcáin falusi téglajárdák és mély sárba süpedő kocsiutak voltak. Szinte kifürkészhetetlen, hogy miért települtek meg itt egykor az emberek, távol a két nagy folyótól, (talán éppen szárazra menekülöben előlük?) a Habsburg-házat tizennyolc bizonytalan eredetű gyermekkel felfrissítő Mária Terézia milyen politikai terveket szőtt, amikor királyi várossá tette a pocsolyák központját és nevével is megajándékozta és honnan van az, hogy Szabadka volt az a kivétel, amely nem igazolta a szabályt, hogy akinek az úristen rangot ad, eszet is ad hozzá. Mindez kifürkészhetetlen, mert ez a város nem akkor kezdett fejlődni, amikor a Habsburgok rangot adtak neki. Csak jóval később, túl a múlt század első negyedén, amikor még — 1826-ban — roppant nagy határával együtt is mindössze 32 610 lakosa volt. Akkor kezdődött meg a polgárisodás folyamata, ami magával hozta, hogy a lakosság belső keveredéséből új, különváltságukban is szorosabbban összetartozó rétegek keletkeztek. saját értelmiség nevelkedett és a szellemi élet a megyei élet zártágától elkülönülten, külön utakon kezdett járni.

Valahol a régi iratok között áll egy feljegyzés: „Valamely cseh zenészek jöttek a városba, hogy a Szent Teréz templom istentiszteleteinek fényét emeljék”. A feljegyzés 1827-ből való. Másutt még az a jegyzet fűződik hozzá, hogy nemcsak a temp'omi, hanem a világi ünnepeken is szerepeltek a zenészek, akiket a város, a templom kegyura fogadott fel és akik a város polgárlányainak zenei oktatásával is foglalkoztak. A század derekán már volt egy Arnold György nevű városi főjegyző, akinek zenei hajlama, muzsikus tehetsége nem elégedett meg az úri világ muzsikálásával. Nemcsak nem elégedett meg a cigánymuzsikával átöröszölt éjszakák zenemennyiségével, hanem átszerveztette a zenekart, megteremtette a színházi zenekar alapjait, s elindította a folyamatot, amelyből a zeneiskola megszületett. Mellékesen megjegyzem, hogy ennek az Arnold Györgynek az emlékezetét is elhanyagoltuk, moha itt élt, itt halt meg, s a sírja még mindig fel-

lelhető a nagytemplomban. Művei közül néhány az én gyerekkoromban még megvolt.

Mire Gaál Ferenc huszonkét éves fejjel idekerült, tanárainak, Ábrányinak és Nikolitsnak a szellemét hozva magával, Szabadkán már kifejlődött egy zene-kultusz, amelyen azelőtt csak az ipari városokban, főként a bányavárosokban volt az egykori Magyarország sivár, kietlen, műveletlen vidéki pusztaságában. Gaál Ferenc tehetséges volt, de nem szervező szellem. Nem is akart, nem is tudott többet teremteni, csak annyit, hogy még néhány jobb zenét hozott be a zeneiskolába. Kis szalondarabjai és kardaljai a kor szellemét, a romantikának azt az olcsó mellékhatását fejezték ki, amelyet mai szóval bizony pöntyögésnek nevezünk. Mert Gaál Ferencet felfalta a zsíros, nagy ivásokat kedvelő világ.

És ebbe a világba került Lányi Ernő, aki nem kedvelte az italt, nem nagyon értékelte a nagy evéseket, és nem volt nagyon tekintélytisztelő. Talán ezek a tulajdonságai voltak azok, amelyek miatt nem Szabadka nyelte el Lányi Ernőt, hanem Lányi Ernő hozta felszínre az itt élő nép lelkét.

*
A régi zeneiskola állandóan vándorúton volt. Ez a mai épület egykori gimnázium. Engem legrégebb, nagyon kisgyerekkori emlékeim a Gőzfürdő-utca közepén egy később mozivá átalakított terembe vezetnek, ott tartották a filharmonikus zenekar próbáit, azután voltak tantermek a Minerva épület mellett a tűzoltólaktanya felett. És csak mikor a gimnázium és a városháza felépült, s a városi hivatalok kiköltöztek ebből az épületből, meg a régi polgáriiskola épületéből, akkor került ide a zeneiskola, hogy végre megállapodjon. A zongorákért, fűtésért, minden egyes teremért folytatott harc, ezernyi apró adminisztrációs kellemetlenkedés közepette kellett Lányi Ernőnek az iskolát nagyobbítani, a tanerőket akadémiai végzettségű tanerőkkel kicserélnie, az egész intézményt arra a szintre emelnie, ahol azt országosan tudomásul vették, elismerték, megbecsülték. A filharmonikus zenekart kellett olyan magas polcra emelnie, hogy híres művészek jöhessenek el és léphessenek fel egyetlen elnörsz próbával, mert tudták, rábízhatják magukat Lányi Ernőre és a zenekarra. Ki

kellett verekednie a torony alatti uraktól, hogy tehetséges növendékek tandíjmentességet kapjanak, s a tandíjak egyébként is olyan alacsonyak legyenek, hogy a szűk jómódú rétegen túl többen is tanuljanak. Azután nem elégedhetett meg azzal, hogy csak a zenével törődjön, noha az iskolai énekkoltatás, a városi zenekar, a dalárdák átszervezése éppen elég munkát adott és magábanvéve is hozzátartozott az általános neveléshez. Hiszen, hogy egyebet ne mondjak, azzal, hogy a városi zenekarba kitűnő zenészeket hozott, a magánoktatás számára is szerzett vagy húsz jó muzsikust, s ezekből később a zeneiskola kitűnő tanárai kerültek ki. Mégis az általános művelődést úgy tekintette, hogy elválaszthatatlan a zenekultusztól, a zenekultúra csak egy része annak. Mesteremléke, szervezője és állandó mozgósítója volt a mai népegyetem ősnak, a szabadliceumnak.

Ki tudná, honnan volt benne ennyi erő, honnan hozta magával azt az európai kultúrát, amelyen annyian nevelkedtek ebben a városban. Ő maga sohasem tanult rendszeresen semmit, még zenét sem Budapesten született, két év múlva, 1961-ben lesz születésének századik évfordulója. Négyéves volt, amikor szülei német földre költöztek és hamarosan teljesen elfelejtett magyarul. Csodagyerek volt, hat éves korában már nyilvánosan fellépett. Reichenbergtől tanult valamit, de nem sokáig, mert szülei kihasználták csodagyerek képességeit, s a gyerek azzal keletett nagy feltűnést szerte Európában, hogy rögtönzéseiben kitűnően utánozta a nagy zeneszerzők stílusát. Liszt Ferenchez is eljutott, de a találkozás nagyon szerencsétlen volt. Nem pianistának jelentkezett, szerzeményét mutatta be, és amikor Liszt Ferenc meglátta, úgy nevetett, hogy Lányi Ernő szívenkezve kullasztott ki és rejtőzött el mindörökké a mester elől. Mert a szerzemény, amelyet betekintésre átnyújtott, egy gyszindulú volt, csakhogy a menetelés két vagy négynegyedes üteme helyett háromnegyedes valcentempóban.

Közben elszálltak a gyerekek. A zongoristából karnagy lett, a színházi muzika vonzotta és már tizenhétéves korában a székesfehérvári színház karnagya volt. Azután egyházi karnagy lett ugyanott. Utóbb Budapestre került korrepetitornak az Operaházhoz. Közben befelvezte zenei tanulmányait, hogy mégis diploma legyen a kezében. A budapesti zeneakadémián diplomált huszon-

négy éves korában, zeneszerzői és zongora szakon egyszerre. Az Operaházban már mint ismert és elismert karvezető kapott állást. De szerencsétlenségére Mahler volt akkor a főzeneigazgató, Lányi Ernőnek pedig sosem volt szerencséje a nagyokkal. Mahler egy eléggé züllött állapotban levő operagyűttest vett át, ebből akart valamit teremteni és képes volt olykor egy-egy új operából harmincöt zenekari próbát tartani. A legkisebb hibát is kíméletlenül és a legélesebb szavakkal ostromozta. Lányi Ernő jó karvezető volt, de a széthulló együttesből nem tudott csodát elővárásolni. Az összeütközések addig éleződtek, hogy Lányi végül megszökött a színházról és egész életére megutálta az operát. Gyűlöletét jórészt növendékeire is átvitte, s talán ezért nem volt Szabadkán soha semmiféle operakultusz, még áriák vagy nyitányok előadásában sem.

Egerbe ment, a püspöki templom karnagya lett, a püspök küldte külön tanulmányokra Regensburgba, hogy alaposan megismerkedjék az egyházi zenével. De Egernek egyéb hatása is volt rá. Ott élt akkor Gárdonyi Géza, akkor még inkább a Göre Gábor, mint a Láthatatlan ember és a Lámpás Gárdonyija. Barátságuk erős hatással volt Lányi Ernőre. A nemzeti romantika felé terelte. És néhány évvel később Lányi Ernő, aki megtanulta ugyan elfelejtett anyanyelvét, de verseit németül írta, megírta Kossuth Lajos temetésére a második Kossuth-nótát, amely abban az időben majdnem olyan ismert és népszerű volt, mint a régi Kossuthnóta. Tavasz elmúlt volt a dal címe, egy egész ország megismerte általa Lányi Ernő nevét. Verselése eléggé... hogy is mondjam csak... zökkenős, anyagiasan tárgyilagos volt. Ilven sor is volt eredeti szövegében: *Guászruháit viselnünk bajos*. Nem tudom, a szabószámokra gondolt-e, amelyekkel akkor sok baja volt négy gyerek ruházása miatt, vagy arra az összeütközésre, amely az ország és a császár között támadt Kossuth nagy temetése miatt. A dal azonban szép volt, dallama fülbe-mászó, poétikus.

Néhány év múlva már mint országosan elismert zeneszerző került a miskolci zeneiskola élére és Gaál Ferenc betegeskedése miatt 1905-ben mint neves karnagyot hívták meg Szabadkára, egy hangverseny vezénylésére. Felfigyeltek, ez a muzsika másképp zengett, mint amit addig megszoktak. Mu-

zsika volt. Talán első meghívásában még szerepet játszottak szabadkai rokoni kapcsolatai, felesége révén a Brenner, Kosztolányi, Decsy családokkal volt rokonságban. Brenner volt Csáth Gézának és öccsének Jász Dezsőnek a család neve. Amikor Gaál Ferenc egy év múlva meghalt, Lányi Ernőt minden rokoni kapcsolattól függetlenül hívták meg a zeneiskola élére. Két év múlva már megteremtette a filharmonikus zenekart, megszervezte a növendék-dalárdát, a különféle dalárdákat, a színház dalegyüttesét, komoly egyházi zenei kultuszt teremtett a templomokban, dalárdáival mindig első díjakat nyert országos, sőt nemzetközi dalosversenyeken, ünnepeket rendezett, oratóriumokat adott elő, a nagy zeneművek végtelen sorát szólaltatta meg és élete utolsó műveként megteremtette, nevelte és kifejlesztette a munkásdalárdát.

*

Gyermekemlékeimben úgy él, hogy barna hajába már belopakodott itt-ott az ezüst. Szabályos szép arca volt, magas homloka, a szivarvég mindig ott volt szája sarkában és ettől egy kicsit akkor is nyálazott, amikor nem volt szivar a szájában. Ruháját gondatlanul viselte, szokott mozdulata volt, hogy ha valami ingerelte, haját feltúrta, heves, lobbanékony vérmérséklete néha hangoskodóvá tette, hogy hirtelen, egészen váratlanul, egy tréfával elvegye a vita élet. Hallása a ritka, úgynevezett részletező hallások fajtája volt. Mert nemcsak tökéletes hallása volt, hanem a leghangosabb zenekari és énekkari zengésekből is kihallott mindent, a legkisebb hibát is észrevette és azt is hallotta, ki volt a tettes. Rettegünk is tőle, s ha valahol bizonytalan-nak éreztük magunkat — akkor még attól énekeltem az énekkarban —, inkább elhallgattunk. De azt is észrevette, nem volt mentség. Tisztán és biztosan kellett énekelni. Vagy játszani a hangszeren. Még nyilvános főpróbát is képes volt leállítani egyetlen hamis hang miatt. Olyan sok karnagy palcát tört el egy-egy mű betanítása közben, hogy egyszer tréfából mindjárt törött palcát készítették oda, hiszen úgyis el-töri.

Nagy bátorság kellett ahhoz, hogy ebben a városban, ahol csak a vagyont és az ivópajtást becsülték, sőt a bohémeket is szívesebben megtűnték, mint a visszahúzó lateinert, egyáltalán nem ivott,

nem maradt ki, szeretett korán lefeküdni és korán kelni. Szenvedélyes vitázó volt, minden érdekelte, minden újjal meg akart ismerkedni, mindent tisztán akart látni. Amikor az első világháború számtalan neves embert sodort ide, kiváló koponyáikat, nagy művészeket, felhasználta az alkalmat. Apám, isten tudja honnan, mindig szerzett valódi kávéét és alighanem elsősorban ennek kedvéért kis kétszobás lakásunkban jöttek össze nap nap után Balázs Béla, Bán János, a későbbi zeneakadémiai tanár, Waldner, Fleischer müncheni zongoraművész, Szamosi Elza, Endrődi, a költő, Rados Dezső, Lányi Sara, Viktor és Ernő, s ki tudná felsorolni azt a rengeteg hírességet, aki azokban az években itt megfordult. Sinkó Ervin jobban emlékezhet rájuk, akkor már érettségiző ifjú volt, és kezdő költő, aki ezekből a beszélgetésekből indult el.

A központ Lányi Ernő volt, festészetről és metafizikáról, Freudról, akit akkor alig ismertek, Einsteinról, aki csak 1916-ban jelentkezett a relativitás kifejlesztett elméletével (1901-ben alapozta meg), Mozartól és a népi zene új irányzatairól egyformán teljes felkészültséggel, alapos tárgyi ismerettel beszélt. Az órák a zeneiskolában inkább akadémiai rendszer szerint folytak nála, nem az elkülönült oktatást szorgalmazta. Maga köré gyűjtötte a növendékeket, sorban eljászta velük, amivel készültek, mindegyikről véleményt mondtak előbb a növendékek, csak azután javították ki előadásukat. Kiforrott technikát követelt, de nem tekintette feladatának, hogy azzal maga törődjék. A hangsúlyt az előadásra helyezte, a művek értelmezésére és hacsak nem volt túlságosan önkényes valamelyik növendék egyéni tolmácsolása, ezt is szívesebben vette, mint azt, ha valaki nagyon pontosan utánózta a tanárokat vagy ismert művészeket.

Az anyagi kérdésekhez nem volt érzéke. Nem tudta felértékelni, amit nyújtott, sem a kiadókkal, sem a növendékekkel szemben. Felesége, sógornője soha nem engedte, hogy pénz legyen nála, illetve több pénz, mint apró szivar- és kávészükségleteinek költségei, mert ami pénze volt, elosztogatta, kölcsön adta soha vissza nem fizetésre, vagy drágán megvett értéktelen holmikat. A háború nagy, könyörtelen, embertelen hazug hazafiassága nem tudta magával ragadni. Amikor egymásután írtak hazafias nótákat, Lányi Ernő Gyóni-verse-

ket zenésített meg, s kiadta saját költésén két füzetnyi, népdalszövegekre írt dalát.

*

Nincsenek nagy művei. Ő maga úgy mondta, rövid a lélegzete. Alkotásai erősen magukon viselik a nemzeti romantika fellángolási korszakának minden jellegzetességét. A karénekekben, kis zongoraművekben, a dalok egy részében Liszt—Mossonyi—Ábrányi tévesen megítélt dallam-tajtaját követte, a cigányzenében tovább élő verbunkos formáját és dallamszerkesztését. Később ismerte fel tévedését, nagyon sokáig vívódott, nem is tudta megtagadni soha önmagát. De habár őt magát elfeledhették egy korban, amelyben a nagy változások a művészetek lényegére is kihatottak, három olyan nagy tette van, amely benne él az utánakövetkező korszakok egész muzsikájában.

Szakított a régi dalárdastílussal, az első volt, aki a sör kedvéért, öntetszélgségből énekelgetők modorossága helyére férfikarra írt maradandó értékű műveivel az igazi karének stílusát állította. Hatása annyira erős volt, hogy a századfordulóig eltűntek mindenütt az énekelgetések és a karének igazi műfaja elfoglalta méltó helyét. Sajnos, újabban ismét felbukkannak olykor a régi dalárda stílus késői utódai.

Azután: nem írt ugyan zenét a népdalok stílusában, nem tartozott Bartók-Kodály irányzatához, de nem is esett az olcsó nótázgatás bűnébe. A nóta jelentkezése egészen természetes volt. Az európai műzene hatásának előbb-utóbb

fel kellett bukkannia a magyar zenében is. De többnyire olcsó nóta lett belőle. Lányi Ernő azonban nem nótázgatott. Verbunkos szerkezetű, magyaros dallamú műdalokat, Lied-eket írt, magyar modorban körülbelül azt, amit nyolcvan évvel előbb Schubert a bécsi Gassenhauerek helyett adott. Kiadók kapzsisága néha belevitte egy *Minék a szőke énnékem* vagy ehhez hasonló dal megírásába. De nótái általában tiszta, csiszolt, az ízlés nagyon fegyelmezett mértékével mért műdalok.

És végül: mindig érdekelték a fiatalok. Első volt, aki Ady-, Kosztolányi-, Gyóni-verseket megzenésített akkor, amikor ez még kiállásnak számított. Ebben is megmaradt érdekesen átértékelt romantikus hangulatai és hangzatai mellett. De vállalta, hogy fejére olvassák: az irodalom lázadóival és lázítóival tart.

Kissé hosszúra nyúlt ez a bevezető. És negyedét sem mondtam el annak, amit mondani érdemes, amit szeretnék egyszer végigmondani Lányi Ernőről, aki egy kor mélységei és magasságai között hanyódott, de itt hanyódott közöttünk és itt él ma is minden házban, ahol a zenét kedvelik, minden lélekben, amely fogékony a szép iránt, minden szívben, amely a ma természetesen folyó nagy átalakulásában megérzi a messziről idenyúló gyökerek rezgéseit. Azt hiszem, egy kicsit önmagunkat becsüljük meg, amikor Lányi Ernő emlékét föllevenítjük és a jövő nemzedékeket gazdagítjuk, ha átadjuk nekik múltunknak ezt az értékét, amely a miénk volt és a lelkünkben leledzett. Valami olyan szépet mentünk meg vele, amiből még sok-sok virág kivirulhat.

Egy vári könnycsepp

Faddy Ferenc

*Talán már elhordták a vári szelek
a csöpp falusi port, ami ajkamról
két pohár közt elétek lehullt...
Talán tört mosolyom után sem
kutatnak már a névtelen délutánok,
ami eltűnt, mint ahogy hajnali könnyem
lány fordát felszürcsölték a végtelen
vizek... de szememben
még élnek a vári szobrok, s ott
egy torzó tövén messzi szemem Bácska
szívébe révedt... s talán
emlékszel még?! Okos galambkezed
tört vállamra tévedt,... s már érzem:
Nem fájt volna, ha ott a nyurga felhők ölén
a százados kövek felítetták volna
könnyemet!...*

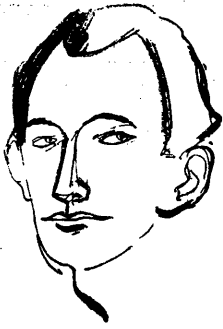
*Igen, Arany Szalontán Shakespearet
fordított, s elárvult estéit
Molièrenek osztogatta, s lehet hogy
az utcák porából részemre is kihajt
egy csöpp virág!... de a zavart
szemek, amik itt ajkam vonalát
meg nem értik, örök kuszálthajjú
álmokat bontanak rám...*

Tegnapok torán

Szűcs Imre

*lila szavak ültek ki
tollam hegyére
mint annyiszor már
a napok során
volt fájdalmaim fodros
tajtékai...
ó ti ó ti
tompá értelem homályán
bukdosó szavak
lelkem csendes
csituló hullámai
ne gyászoljuk megint
az ellibbent szépet
sötét színetekkel ti
bogaras betűk se
ám legyünk vígak
legyetek vidámak
és sziporkázzatok
táncoljatok zamatos jókedvet
mind ti mind
mint a kacsingató csillagok
s törjetelek elő habtesteitekkel
utolsót könnyezni tollam alá
hogy aztán
a tegnapok torán
vad tivornyát csapjunk
és megmaradt mankós örömeimmel
szelíden fénylő
hajnali ködökig
kavarjuk a port*

Novi Itebej, 1959

Schwalb Miklóst, a Híd munkatársát, 1941-ben halálra ítélték és kivégezték a fasztyádk. (B. Szabó György rajza.)

HUSZONEGY ÉVVEL EZELŐTT A HIDBAN

Széntúrók

Schwalb Miklós

December nyitánya. Kődös, szomorú, reménytelen délután közepe. A szubotikai teherpályaudvar máskor vakítófényű ivlámpái csak félvakon pislákolnak. A hőmérő négy fokot mutat zéró felett, de ezt a hőmérsékletet fagypont alattinak érzi az, aki rongyos kabátban, lyukas cipőben, foltozott, vékony nadrágban és leheletszerűre használdott micisapkában várja itt künn az idők múlását. A korai sötétség gonosz közönnyel takarja be a „faudvart”, benne a farakásokat, kocsikat, embereket, lovakat. Néha kocsikerekek nyikorognak, vad káromkodás csap fel, vagy lovak nyerítése vág bele a lengő ködbe. Nem messze mozdonyok tutulnak és az összeugró teherkocsik csattanása összefolyik a kilökődő gőz panaszos sustorgásával.

A két rakodópart közé ékelt „V” alakú faudvar ragadós latyakjában tűzifát raknak a kocsikra szikárra dolgozott munkásemberek. A vagonokból kidobált fadarabok üveges huppanással hullanak a rakásra, s onnan kesztűtlenülül gémberegdő kezek rakják fel

a laposkocsikra a szálkás dorongokat. Reggel hét órától este hatig folyik itt a munka szakadatlanul. Kocsik jönnek, kocsik mennek. Szakadatlanul érkeznek a vagonok a fázós napokra készülő város állomására. A tehetősebbek sima gertyánfát vagy barna, egyenesre hasogatott bükkfát vásárolnak, a szegényebbjének csak dorongfákra, tuskókora, korhadttörzsdarabokra telik. A tél kegyetlen fenyegetése elől mindenki úgy fut el, ahogy tud. Nagyon soknak még hulladékfára sincs pénze. A december eleje kiszívja a zsebekből az utolsó parákat is.

A vagon sorok között gyengén fizetett munkások törlik magukat, a rakodógátak tulsó oldalán pedig sötét élő árnyak mozognak. A fekete pontok hol itt, hol amott bukkannak elő, lehetőleg mindig ott, ahol nem tartózkodik senki. Ha csak percekre is őrizetlen marad egy-egy rakás fa vagy megvakított kocsi, az illanó pontok mindjárt ott teremnek és néhány darab fával továbbútnak a sötétségbe. Ezek a fekete pontok is emberek, rongyosgúnyájú,

éhes, elkínzott emberek. Ők az úgynevezett „széntúrók”. Ez az elnevezés azért ragadt rájuk, mert leginkább ott láthatók, ahol a kitisztított mozdonytűzhely nyomán a földön maradt a hamurakás, benne sok-sok elégetlen széndarabbal, amelyek összeszedhetők és eladhatók. A széntúrók keserves és rosszul fizetett munkával tengetik életüket, bizony nem csoda, ha közben olyan munkára is hajlanak, amit a törvény tilt. Ilyen munka a befutó fava-
vagonok, szénszállítmányok dézsmálása, kisebb „elemelések”. Ezek a sötét pontok az emberi társadalom elhullottjai, az osztályharc öntudatlan sebesültjei — emberek, akiket rajtuk kívül álló okok kényszerítettek az élet legeljára.

Öregek, fiatalok, férfiak és nők. Betegesek, iszákosok tehetetlenek, tudatlanok, védtelenek. eltaposottak. Nap-pali munkájuk nem sokat ér. Ha akad is alkalmi munka — vagonkirakás, ládázás, zsákolás — ritkán keresnek annyit, amennyiből kitelne a legszegényesebb háztartás is, ráfanyalodnak hát apróbb kihágásokra. Élniök kell valamiből. Az asszonyok elhullott faforgácsot, faháncsot gyűjtenek és azt eladják olyanoknak, akit ugyan „gazdagabbak” náluk, de annyiok sincs, hogy rendes tűzifára telne. Néha le-
esik a rakodó kocsirol egy-egy nagyobb darab szén vagy a kocsideszkák között kiszóródik az apró üzemi vagy kovácszén — mindez értékes zsákmány szegény emberek számára.

Telen az est már négy óra előtt be-
áll. Ilyenkor a széntúrók — mint Cooper Fenimore indianjai — elszélednek a vagonok hosszú sora mögött. Az asszonyok és gyerekek a farakások között ógyelegnek, figyelik, hol őrizetlen az áru. Halk fűtyszó vagy köhögés — ez a jeladás — és a magárahagyott fakupac mellett feltűnnek a pontok, mint szorgalmas hangyák. Ilyenkor eltűnik nyolc-tíz hasáb fa, majd ismét mozdulatlan a tájék. Nem rizikótilan munka ez. Az ór, a kocsisok, a fa gazdája sokszor elkap egy gyereket vagy asszonyt, esetleg felnőtt fiatalembert is. Ilyenkor nem ússzák meg jónéhány pofon nélkül. Ez a jobbik eset, mert ha a rendőr is előkerül a csetepatékre, bizony nem kímélik a rongyos élniakarót. Bicskázások is vannak itt néha. Az elkapott széntúró ijedtében vagy tudatlanságában kést ránt, de ez legtöbbször csak fenyegetés, szurkálásra ritkán kerül sor. Az asszonyok sírással

igyekeznek meglágyítani az ór vagy a fatulajdonos szívét. Éktelenül sivalkodnak ezek a nők, jajgatásuk olyan keserves, hogy a legtöbbször nem marad hatástalan. Aki ezt a sorsot vállalja, nehéz követ emel fel. Elkieseredés, pálinka és nagyfokú nincstelenség a munka főkellékei.

Tizennégytől ötven évesig. Tizen-
négyen alul még gyöngye a fahasábok cipelésére, ötvenen felül meg már rogyant aggastyán mind. Nedves, piszkos odúkban laknak, meleg étel alig jut a gyomrukba, a belső tüzet az alkohol szítja. Ez a lángoló ital, a szegény ember nektárja adja a bátorságot a munkához és a kitartást. Rongyosok és zárkóztok, nehezen hozzáférhetők, szótlanok, analfabéták, nyomorékok, iszákosak, tüdőbajosak, sápkórosak, vérszegények, türelmetlenek, ellenségesek — így fest a nemes társadalom e csoportja.

Próbáljunk közeledni és érdeklődni életfolyásuk iránt. Talán sikerül!...

*

(H. J. Tizenkilenc éves fiatalember. az úgynevezett Jaszibarán lakik nagyapjával és nővérével konyha-kamrás odúban.)

„A nagyapám lakatosmester volt valaha, egyszer azonban megcsúszott, eltört a lába és sánta is maradt. Tönkrement. Apám és nagybátyám tartották és tartják el ma is. Apám szabóságot tanult, de a háborúban idegsokkot kapott és azóta reszket a keze és a feje. Katonának alkalmas volt, civilnek untauglich. Nem kapott munkát, fával ügynökösködött, persze csak kicsinyben. Ez se ment. Napszámoskodott, de reszketős keze miatt nem szívesen alkalmazták. Sokat volt munka nélkül, míg végre itt talált „állandó munkát”. Akkor ivásra adta magát, sokszor olyan részeg, hogy napokig tehetetlenül fekszik a szalmán és úgy kell etetni.

Jómagam nagykeservesen végigkín-
lódttam három elemít, de azután rosszabbodtak a dolgok és nem járhattam tovább iskolába. A piacokon kosarakat cipeltem néhány dinárért, sátrakat rak-
tam össze, árut hordtam a vasútra. Tíz-
éves koromban agyhártyagyulladásal feküdtem a kórházban. Nyolc hétig voltam beteg. Azután mintha harapófogóval kihúztak volna a fejemből mindent — elfelejtettem írni-olvasni. Gyenge voltam és vérszegény, sem kifutónak, sem inasnak nem kellettem. Többször

koldultam is. Végre bekerültem ebbe a társaságba és azóta várok... Hogy mire? Magam sem tudom... Tizenhárom éves koromban feltámadt bennem valami vágy, hogy tanuljak, de nem volt hozzá erőm, a körülmények is közrejátszottak, hogy tervem dugába dőlt. Nagypám, néhány estén ismét taníttatott a betűvetésre, de ennek most már semmi hasznát sem vettem.

Egy alkalommal vagonkirakodásnál segítettem és jutalmul két hasáb fát kaptam. Zsákba bugyoláltam és este hazafelé siettem a zsákmánnyal. A városban lekapott a rendőr és hiába bizonygattam, hogy nem loptam a fát, mégis bevitték és csak másnap engedtek ki. Ez az eset félélnökké tett. Most messzi elkerülöm a rendőroket és ha van valami „szállítmányom”, inkább megkerülöm a fél várost, de nem megyek keresztül főbb vonalakon.

Eddig hatan laktunk egy odúban: apám, nagypám, két nővérem, egy koldus „albérlő”, meg én, de fiatalabb nővérem beállt egy gyárba munkásnak és azóta haza se néz. A másik nővérem meg össze állt egy vasúti napszámossal, de hamarosan szétváltak, mert az embernek családja volt. Egyszer itt részt vettem egy verekedésben is. Asszonyok marakodtak és amikor szét akartam őket választani, nekem estek és agyba-főbe vertek fadorongokkal. A vasúti őr szedett fel és a sebeimet a poliklinikán kötötték be. Ezt itt — a homlokára mutat — örök emlékül hordom.

Ótthon szűkösön élünk. Meleget csak ritkán eszünk, akkor is csak úgy, ha az öreg koldus összekotyvaszt valamit. Inkább szalonnán meg „felvágott hulladékon” élek, de nem szeretem az öreg főztjét. A nővérem nem szeret főzni, inkább egész nap a széndarabokra vadászik, azután eladja a városban. Van úgy is, hogy nincs mit enni. Ilyenkor az ember összébb húzza a nadrágszíját és hallgat, meg reménykedik. Sokszor koldulásra adjuk magunkat, de mindenünnen elkergetnek azzal: maga erős fiatalember, mért nem megy dolgozni!

Hát igen... szeretnék valami tisztességes munkát... de iskolázatlan embert manapság még napszámosnak sem vesznek fel... mit tegyek?"

*

(T. M. Harmincéves özvegyasszony, a Szand-pálya mögött lakik egy szűk

kamrában egyedül (?). Fahajgyújtó és széntúró.)

„Egyszer egy újságíró le akarta írni az életünket — hat-hét éve ennek —, sokat faggatott, de akkor nemigen felelgettem. Talán jobb, ha az ember beszél. Gyerekkoromról nem szeretek beszélni. Pizkos volt, csúnya volt, veréssel és éhezéssel teli élet volt. A város különféle pontjaim nőttem fel. Hol itt, hol amott ütöttük fel a tanyánkat. A hurcolkodás nem sokból állt — felpakoltunk a hátunkra, kerítettünk egy tragacsot a két ágynak, ládáknak és vándoroltunk. Úgy éltünk, mint a cigányok.

Tizenhét éves voltam, amikor összeálltam egy napszámossal. Egy évig vadházasságban éltünk, azután megesküdtünk. Amint megesküdtünk, betegeskedni kezdett és hamarosan kivittük a temetőbe. Azóta a magam keserves életét élem. Nem tudok írni, csak a nyomtatott betűket olvasom. Ez nem sokat ér. Néhányszor bejáróló voltam, de nem bírom a parancsolgatást. Inkább itt fagyoskodom, mintsem túrjem valaki szeszélyét. Gyárban nem kapok munkát, mert mindenki ismer és azt mondják, ilyen csavargóasszony nem tud gépekkel bánni.

Bizony sokszor éhezem. Ha vigyáznak a vagonokra, vagy nem tudom eladni az összeszedett fahajat meg kocsot. Kora reggeltől késő estig itt őgyelgek a placcon, de bizony sokszor hiába. Azután meg a férfiak el-elzavarnak bennünket, mondván: elegen vagyunk itt mi is, menjetek szolgálni!

Volt már, hogy mosni jártam úriházakhoz, de elkapott a hektika, aztán vért is köptem, mint a megboldogult. Úgy is csúfoltak itt, „hektikás”, és egyik ember sem akar velem összeállni, pedig még fiatal vagyok. Elkelve az ember. De hát mit csináljak... az utcára nem állhatok ki?... Nincs is ahhozvaló gúnyám, meg arcom...

Hogy hová visz ez az út? Nem tudom, nem is akarom tudni és ha néha gondolok is erre, a pálinka segít. Mindjárt rózsásabbnak látom az életet, amely olyan könnyörtelenül tapos rajtam..."

*

A vonatok füstje belehasít a csendbe. Kapuzárás közeledik és a fekete pontok eltűnnek. Ki erre, ki arra megy, amerre éppen hideg vacska, nedves odúja várja, a reménytelenség és kivettség érzésével...

A műkedvelés egyes kérdései

Részlet

Nagy József

Már hosszabb idő óta vitatkoznak a műkedvelés problémáiról, a műkedvelés úgynevezett válságáról, elavult és korszerű formáiról, az aktív és a passzív műkedvelésről. Ez az élénk vita nem véletlen műve és nem mesterséges. Az objektív fejlődés, különösképpen a sok műszaki eszköz megjelenése a film-től a magnetofonig és a televízorig, vitathatatlanul bizonyos változásokat okoz a szórakozás és a szórakoztató tevékenység iránti érdeklődésben. A mai modern ember több szórakozási lehetőséget, de egyúttal tevékenységi hajlamait is kielégítő, aktív és színvonalasabb szórakozást kíván. Mindkét irányban nagyobbak a lehetőségek, mint néhány évtizeddel ezelőtt.

Ezzel kapcsolatban rá kell mutatni arra, hogy a korszerű és új formák új tartalommal való telítésére irányuló törekvések és ügyelkezet hangsúlyozása nem jelenti a műkedvelő tevékenység már létező hagyományos formáinak megtagadását, lebecsülését, sőt esetleg megszüntetését. Ez hiba volna, mert figyelembe kell vennünk, hogy meghatározott környezetben meghatározott kívánságok és törekvések is léteznek

még. Hasznos és szükséges a műkedvelő tevékenység minden olyan formája, amely visszafelé húzó, maradi tartalomtól mentesen, kulturális szinten szórakozásul, kedvtelésül, a tevékenység kiélésére szolgál és hozzájárul a művelődéshez és a nevelődéshez. Am vitás dolog azért mégiscsak van.

A korszerű áramlatokat és eredményeket mellőző irányzatok még nagyon görcsösen ragaszkodnak a művelődés aránylag kevés állandósult formájához, jóllehet ezek a formák a mai keretekben már nem kielégítők. Ezeknek az irányzatoknak a kizárólagossága nemcsak visszatartja a műkedvelő és kulturális tevékenységet szűk kereteiben, hanem a legközvetlenebbül gátolhatja, sőt megakadályozhatja további, új, korszerű formák kialakítását, meggátolhatja a műkedvelés kibontakozását és gazdagodását a kulturális munka szélesebbkörű síkján, minden eddig lehető, reális és szükséges arányban.

Ebben az irányban, a legutóbbi években nálunk, Vajdaságban is megkezdtek a műkedvelés alapjainak szélesbítését, a tömeges kulturális munka kiterjesztését vagyis lényegesen szélesebb-

körü rétegek bevonását az aktív kulturális életbe. A mai ember életmódjának és életritmusának megfelelő változatos formák révén lényegesen hozzájárultak a műveltségi-kulturális színvonal emeléséhez.

A jelentés a képzőművészet-kezdők, a filmbarátok klubjaiban, egyesületeiben stb. lebonyolódó műkedvelő tevékenységről beszél.

A kialakított elgondolások alapján mindenestre átfogóbban kell kezdeményező bizottságokat létesíteni a képzőművészet-kezdők szervezetének megalakítására. Ennek kell felölelnie a már meglévő klubokat, újabbak megalakítását szorgalmaznia és ezáltal közelebb vinnie egymáshoz a képzőművészeti alkotás különféle ágazataival foglalkozó és az ilyen művészi alkotó munka iránt érdeklődő sok-sok műkedvelőt.

Nagy az érdeklődés a filmművészet iránt. Különböző intézményekben, iskolákban stb. már vannak filmklubok. Egy kezdeményező bizottság megalakíthatná a filmbarátok szervezetét, ez pedig gyarapíthatná a klubokat, hogy mindenütt hasznos módon megvitassák a filmeket, fejlesszék az esztétikai és eszmei szempontokat és mércéket általában és külön a filmre vonatkozólag.

A könyvtárak és könyvterjesztő szervezetek szövetségének keretében már megindult az akció, hogy újra megalakítsák és fejlesszék a könyvbarátok egyesületeit, mert fontos szerep vár rájuk a könyv népszerűsítésében és terjesztésében. A járási szövetségek nem mindig ismertek fel minden lehetőséget a könyv népszerűsítésére, tevékenységük főképp a könyvtárakra, a könyvtárak rendezésére szorítkozott. Könyvbarátok egyesületét mindenütt kellene alakítani, ahol erre megvannak a feltételek, jellegüket az egyes helyiségek szükségleteihez és feltételeihez idomítva. Szervezeti formájuknál, de tartalmuknál, tagságuknál és munkaterületüknél fogva is nagyon sokfélék lehetnek. Megalakulhatnak, mint könyvbarátok köre, olvasóklub, olvasó-aktív, irodalombarátok köre, egyes irodalmi műfajok barátainak köre, könyvtárpartoló egyesület, stb. Feladatuk a könyv széleskörű népszerűsítése, tagjaik tájékoztatása könyvkiadásunkról, vita az olvasókról és az irodalmi művekről, vita az írókkal műveikről, irodalmi estek, előadások, az irodalomtörténet tanulmányozása, könyvtári tagtaborzó akció szervezése stb., stb.

Véleményünk szerint ennek a közgyűlésnek is, nemkülönben a könyvtárak és könyvterjesztő szervezetek szövetségének hatathos támogatást kell nyújtania ebben az irányban, az objektív lehetőségekkel és e tevékenység minél gyorsabb elterjedésének objektív szükségleteivel összhangban.

Nem kevésbé fontos megvizsgálni, hogyan lehetne gyorsabban fejleszteni a zenebarátok szervezeteit és klubjait, mert nagyon jelentős munkát végezhetnek: tömöríthetik a zenekedvelő műkedvelőket, támogathatják kezdeményezéseiket és érdeklődésüket, fejleszthetik ízlésüket, bevezethetik őket a zenetörténelembe, hangversenyeket rendezhetnek és megszervezhetik a korszerű eszközök, magnetofonok, gramofonok és lemeztárak igénybevételét, a hangversenyek, zenei rendezvények látogatásának megszervezésével, sőt hangversenyek rendezésével, kamara együttesek szervezésével is népszerűsíthetik a zenekultúrát általában stb., stb.

Új klubok és egyesületek létesítése kétségtelenül lehetőséget nyújt nagyobb kezdeményezés kibontakoztatására amatőr alapon, lehetőséget nyújt sok-sok ember egybegyűjtésére. Nemkülönben arra is, hogy ezek a szervezetek új munkaköröket alakítsanak ki.

A noviszádi SVETOZAR MARKOVIC kulturális-művészeti egyesület tíz különféle szakosztályra és klubra terjesztette ki munkáját. Színjátszó szakosztályán, énekkarán és népi tánc szakosztályán kívül — ez utóbbinak keretében balettcsoportot szerveztek — képzőművészeti szakosztálya is van. Ennek munkájáról az egyesület jelentése a következőket mondja: „A képzőművészeti szakosztályban új munkamódszert vezettünk be. Ez a szakosztály azelőtt csak azokat a tagokat gyűjtötte egybe, akik aktívan foglalkoztak festéssel és szobrásszal. Jó lehet ez hasznosnak bizonyult, mégis voltak fogyatékoságai; egyes tagjait becsúgyuk eltávolította rendes munkájuktól vagy az iskolától, mert festőművészként szerettek volna érvényesülni. A mai képzőművészeti szakosztály munkája a képzőművészeti alkotások szemléltetését szolgálja. Alapvető feladatát helyezte előtérbe: képzőművészeti műveltséget, képzőművészeti kultúrát ad tagjainak. A szakosztály tagjai többszörösen beszélgetést folytattak művészekkel, néhány kiállítás rendeztek az egyesületi helyiségekben, meglátogattak néhány noviszádi és beográdi kép-

tárat. Megkezdték egy képzőművészeti tárgyú könyvtár létesítését is. Ennek a szakosztálynak a munkájában az is jelentős, hogy képzőművészet-népszerűsítő tevékenységét az egyesület keretein túl is kiterjesztette, azáltal, hogy kiállításokat rendez a vállalatokban és kisebb helységekből a noviszádi járásban és Vajdaság-szerte.

Az egyesület keretében igen fejlett a zenei tevékenység. Az énekkaron kívül igen sok tagot, különösen fiatal tömörít a szimfonikus zenekar, a szórákkoztató-, tambura- és harmonika zenekar, s e zenekarok tagjai részére a zeneoktatást is megszervezték a zeneiskolai tanterv alapján.

Az egyesület munkájában mégis tulajdonképpen az a törekvése jelent újdonságot, hogy szakosztálya körül ne csak a zene művelőit, hanem a zene kedvelőit is tömörítse és zenebarátok klubját alakítson. Ilyen szervezeti forma révén sikerrel munkálkodhat majd a zene népszerűsítésén általában. A klub szervezeten figyelemmel kísérheti a zenei élet eseményeit, a noviszádi színpadokon rendezett hangversenyeket, a rádió hangversenyeket és a zenés filmeket. Feladatához tartozik az is, hogy minél nagyobb érdeklődést keltsen a vállalati munkásokban a zeneművészet iránt."

A zentai művészetbarátok klubja igen sokoldalú tevékenységet fejt ki a képzőművészet, a zeneművészet és a többi művészeti ágazat korszerű alkotásainak ismertetésével; sok-sok értelmiségit, haladó munkást és más polgárt fog össze. Ez a klub aránylag rövid idő alatt a legkomolyabb kultúrtényezővé vált a város életében.

A pancsevői közművelődési otthon szerepe is arról tanúskodik, hogy ilyen széles hatósugarú intézmény multhatatlanul szükséges. Ez az otthon színvonalas kulturális és művészeti rendezvényekre gyűjti össze a polgárokat és különféle vitaestek révén egyúttal a kulturális élet aktív részeseivé teszi őket.

A képzőművészetek, az irodalom, a film, a színjátszás kedvelőinek és barátainak sok-sok szakosztálya a vajdasági városokban és falvakban arról tanúskodik, hogy az itt említett irányzat teljesen indokolt.

Az új, korszerű törekvések és formák nincsenek ellentétben a műkedvelés már létező tevékenységi formáival, sem a műkedvelő színjátszással, sem a műkedvelés más klasszikus megnyilvánulási formáival. Bizonyos ortodox fel-

fogásokban megnyilatkozó aggodalomnak ebben az irányban nincs alapja. Ezek a formák, a legalkalmasabb módon megfelelő tartalommal telítve kiégyesítik a régebbieket, egységes egészet alkotnak velük és lehetőséget nyújtanak mindenkinek, hogy kielégítse érdeklődését. De nem csak ezt várhatjuk tőlük. A már létező műkedvelő tevékenységi formák újabb érvényesülését is elősegítik.

Ezeket az álláspontokat és indítványokat azonban csak lassan fogadják el és az új formák lassan fejlődnek. Nagyon jellegzetes ellenállás, meg nem értés nyilvánul meg irántuk, úgyhogy a műkedvelő tevékenység a legtöbb esetben nagyjából a klasszikus formákra szorítkozik.

A vajdasági kulturális közösség amatőr színház szövetségében már az a gondolat is felvetődött, hogy ezeknek az elveknél a szellemében és új szerepével összhangban változtassa meg a nevét. Ezzel az alijában lényegtelen és formai változással is hangsúlyozni kívánják az amatőr színházak szövetségének azt a határozott szándékát, hogy ne a műkedvelés adott formáit konzerválja, hanem széles síkon elősegítse a környezet sokoldalú érdeklődésének megfelelő, a környezet sokoldalú érdeklődését kielégítő tartalommal telített legváltozatosabb formák kialakulását és továbbterjedését.

Való tény, hogy az említett irányzat megvalósításához bizonyos anyagi eszközök is szükségesek klubhelyiségek berendezésére, műszaki eszközök beszerzésére stb. Mégis egyelőre úgy tetszik, hogy nem az anyagi eszközök hiánya, az új irányzat megvalósításának alapvető akadálya, hanem a bevett gyakorlatból kialakult felfogás.

Vajdaság zeneéletének nagy és gazdag hagyománya van. A zenének és éneknek mindig voltak aktív hordozói és lelkes művelői minden szinten és a legszélesebb rétegekben. A zene ma még szélesebb rétegekben tért hódított, és a szórákkozásnak, a kedvtelésnek, a pihenésnek egyik legjelentősebb és legkönnyebben hozzáférhető eleme lett. A mai ember megváltozott életkörülményei kétségtelenül a zene, a zenehallgatás és zenélés iránt is más igényeket ébresztenek. Ezeket az új igényeket el kell fogadnunk és azt a törekvést is, hogy kötetlenebb, hozzáférhetőbb viszony alakuljon ki a zene iránt. A zeneegyesületekben ma már kevesen vannak, akik nem fogják fel,

hogy pusztán a régi formák — és a legtöbb esetben a hozzájuk fűződő régi tartalom — görcsös és merev konzerválása csak árthat és objektíven árt is a zenekultúra fejlődésének egy meghatározott környezetben.

Természetesen egy pillanatig sem viszonyulhatunk nihilista módon a meglévő, jól megszervezett, színvonalas régi zenei intézményekhez, a filharmonikus zenekarokhoz, zeneiskolákhoz, énekarokhoz stb. Csak azt szorgalmazzuk, hogy ezek mellett új intézmények, aktív zenélő és éneklő amatőregyüttesek, továbbá klubok létesüljenek a zenekarok, a zene egyes ágazatainak, a korszerű, a klasszikus zenének barátai részére és lehetőségére teremtenek ilyenek megalakítására. Egyúttal egészen határozottan szorgalmazzuk, hogy sokkal hathatósabban támogassák, mindenekelőtt anyagilag, régi zenei intézményeinket, széles néprétegeink aránylag fejlett zenekultúrájának és zenei műveltségének bölcsőit. Egészen határozottan úgy véljük, hogy a vajdasági városok filharmonikus zenekarainak, amelyeknek gazdag hagyományai ötven, hetven, sőt száz évre nyúlnak vissza, nem szabad anyagi eszközök nélkül maradniok; sőt nemcsak annak nem szabad megtörténnie, hogy zeneiskolákat bezárnak, hanem az új, nagyobb községekben újra meg is kell nyitni ezeket az iskolákat és az iskolán kívül — a noviszádi kísérletek példájára — különbözőféle alkalmas és rugalmas formákat kell bevezetni még szélesebb rétegek zenei művelésére és nevelésére.

Műkedvelő zeneegyesületeink programjait vizsgálva szembetűnik az új tartalom hiánya. Tényvalóság, hogy aránylag kevés szerzemény dolgozza fel mai korszerű témáinkat és az a kevés is olyan előadói követelményeket támaszt, hogy műkedvelő együtteseink gyakran képtelenek megoldani őket. Az énekarok mégiscsak elérték némi haladást műsoraik korszerűsítésében, de egyes zenekari ágazatokban vajmi keveset változott a helyzet a korábbihoz képest. Az amatőr zenekarok túlnyomó része fúvós- és tamburaegyüttes és a legtöbb esetben a K. u K. időből származó elavult zeneirodalmat használják fel. Műsoruk túlnyomórészt minden rendű és rangú egyvelegekből és indulókból áll, még osztrák-magyar háborús induló is akad köztük. A fúvószenekarok műsora eszmei és zenei szempontból egyaránt nagyon kétes értékű. A tamburazenekarok pedig a leg-

jobb esetben rossz, népieskedő és rög-tönzött népdalokat adnak elő.

Az amatőr zeneegyesületek műsorának eszmei tartalma a nem ritkán elavult, maradi, primitív irányzattól és felfogásoktól függ elsősorban, ezenkívül a karmesteri káder szakképzettségétől, a zenélők zenei műveltségének szintjétől és végül, de nem utolsó sorban, zeneszerzőink alkotó munkájától.

•••••

A vajdasági amatőr színházak és színjátszó csoportok műsora, egészben véve, gazdagabb és változatosabb mint a korábbi években. Az utóbbi időben a műsor korszerűsítésére tett erőfeszítések kedvező eredménnyel jártak. Helyesen tették, hogy annakidején fölvetették hazai drámák előadásának problémáját. Az alapvető probléma azonban az, hogy milyen mértékű tartással viszik színpadra a korszerű hazai drámai művet, hogy ez a korszerű hazai drámai alkotás értékeinél és bemutatásának módjánál fogva milyen mértékben lesz egyben az amatőr színjátszó együttesek és a nézők mindennapi szükséglete. Helytálló az a megállapítás, hogy az amatőr színházaknak, mint egyébként a hivatásos színházaknak is az az alapvető problémájuk, hogy miképp forrnak össze a mával.

A korszerű színjátszó művészet átfogó általános műveltséget kíván az amatőr színházaktól, beleértve azt is, hogy biztosabb szubjektív szempontok alapján ítélik meg, mi alkalmas és mi nem alkalmas előadásra az illető környezetben. Meg lehet és meg kell állapítani, hogy — erőiket és lehetőségeiket figyelembevéve — elegendő kezdeményezést fejtettek ki hazai irodalmi művek felkutatásában és megválasztásában. Mindamelllett a mai életünkben merítő alkotómunka továbbra is probléma marad.

Az amatőr színházak a korszerű világirodalomból nagyjából felszínes, könnyű és túlnyomórészt szórakoztató jellegű műveket tűztek műsorukra és ez nem helytelen. Am egyetlen egy amatőr-színházról sem mondhatjuk el, hogy avantgardista szerepet töltött be. Műsorukon túltengett a bulvár- és a melodráma irodalom. Kétségtelenül jó volna, ha az amatőr színházak művészi szempontból értékesebb műveket választanának ki a világ drámairodalmából.

Külön nehézség a klasszikus hazai és világirodalom drámai műveinek megválasztása.

A korábbi években még túlsúlyban voltak a romantikus jellegű klasszikus művek, az amatőr színházak tavalyi műsorán azonban már csak nagyon kevés maradt meg belőlük.

Mindent egybevetve, az amatőr színházak műsora az utóbbi időben jobb és megfelelőbb összetételű, mint a korábbi években. Tartalmasabb volta nagyrészt annak a gyümölcse, hogy határozottabban a hazai drámairodalom felé fordultak, az új amatőr színjátszók — főképp közművelődési munkások — korszerű elképzeléseinek, nemkülönben a hivatásos színházakból szerződötetett rendezők munkájának eredménye.

Az erősebb és színvonalasabb amatőr színházak meglehetősen mértékben megszilárdultak mint kulturális intézmények és már haladóbb eszmei hatással vannak a közönségre. Az ötletszerű műsormegállapítás már meglehetősen háttérbe szorult.

Mindamellott az amatőr színházak és műkedvelő színjátszó együttesek egy részének műsorában még elég sok fogyatékoság, sőt eszmei gyengeség is észlelhető. Műsoruk hátrányos elemei a romanticizmus, a népieskedés, a primitívizmus, idegen hátrányos hatások, a divatmajmolás és a sovínizmus.

Az amatőr színházak egy része még mindig nemzeti-romantikus tartalmú színdarabokat tűz műsorára. Nem ritka műsorukon a Hajduk Stanko, Djido, Krajiskinja, Balkanska carica, Devojačka kletva, Ciganin, Moravka, Seoska lola, Uskočkinja, Hasanaginica.

Hangsúlyozni kell, hogy a nemzeti romantika problémája még sokkal kiütőközőbb egyes kisebbségi, főképp magyar amatőr színjátszó egyesületekben.

Ezek az egyesületek 1958-ban mintegy 90 művet adtak elő. Ezek közül tíz népszínmű volt határozottan nemzeti-romantikus tartalommal. Ha ehhez hozzáfűzzük, hogy mintegy 50 művet mutatnak be a magyar romantikus irodalomból, amelyek eszmei-politikai szempontból nem károsak ugyan, de cselekményükkel, szereplőikkel és diszleteikkel egy elmúlt társadalmi-történelmi korszakot mutatnak be, akkor teljes képet alkothatunk magunknak az említett műkedvelő együttesek műsorának eszmei jellegéről. Még mindig műsorán tartják a Betyár Bandi, A vén bakancsos és a fia a huszár, Csirkepaprikás, Piros bugyelláris, Falurossza, Vén cigány című népszínműveket, amelyeket érmelygős, banális, álszociális, nemzeti-romantikus tartalmuk miatt már fél évszázaddal ezelőtt elítélt a haladószellemű magyar polgári műbírálat és a haladó írók.

A magyar nyelvű színházak műsorának futólagos áttekintése arról tanúskodik, hogy az 1958/59 évi idényben csak némileg változott a helyzet. A 72 bemutatott darab közül 18 hazai drámai mű, 11 nemzeti-romantikus tartalmú, 14 érmelygős operett, 16 nagyrészt a két háború között írt felszínes és könnyű színdarab. Való tény, hogy a bemutatott daraboknak majdnem a fele eszmei szempontból nagyjából ártalmas.

Ez alkalommal nem szándékozunk annak elemzésébe bocsátkozni, hogy mi az oka ennek a jelenségnek. Ez elsősorban a járási és községi kultúrközösségek feladata, mi csak felhívjuk a kultúregyesületeknek, az amatőr színházak szövetségének és a kultúrközösségeknek figyelmét, hogy eszmeiség szempontjából is hatniok kell a műsorpolitikára.

Költészetünk új hajtásai

Juhász Géza

HUSZÁR ZOLTÁN: ONARCKÉP,
DÓRÓ SÁNDOR: KORATAVASZI
FELHŐK, GULYÁS JÓZSEF: CSAK
EMBER VAGYOK — VERSEK, FO-
RUM, 1959.

Három érdekes könyv hagyta el nemrég a sajtót, három szerény, alig 50—60 oldalas kötet, s három fiatal költő kopogtat vele irodalmunk ajtaján — egyik hangosabban, másik szerényebben, halkabban kér bebocsáttatást. S tűnjék bár túlzásnak, lehetetlen nem szólni a felelősség súlyáról, amely a kritikusra nehezedik, amikor fiatal költők első kötetét teszi mérlegre. Érvényes ez még akkor is, ha mint jelen esetben, nem közvetlenül az ismeretlenségből toppannak elének ezek a költők, hanem a lapok hasábjairól már ismertük őket. S ha nagy felelősség a „meglett” költők újabb kötetének vizsgálata és bírálata, ha izgalommal és felelősségtudattal forgatjuk és mérlegeljük egy-egy fejlődési szakaszuk termését, akkor ez a felelősség kétszeres a fiatalok iránt, mert a taglózás és dicsőhimnusz egyaránt messzemenő következményekkel járhat további

fejlődésük szempontjából, ha a legkisebb hiba is becsúszik a mérték alkalmazásába. Itt ugyanis, érthetően, nem a megtett út lemerése a központi kérdés, hanem az, hogy honnan indulnak, mivel kopogtatnak, mik a céljaik, melyek a mintáik, milyen az emberi magatartásuk, költői szemléletük, hol, mi-
ben csillan fel az igazi érték, amely előre mutat, ami ígéret, mi az, ami egyéniségre utal a különféle hatások és minták sokszor kusza tömkelegében. S kétszeres a felelősség és az izgalom azért is, mert azt kell megállapítani, hogy irodalmunk legifjabb nemzedéke merre tart, mit hoz vagy legalábbis mit ígér s miként járulhat majd hozzá a további fejlődéshez.

Az első dolog, amit mindjárt bevezetőben megállapíthatunk, s ami egyben a legfontosabb és legörvendetesebb ténye e köteteknek, hogy fiataljaink lényegében — tudatosan vagy természetes ösztönükkkel — élnek azokkal a széles lehetőségekkel, amelyeket az irodalmi alkotás számára elődeik illetve kortársaik megteremtettek — mind az egyéni szemléletmód, a hangsúlyozottan egyedi hanghordozás és tematika, mind a sza-

bad, kötetlen formakezelés területén. Röviden, arról tanúskodnak ezek a kötetek, hogy az irodalmunkban és közéletünkben — s itt természetesen nemcsak szűkebb hazánkra gondolunk — az elmúlt tíz esztendő alatt lejártszódott események nem vonultak el nyomtalanul, s éppen a legfiatalabbak azok, akik ennek minden eredményét hiánytalanul élvezik. Modern eszközökkel igyekeznek magukat kifejezni mindhárman. Ha vannak is mintáik, a mai korszerű irodalomból valók, s csak elvétve akadunk egy-egy adys pózra, kifejezésformára, József Attilá-s magatartásra, de ugyanígy találhatunk Fehér Ferenc-es, Ács Károly-os, helyenként Zákány-os hanghordozást. Természetes, hogy ez az újra való törekvés nemcsak eredményeket, hanem kibicsaklásokat is előidéz. kivált ha önmagáért való ha mindenáron hajszolják, amire szintén akad példa.

Bármilyen sok közös vonásuk is van ezeknek a fiataloknak és költészetüknek, ami lehetővé és szíkszerűvé is teszi, hogy így általánosságban és együtt emlegetssük őket, mégis annyira különbözőnek is eszmástól, hogy erényeikkel és hibáikkal külön-külön is kell foglalkoznunk.

A három költő közül leginkább Huszár Zoltán válik ki — már azzal is, hogy kevésebbé mondható fiatalnak mint költő. Csere György néven egy korábbi nemzedékkel indult, de kisebb-nagyobb kitérők után csak most jutott el első kötetének megjelenéséig, s hozzá tehetjük, hogy a kitérők, abbahagyások és újrakezdekések után most ismét visszafordult egészen a költészethez. A különbségek, persze, nemcsak abban találhatók, hogy hangvétele biztosabb, költői nyelve tisztábban cseng, eszközei csiszoltabbak, kidolgozottabbak, kevesebb nála a hamis hang és akkord, hanem más az egyénisége is, mint akár Dóróé, akár Gulyásé. Ha egy mondatban akar-nánk jellemezni, akkor azt mondhat-nánk, hogy ebben a most megjelent *Őnarckében* egy rendkívül finom rezdülé- sű lélek, halkszavú, szubtilis egyé- niség vonásait fedezhetjük fel. Leg- mélyebb élménye — úgy tűnik — a ter- mészet, itt oldódik fel leginkább, s nem véletlen, hogy egész ciklusnyi verse szól a természetéről. (*Tájképek*), ezek a leg- sikerültebbek is (*Reggel, Emlék, Késő- este, Hajnal stb.*). De még az *Őnarckép* ciklusban is egész sor olyan vers van, amelynek legszebb és legerősebb része éppen a természetfestés. Ebből a máso- dik ciklusból kiemelkedik a *Nagy for-*

galomban és a *Találkoztunk* című vers. Az első érdekes metaforájával a máso- dik pedig az érdekes helyzet finom, ta- lálól exponálásával. A *Nagy forgalomban* című versben az a költői vágya jut ki- fejezésre, hogy minél több emberhez el- jusson, minél szebben csengjen szava, s hogy szívükhöz dörzsöljék, akik kézbe veszik — vagy ahogy maga mondja:

*Főlváltanám magam aprópénzre,
ha tudnám,
így avorszában kerülök
forgalomba.*

A másikban azt írja le, hogy megöre- gedett másával találkozott egy park- ban, szembenéztek, de nem szóltak, s ő — a fiatal — kihúzta magát. S még va- lami igen lényeges dologban eltér két fiatal társától Huszár Zoltán. Már szinte megszoktuk és általában meg is értjük, hogy a fiatalok okkal vagy anélkül, de leginkább jellegzetes fiatalos túlzásból vagy diva'ból pesszimisták. Nos, Huszár tud őszintén örülni az első fizetésének, amelyből egyszerre öt nyakkendőt fog vásárolni. Élvezi a viszonylagos jó létet a diákkiránduláson, ujjong a sze- relemben s talál szép szavakat a város megéneklésére, amely elhozta neki az óriásokat és a szerelmet.

Szerelmi költeményei különben (a *Ha nevetsz* ciklusban) kissé színtelenebbek a tájleíró verseknél, s az apró elfutó pillanatok rajza, ami őt különösen von- za, azzal a vesztéllyel is fenyeget, hogy egész költészete kissé elszűrkül, úgy tűnik, hogy túlságosan is apró jelensé- gek, jelentéktelenségek raizolgtatásával bibelődik, piszmoz. Huszár érzelmei sohasem tűnnek nagyon mélyeknek, s nem csapnak nagy magasságokba, nála minden leszűrt, finom, helyenként már- már szenttelen. Ez elsősorban vér- mérséklet kérdése ugyan, de bizonyos részben a kifejezésformáé is.

Dóró Sándor sok tekintetben merő ellentéte Huszárnak. Gyakran szinte to- porzókol: „szélesebb horizontok felé” vágyik, a „tért” akarja elérni, s ki akar törni onnan, ahol két lába „a szik- be nőtt”, máskor kissé lefitymálva a törpe és szürke valót, útra csak magasabb régiókba vágyva kiáltja felénk közön- séges megalkuvó halandók felé:

*„Még néhány vágy közt közétek, de
[lelkemmel]
már nem élek itt köztetek...
Ezeket a t'rvényeket igénye'mhez
nem szabták: kört zúzók...” — stb.
(Pirosodó égajl)*

Nos, ha ebből a szempontból szem- lélünk és igyekeznénk összehasonlí-

tani a három fiatal, akkor Dórót találnánk a legfiatalosabbnak, s nemcsak a nagy akarások, a mindenáron való nagyotmondás — leginkább meddő — szándéka miatt, s a többi jellegzetesen fiatalos túlzás alapján, amelyek között ott találjuk a mélységes elkeseredés, a bánat, a környezettel, világgal való elégedetlenség érzését is, a példák hatásának legközvetlenebb megnyilvánulásait, hanem azért is, mert nála találjuk a legnagyobb ellentéteket, a legtöbb dinamikát, a legizálóbb vágyakat és érzéseket is. De itt találjuk ugyanakkor a legtöbb megtorpanást, kibicsaklást a formában, a mérték és arányérzék hiányát is. Ezt a gyakran szinte tomboló, lázadózó (nagyképtől sem egészen ment) egyéniséget és mondanivalóját jellemző formában a gyakori ismétlések, szó- és kifejezéshalmazok, amelyek helyenként igen alkalmasak az indulatok fokozásának érzékeltetésére, de nem egyszer elkapatja magát a játék hevében, megrészegedik saját hangjának játékos összecsengésétől s ilyen részleteket ír le:

„Szólta minden, néma minden:
rab most minden...
Hab most nincsen a sűrűsödő vizen...
Alszik minden, minden, minden!

(November)

Máskor ilyen — enyhén szólva — furcsa képzavart találunk:

„... mert akkor lehajlanak szemed
átvándorló partjai:
csorgóra, csobogóra...”

(A csobogás verse)

s ehhez talán csak annyit tegyünk hozzá, hogy bármilyen fontos is a zeneiség a versben, még a zeneiség kedvéért sem *csoboghat* szemünkből a könny!

Sorolhatnánk természetesen tovább is a példákat az előbbi állítások igazolására, sorozatosan idézhetnénk bánatverseket tele a költő fájdalommal és borús egével, „melven messzi szomorú csillagok ragyognak”, vagy idézhetünk ilyen könnyen felismerhető adys sorokat:

„O, hősök, hősei napoknak,
a szavaknak, a vágyaknak,
s minden elhullásnak!..”

Vagy olvasokat, melyekben közhelyszerű általános igazságokat fedez fel úgyanánt s közöl kinyilatkoztatásképp (A hősök *elbuknak*). Ezzel azonban még nem jellemeztük és észleltük Dóró költészetét és most megjelent kötetét. Ha kissé többet időztünk fogvatékoságai-

nál, kisiklásainál, ez korántsem jelenti azt, hogy csak ezek jellemzik költészetét. Vannak Dórónak erőnei is kétségteljesen. Különösen a kötet elején lévő kisebb terjedelmű — s tegyük hozzá — kisebb igényű verseiben csillognak erőnei, mert itt nem nagyképu, nem vállalkozik erőit kényeségeit meghaladó feladatokra, nem vesz fel pózt, hanem közvetlenül, színtelen fejezi ki az érzelmeiket, hangulatokat. Szinte külön elemzésre kínálkozik a *Nem rebben semmi* című vers, amelyben először is a táj és helyzet rajzát teszi plasztikussá azzal, hogy ezt mondja: „A táj arcizmai feszültek”, aztán: „a feihölombok barnán borulnak bokrára az égnek” s végül: „csak néha rezdül a lomb szívemben”. Az egész vers igen jól sikerült verstani szempontból is, s érdekes, ahogyan azonosítja az ember és a természet jegyeit, sajátosságait a kifejezés erejének fokozása végett. Az első (*Tavaszi éj*) cikluson kívül találunk néhány ehhez hasonló sikerült költeményt a *Fiatal arcom forró lángja* ciklusban is, melybe szerelmi költeményeit foglalta. Példának elég megemlíteni a messze kiemelkedő *Mintha nem is jönnél* címűt.

Ha Dórónál sokszor póznak, átmeneti jellegű fiatalkori tünetnek láttuk a pesszimizmust, a tragikus életszemléletet, Gulyás József pesszimizmusa valami egészen más: sokkal tömörebb, mélyebb, igazabb, költőileg is hitelesebb. S ez a pesszimizmus, amely helyzetéből, sorsából látszik következni, egész költészetének sötét alapszint ad; minden versében vaiami tragédia feszül, s ez egész költészetének alaphangulatát meghatározza.

Hogy közelebb jussunk ennek az alaphangulatnak a forrásához, induljunk ki a *Hallgass* című verséből. Az étellel folytat benne párbeszédet, s az élet azzal vigasztalja mostoha sorsában, hogy vannak nála még nyomorgóbbak is; ne zúgolódjon, hogy törött az ablaka, rossz felette a tető és az eső a fejére hull. Vannak:

„akiknek nincs házuk,
kenyerük, senkijük,
akik mezitláb, rongyosan
járnak a téiben, a szilaj viharokban,
az éjszakában —
léteznek, de mégsem élnek,
nem élnek és mégis vannak...

s végül így fejezi be:

„Ősz van, látod, hetes eső szemerkél,
a temetőn még
rosszabb lesz az álmod,
mert még a strok is becsöpgönek...”

Már ebben a néhány soros idézetben egész sor jellemző vonását figyelhetjük meg Gulyásnak: egyrészt olyan környezetből jött, ahol sok nyomort, szegénységet látott, s mindezzel igyekszik megdöbenteni az embereket, sokszor valósággal bizarr képet fest róla — nyersen, sőt bizonyos naturalisztikus elemekkel részletezi, ecseteli a meghökkentő jelenségeket. Bizonyos szegénység-komplexum is megfigyelhető nála, mint a *Hazafelé* című versében is, ahol szinte hivatkozik szegénységével:

*„s ha netán megkérdeznék
tőled, ki volt, aki a poros, sovány
utakon a késő
szombatestén ott csavargott,
csak azt mondd:
egy ember azok közül, akik szegények . . .”*

Kétségtelen, hogy ez nemcsak komplexum, hanem súlyos örökség is, amely magatartását is, életszemléletét is meghatározza; szinte magunk elé tudjuk képzelni, amint lecsapja fejét, megy fut, rohan a suttyó parasztleány a Szabadka-környéki pusztákon — mint *Tavaszi* című versében írja, — s közben a hallállal társalog. Ezt az egész érzésvilágot a legnagyobb erővel, már-már hátborzongatóan reális-irreális képben vetíti elénk *Az örület tánca* című versében. Ez a vers nemcsak tartalmi elemeinél fogva fontos és érdekes, ahogyan a reális és irreális tartalmilag összekapcsolja, szinte egymásba olvasztja, hanem formai elemeinél fogva is kiemelkedik költeményei közül. Szinte megdöbentő a hangulata, szédítő a sodrása és dinamikája, amit a gyakori ismétlésekkel, váratlan fordulatokkal és ellentétek halmozásával ér el:

*„(van szemed? nézd,
van füled? hallgasd,
van szíved? érezd,
van szád? ordítsd,
van életed? átkozd . . .)”*

Erre a sötét alapszínre festve panasolja sorsát a *Tavaszi* című versében is, de nála a virágok is feketék, a sze-

relmi költeményeit is ez az alaphang jellemzi. *Az örület táncához* hasonló bizarr víziót vetít elénk egyik szerelmi költeményében is, amikor a kedvesével folytatott párbeszédben ezt mondja: Szánk helyén sár lesz akkor . . . A halál egyébként igen gyakori motívuma Gulyás költészetének, ami az elmondottak után természetes is. Saját vallomása szerint korán találkozott vele legszűkebb környezetében, de maga is hamar alkura kellett hogy lépjen vele, mert mint mondja, hat évig beteges volt és most sincs jobban (Ösz.)

Terhes örökséggel vergődik, küzd a fiatal költő, az elmaradottság és primitívizmus konok fellegvárát ostromolja olykor, szeretne kitörni egy darab föld örök láncából, s tehetetlen elkeseredésében néha általánosít, sorstalan ifjúságról beszél stb. Mindenképpen sok a nyersesség ezekben a költeményekben, szinte elemi erővel súvít belőlük a pusztára érdes levegője és ez az elemi erő, a poeta natus ösztönössége jellemző rá elsősorban. Csak ritkán dolgoz ki finoman egy képet, metaforát, mint a *Tíz holló* című versében. Költői eszközei meglehetősen egyhangúak, hangjának skálája nem nagy, s az azonos eszközök — ismétlések! — gyakori használata már-már egyhangúvá, sőt modorossá teszi ezt a költészetet, nyomja a benne buzgó hatalmas elemi erőt.

Ha most a bevezetőben felvetett kérdésekre akarunk válaszolni a három fiatal kötetének elemzése vagy inkább csak jellemzése alapján, elmondhatjuk, hogy minden fogyatékoságuk ellenére ígéretet jelentenek — elsősorban, mert fiatalok, mert lényegében jó utakon indultak el, nagy feladatokra vállalkoznak — ha nincsenek is mindig ennek vagy még inkább lehetőségeiknek tudatában —, állhatatosan birkóznak az anyaggal, a költői eszközökkel, s ezek a kótetek már bizonyos eredményeket is mutatnak. Mindezen túl pedig megszólalásuk és megjelenésük pusztán ténye is a jugszláviai magyar irodalom mind nagyobb életterejéről és távlatairól tanúskodik.

Tizenegy fiatal költő első kötete

F e h é r F e r e n c

A noviszádi Szerb Matica kiadásában tizenegy fiatal költő első kötete jelent meg egy esztendő leforgása alatt. Forogatom, újra olvasgatom a fekete fénymázás, fűzetvékonyságú, számozott példányszámokat, amelyeket a szerkesztő Miroslav Antić gondossága és a könyveket fizlése köntösbe öltöztető Horovic Iván szakértő igyekezete tett még vonzóbbá

Az első kötet, a költő első fecskéje mindig vonzó, felködlő tájak hírnöke. Tavaszváró, meleg kíváncsiság kell hozzá, hogy türelemmel és fészekrakó hittel társuljunk repdeső csiripeléséhez, s hangjából kivehessük az örökegy melódiák rejtett hangjegyeit.

Ne haragudjanak e tetszetős gondolatvezetésért az „Első kötetem”-sorozatának azok a fiatal poétái, akik talán már tizenennyolcévesen is banálisnak tartják a virágos beszédet; akiknek a modern életérzés atom-szörnyetege diktálja a dadogó, dőre szavakat; s akik talán kissé pózból, kissé jogosan, nem úgy írnak a tavaszról sem, ahogyan szívük szerint írni szeretnének. S ne haragudjanak, ha az a látatlan olvasó mégis a szívük dobbanását keresi az frásjellek nélkül, dacos, kócos komolysággal rótt sorok útvesztőiben... A tehetséget

és az egyéniséget keresem ebben a tizenegy kötetben; azt a minden mástól megkülönböztető hangvételt, ami minden idők fiatal művészeinek erőt és hitet adott ahhoz, hogy írjanak a nagyok után is, mert tudták, hogy ha ők írnak a tavaszról, akkor úgy írnak, ahogyan sem nagyok, sem középszerűek nem írhattak.

Az érdekes sorozatban nyilvánosságra lépő fiatal szerzők legfiatalabbika, Jasna Melvinger tizenkilenc éves; a sorozat „veteránja”, a szarajevói Esad Velić pedig harmincegy. Elmondhatjuk tehát, hogy mindannyian ahhoz a költőnemzedékhez tartoznak, amely a háború, illetve a felszabadulás után, javarészt a mai, élő jugoszláv irodalom áramlásában végezte első karcsapásait.

Ilyen összefoglaló elemzéskor önkéntelenül is hajlamos az ember, hogy elsősorban a közös vonásokat, a nemzedék sajátos arculatát kutassa. S erre a tizenegy fiatal jugoszláv költőre épp az a legjellemzőbb, hogy különböznek egymástól.

Amikor megállapítom, hogy más-más az életérzésük és a hangjuk, akkor, természetesen, csak az individuális eltérésekre, az Én megkülönböztető jegyeire gondolok. Bátorságban, a mondani-

való szabad, gátlástalan megformálásában mindnyájan egyek.

Javarszt egyetemi hallgatók és fiatal újságírók. Vagy egyidőben igyekeznek megfelelni mind a két helyen: az egyetem padsoraiban is, meg a szerkesztőségek taposóalmában is, ahogy mi tettük valaha; s nyilván épp úgy a rolációsgépek rabszolgái lesznek majd, még diplomavizsgájuk előtt, mint ahogy minket is megmérgezett a nyomdafestékiltatos hajnali lap és a havifizetés kísértő démona, valaha, húszeves korunkban. Egyikükkel-másikkal találkoztam is már: Jasna Melvingerrel, például, a jugoszláv költészet idei fesztiválján, Ohridban. Nem tudott rólam semmit, s én sem tudtam, hogy egy városban élünk, s hogy pár hónapja jelent meg első kötete. A Sveti Naum-kolostor felé tartó kirándulóhajó korlátjának dőlve beszélgettünk, költészetről, fiatal magyar költőkről és fiatal szerb költőkről; terveiről és ars poeticájáról; és arról, hogy hol lesznek a hajó-kürtő tövében dűnyögő „öregék”, amikor ő tizedik verseskönyvét adja majd nyomdába... Tudom, találkoztam már a többiekkel is: az eszpresszó „vacsorajászlának” dőlve, esti mozi után; valamelyik színházi bemutató estélyiruhás közönségének tarka diákszigetében; találkoztam velük és nem vettem észre őket. Jó, hogy életjelt adhattak magukról ezekkel a füzetnyi, feketeköntösű első kötetekkel, melyeket nem észrevenni, nem szólni róluk, több lenne mulasztásnál.

A költészet egyiküknek-másikuknak egyelőre csak szép kedvtelés, játék; de sosem öncélúság. Mintha asszociatív, telített életérzésük eleve megvédené őket a fiatalokra oly jellemző, kamaszos szenzibilitású költőieskedéstől.

A lány lírai hangszerelésű expresszív Gojkó Janjuševićől a klasszikus életérzésű Vlada Stojšinig, valamennyien mondanivalós fiatalok, de tehetségben, költői felkészültségben igen különbözők.

Petar Pajić, aki talán a legtehetségebb közöttük, így ír „Háború” című versében:

ott dohog alattomosan a súlyedti [hajókban,
szorongatón,
fekete rettegéssel,
sehol soha még nem ért véget,
alászállt az elesettek sirtódreibe,
átköltözött homlokom temetőjébe,
megfészkelte a tengerbefúllat tengerészek
[állkapcsa közt,
leng mint a madártíjlesztő a harctereken
a Kolubara és Kozara táján,

ott bújlik meg az elváltasztott szerelmesek
[közt,
a bombákban, a gránátöltészekben,
a pincék alagsorán,
meredien figyelő pók a mérgezett
[agyakban.

*A háború továbblépdel valaki falábával,
s abban a fában ott vannak az ágyúk
és kórházi ágyak.*

*A háború rettenetesen megrabolt valaki-
[ket a halállal.
A háború még sehol soha nem ért véget.*

Valamennyiükre jellemző, hogy kedvelik a kőtetlen verselést, s ez olykor (pl. Miloš Nikolić verseiben) prózai da-gályosságra és a költői szöveg elszín-telenedésére visz. Az aprólékos, gondos munkálkodás a művészi szövegen — nem tartozik mindannyiuk írói alkatá-hoz. Írói alkatról, művészi hitvallásról talán korai is lenne beszélnünk e ti-zenegy fiatal költővel kapcsolatban, hi-szen a szándék és a verselő ösztön, a közlés vágya majd csak ezután olvad bennük egyvé a megkülönböztető egyé-niség jeleivel.

Gojko Janjušević: „A hangyák ész-revétlen távoznak” c. kötete noszal-gikus, de őszinte lírát sejtet; egy érzé-keny, mindenre szubjektíven visszaha-tó fiatal életszólam meg e versekben, s legtöbbszőr csak a végig nem vezetett gondolatok, a belső kivetítések halk rezdülései jelzik a mondanivalót.

*Álomkosaras gyermek vagyok
aki mindent szeret
a lombot mely bearanyozza majd az* [estet
*valaki ablakában
s ezt a körisfát is amely mindig valami* [fájást okoz
*s pillantásával lehetetnyi
gyermekmosolyomhoz menekül.*

*mindannyian elmegyünk majd valamerre
és szemerkélünk majd a pillák esőivel
s mégiscsak emlékezik majd ránk
egy-egy leány vagy utca*

könnyű nyomokat hagyunk utánunk [mint az őszi lombok

s talán találkozunk majd ismét ha [zöldül
*és levelet hajt az ág
vagy tán az utolsó állomáson
elkerüljük egymást.*

Pavle Kićevac verses prózája, („Mint-ha nem lenne vége”), amelyet a szer-ző „regénynek” nevez, egy koraérett gyermekkorral való leszámolás, a fel-törő emlékek és érzékelések vízióin ke-resztül... Írásán erős Rimbaud-hatás érezhető.

Branislav Kupusinac: „Álmo-k abron-csa” c. versesfüzete lírai meditatásokat

tartalmaz — szerelemről, életről, távozásról és örök várakozásról, egy tisztultabb, emelkedettebb életigény nem annyira forró, mint langyos követelésével...

Íme, egyik jellegzetes verse: „Felejsd el a mindennapi nyelvet”.

Próbáld hetenként egyszer
elfelejteni a mindennapi nyelvet,
próbáld hasonlítani a hold udvarához,
a déli szelekhez, a sétákhoz és
[ölelésekhez,
próbáld megszeretni a virágosbólot a
[Földieper-téren,
próbáld megcsókolni a madarakat és a
[folyó hullámain,
próbáld egyként mosolyogni rózsákkal
[és gyermekpelenkákkal
próbáld felszippanítani az első szőlőt
[levét,
próbáld meg-nem-érinteni elmenőben a
[port,
melyet a Régiék hagytak,
próbáld elfelejteni anyagtalan
[születésed
az álmokban és az álmokért,
próbáld nem gondolni
elkerülhetetlen távozásodra
a csend sötétjébe,
próbáld elfelejteni a kísérteties
[újságcímeket
és a szomszédod beretváját,
próbáld, próbáld, próbáld,
próbáld megtanulni a lombok beszédjét,
próbáld meg,
s minden utcasarkon egy Péntekre
[bukkansz.

Esad Velić nemcsak az egyik legtehetségesebb, hanem egyuttal a tizenegy fiatal költő között a leggyakorlottabb verselő is. Metaforákban gazdag költé-

zetéből itt közlünk fzelítőül egy verset: „Találka”.

Egy hátamra repülő levél följegyezte
[a szelek nevét.
Az a hangya túlságosan közel volt
[hozzánk
s így nem láthatott bennünket.
Egy madár csattogva nevetett pőre
[karomon, melyet nem fedett tollazat,
míg a patak tovazsuborogta
[arcunkról az időt.
Két lapockája között
a fű a tavaszi bőkődöste.
A föld nem engedett el bennünket
[magától.

Az „Első kötetem” sorozatának további köteteit és a szerzőket csak megemlíthetjük: Vlada Stojšin: „Trójai faló”, Petar Pajić: „Nappal”, Miloš Nikolić: „Az ember távolról kicsinynek látszik”, Jasna Melvinger: „Vízvirág”, Milan Kolundžija: „Kirándulás a nappal tájaira”, Dušan Belča: „Mocsarak”, Stojanka Grozdanov: „Az utolsó hír”.

Pályájuk további alakulása majd megmutatja, hányan tudnak közülük kilábalni a kezdő költők hibáiból, s okos önmérséklettel, szigorú önkritikával, esztétikai elmélyültséggel fejlesz-tik-c tovább tehetségüket.

Végső megállapításul csak ennyit: költői tendenciáik azzal a megkapó őszinteséggel jutnak kifejezésre, ahogyan csak azok írhatnak, akik nem érzik, és nem is éreznek soha maguk fölött valamely hivatalosan elfogadott irodalompolitika damoklesz-kardját.

Modern író tógában

Bori Imre

(HERMANN BROCH: VERGILIUS HALÁLA. REGÉNY)

Hermann Broch nevét nemrégén kapta fel a világhír. Azelőtt csupán néhány irodalmi inyenc ismerte életművét és értékét, köztük Thomas Mann, aki a német irodalom legértékesebb művei közé sorolta Broch alkotásait. Éppen ezért ideírjuk néhány életrajzi adatát, mielőtt szerb nyelven megjelent regényét ismertetnénk. 1886-ban született Bécsben. Apja gyáros volt, maga is negyven éves koráig az üzletember gazdag és kényelmes életét élte. Ekkor ismerősei számára érthetetlenül, lemondott mindenről és beiratkozott a bécsi egyetemre, hogy befejezze tanulmányait. Filozófiai és mennyiségtani kérdésekkel foglalkozik, de minthogy ez nem elégíti ki, írni kezd. Első regényének *Holdkórosok* a címe. A németek Ausztria megszállásakor börtönbe vetik, majd halálraítélik. Ekkor fogan meg benne a *Vergilius halála* c. későbbi könyvének témája. Megmenekül, és mint anynyi német író, ő is Amerikába emigrál. Itt írta meg regényeit: a *Csábítót*, az *Artatlanokat* és a *Vergilius halála* cí-

műt 1946-ban. 1951-ben halt meg Amerikában.

Legjelentősebbnek *Vergilius halála* című regényét tartják. Ízig-vérig „modern” regény ez, tehát már nem is regény a szó hétköznapi értelmében. Ha cselekményt várnánk tőle, csalódnánk. A külső történés ugyanis csupán ennyi: A beteg Vergilius Augustus császárral együtt Athénból megérkezik Brindisiumba. Ágya mellett ott van egy ládikóban az Aeneis kézírata. Partraszállnak. A beteg költőt hordágyon viszik a városon keresztül, miközben a nép ünnepli a császárt. Este van. A palotában, ahol megszállnak, minden elcsendesedik, Vergilius azonban nem bír aludni, hanem, félig álomban, félig öntudata birtokában elmélkedik életéről, halálról, a költői mesterségről, s arra a meggyőződésre jut, hogy utolsó s legnagyobb alkotását, a Rómát di-csőtő elbeszélő költeményét el kell égetnie, meg kell semmisítenie, mert nem tudta megvalósítani vele szándékát: nem tudta a teljes életet megörökíteni benne, nem nézett szembe a halállal is. Reggel jön az udvari orvos, megjelennek barátai, s rémülten hallják a költő elhatározását. Végül megjön maga a császár is és egy hosszú be-

szélgetés után a költő neki ajándékozza a műve kéziratát, és meghal. Egy este, egy éjszaka és egy délelőtti törté-
 ník mindez s a regény 420 oldalas. Már ebből is látszik, hogy az író a modern regény egyik legnagyobb technikai újításával él: a első monológgal. A regény nagyobbik része, a költő halála előtti éjszakája egy végtelennek tűnő monológ-sor, amely kimerítő hosszúságával, ismétlődéseivel, optikai csalódásként, de pompásan idézi fel a lázas beteg reggel-várásának türelmetlenségét és a szenvedések megnyújtotta éj kísértéseit. Az asszociációnak végtelen során kell áttörni és mitagadás, nem olvasható olvasmányt kínál vele Hermann Broch. A regény kisebbik fele a halálos-beteg Vergilius és a császár beszélgetését tartalmazza. Ez a rész párbeszédeivel már a konvencionális regénytechnika szülötte. Az író négy részre osztotta regényét: *Víz — Megérkezés, Tűz — Leereszkedés, Föld — Várakozás és Levegő — Visszatérés*. Broch stílusosan utal ezzel is a korra: Empedoklész négy öselemét írva fejezetcímül, (nem szabad elfeledni, hogy Vergilius érdeklődése Athénben a végokok felé terelődött) habár a két-féle stílustechnika és maga a tárgy is csupán két egymástól élesen elkülöníthető részre osztja a regényt. Leghelyesebb, ha mi is e két részre osztva foglalkozunk a regénnyel és nem követjük az íróat a felosztásban.

Az első, nagyobb rész Vergilius meditatióit tartalmazza. Vergilius szemmeláthatóan csak alkalom Broch számára, hogy időszzerű gondolatait ne tanulmányban, hanem regény-keretben írja meg. S ha így olvassuk sorait, tehát ha a tógában nem Vergiliust keressük, hanem a XX. századi íróat, aki az alkotás modern kérdéseiről vall, akkor még élvezet is találunk az író támasztotta nehézségek legyőzésében. S véleményem szerint csupán így lehet és így kell olvasni a *Vergilius halálát*. A modern író beszél tehát művészetéről. Oldalszáma lehetne idézni azokat a részeket, mondatokat, amelyek a mai nyugati irodalom problematikáját érintik. Első meglátásra is két dolog ötlük az olvasó szemébe. Az egyik a halál állandó jelenléte. Ezt húzza majd alá Vergilius a császárral folytatott beszélgetésében is, amikor azt mondja, hogy ez a kor betetőzése. alkonya valaminek, egy bágyadt fényű, sápadt delután hangulatát idézi, amely után csakhamar jön az éjszaka, a sötétség, a ha-

lál. A másik pedig az író és a valóság közötti éles ellentét kérdése. Broch két helyen is utal erre. Az egyik részben azt írja le, hogy a beteg Vergiliust a palotába a szegénynegyed mocskos, piszkos utcáján át viszik, mert nem tudják áttörni a tömeg sorfalát a fő útvonalon. A beteg költő a rabszolgák vállán ringva székéből belát az ablaktalan házak nyomorúságába és egész úton az őt átkozó proletár asszonyok rikácsolása kíséri. Ejjel pedig, álmatlanul lesve az éjszakát, három részeg, — két férfi és egy nő — beszélgetésének lesz fültanúja. Ez a valóság, döbben meg Vergilius, ő pedig, eszmék világában él, végokokat kutat és tudós barátainak versel idillekről, amelyeknek nem sok közülük van a valóságos élethez. Ez azonban csupán intermezzo, hamar elfeledi, s tovább folyhat a belső monológ. Az életfilozófia a csalódáson, a kétségbeesésen épült fel és a kötőanyag mindenütt az élet hiábavalóságának felismerése. A mindenség borzalommal van tele — fejtegeti nem egy helyen — a világ és az ember is részes benne, és nincs többé út a valóság felé, nem lehet megismerni semmit, nem lehet megújulni, nem maradt már semmi más, csupán a kacagás, amely megsemmisíti a valóságot. Ezzel lehet megszüntetni minden létezését. Az idillek hívője a kétségbeesés végső határához ért, a filozófia sem tud már vigasztalást kínálni. A halál pecsétjével homlokán az éjbe meredő, lázas-szemű Vergilius, az „új világ hírnöke”, majdan a középkor félhivatalos szentje és Dante pokoljárásának kalauza, úgy érzi, csak a semmibe zuhanás maradt hátra: „... hát csupán a semmibe zuhanás szégyene maradt meg...? — kérdezi önmagától. Ebből a felismerésből, ebből a gondolatmenetből támad aztán a nagy felkiáltás, amelyet Broch Vergilius ajkával az éjbe zokog: „*Céltalan a világ, déltalan az isten, céltalan az ember, visszhangtalan a teremtettség, visszhangtalan isten és ember...*” „*O, vissza! vissza a sötétségbe, az álomba, a halálba!*”

Ilyen gondolatok után mit láthat a művészetben? Mit mondhat a művészetéről Vergilius-Broch? Mi a művész? Vak vezet világtalan — mondja Broch: „*Az ember, aki nem ismerhet meg semmit, megismerést visz az embernek, akik idegenkednek mindenfajta megismeréstől... a nyomorult járnai tanítja a tántorgókat...*” A művész — mondja Broch — a valóság előtermében van,

mert a valósághoz vezető úton becsapódott orra előtt a kapu, és ez a nem-megismerés lesz a művész valósága. Az író tehát egy nem-valóságban él, a szépség, amit keres, önkörébe van zárva nem marad neki más, csupán az Én, amely a térmélküliség szimbóluma; a földön él, mégsem a földön, kizárva az igazi lélegzésből. A művészet feladata a megismerés lenne, akkor van jogosultsága csupán, ha az ember sorsát őrzi, ha segítséget nyújt az állandó önlegyőzésben és így felfedezheti rétegről rétegre a maga valóságát egészen az érthetetlenig, amelyet „*állandóan sejtettek, mindig tudtak; sötétség, amelyből az Én ered és ahová visszatér.*” Határ van az ember külső és belső élete között, amelyet nem lehet áttörni, és az író éppen ezt a határt akarja kitolni új valóságokig. Nemcsak új formákig, hanem a valóság „új tartalmáig”, addig, ahol titkosan egybeesik az Én és a világ határa, ahol a szimbólum igazsággá válik. S ez az út is a semmibe visz: „*A belső és külső szférák elégtelenségében az éj van — változatlanul csillog a maga sötét körében — mégis semmivé vált, amely a véletlenre bízva fölöslegessé teszi a megismerést és a tudást egyaránt.*”

Idézni kellene azt a részt is, amelyben ez a felkiáltás olvasható: „*Milyen megfordítása a belső és a külső világnak! Milyen borzalmas tótágast-helyzet! Mert az ember — milyen találó megállapítás! — saját tudatában vendég*”. Ilyen gondolatok után éri meg a regény költő-hőseben az elhatározás: el kell égetni, meg kell semmisíteni az Aeneis kéziratát, mert az mind erről nem beszél.

Ezek a gondolatok teszik érdekessé Broch hatalmas, egy tagban álló monológját. Minden gondolat a modern polgári irodalom központi kérdését világítja meg, a nyugati polgári író ön-vallomásaként hangzik, Broch intim gondolatait hordozza, habár eredetileg a halállal szembenező költő egyszerű gondolatainak készült. Ezek a gondolatok a monológ folyamán lassan tűnőnek az egyszerű kereten és a Nyugat alkonyát élő író személyes ügyévé, általános értelmű vallomásává lesznek. Ezzel kapta meg a regény irodalomelméleti és lélektani időszerűségét. S ezért érdemes elolvasni a nehezen kísérelhető gondolatáramlásokat.

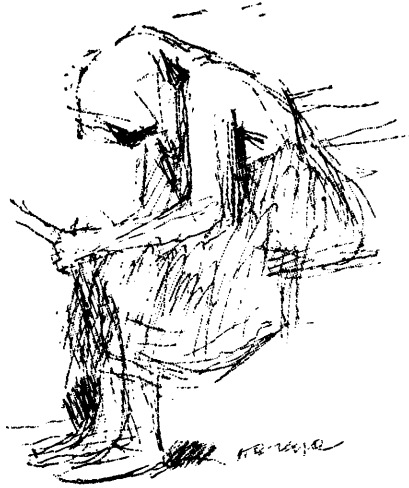
A második, kisebbik rész már ennek az időszerűségnek a jegyében született meg, XX. századi vonatkozásai még inkább kidomborodnak, bár a gondolatok itt már azt is elárulják, hogy az író bizonytalan talajra tévedt. A költő és a császár áll szemben egymással. Vergilius a művészi szabadság eszméit állítja szembe a császár érveivel. Augustus ezt mondja: Róma és a te hőskölteményed egységes egy, tehát Róma egyszerű valósága is benne van az eposzodban. Újra s újra kifeléjt Vergiliusnak, hogy a költő feladata tollával szolgálni Rómát, a császár céljai szolgálatába állítani a nemesen zengő időmértéket. Augustus szavaiból egy nekünk is jólismert felfogás csillan ki azokból a fejtegetésekből, amelyekben Vergiliusnak az állam és a nép azonosságáról beszél. Az állam képviseli a népet, mondja a császár, a nép feladata pedig, hogy megtestesítse az államot. És ha az államnak joga van birtokba venni alkotásainkat és rendelkezhet velünk, úgy ez a joga megvan a népnek is. A népnek joga van élni a birtoklás jogával az Aeneis esetében is. A legfőbb valóság az Állam, dobja a hajthatatlannak mutakozó Vergilius elé utolsó előtti ütőkártyáját, s mikor ez az érv sem segít, azzal támadja meg, hogy gyűlöli őt, a császárt, mert maga szeretne az lenni. Ekkor megtörik a költő, és így marad meg az Aeneis kézírata.

Broch elmulasztotta kiaknázni mindazt a lehetőséget, amit témája itt felkínált. Vergilius valóban egész költői munkásságát Augustus eszméi szolgálatába állította, híven szolgáltotta őt a Georgica-val is, az Aeneis-szal is. Szerencsés ötlet volt az írótól, hogy ezt a költőt, aki egész költői művét politikai célok, napi, gyakorlati politikai célok szolgálatába állította, egy pillanatban szembehelyezte parancsolójával. De mintha az író kiapadhatatlannak látszó invenciója itt elfogyott volna, nem tudta erős szálakkal összekapcsolni az első részben a költőről és a költészetről mondott nézeteit a második résszel, amelyben a császár, leegyszerűsítve, vulgarizálva a költői hitvatást, tagadni akarja a költői önrendelkezési jogot. Az író valószínűleg a hitleri Németország demagóg államelméletére gondolt, és azzal állította szembe a végső okokat kutató költőt, akitől csupán prózai célokot várnak. Ezt a részt Broch nem tudta kellő mértékben konkretizálni és nem adott neki

általános érvényt, s így csak részben sikerült ez a XX. század íróinak problémáit tükröző regénye. Gondolatgazdagsága azonban így is megépően nagy. Rejtett utalásokban, antik képek és modern problémák keveredésében

az író egy hanyatló kor művészet-hitvallását akarja adni. S ha az első részre gondolunk, sikerült is neki.

Van egy tanulsága is: a modern irodalom nagyon gazdag, még sok meglepetést tartogat számunkra.

MEGHALT CAMUS

Albert Camus halálának jelentősége meghaladja egy ilyen irodalmi-kulturális széljegyzet kereteit, mint ahogyan élete és munkássága is túlterjedt az irodalom és általában minden interpretálás körén. Amikor néhány esztendővel ezelőtt neki ítelték az irodalmi Nobel-díjat, az irodalom egyes ismerői úgy vélekedhettek, hogy túl korán volt része ebben a megtiszteltetésben, de egészen biztosan nem akadt senki, aki úgy vélte volna, hogy a díjat nem a legmegfelelőbb embernek ítelték, aki későbbi műveivel és cselekedeteivel igazolja ezt a nagy megtiszteltetést. Érezték, hogy ebben az esetben egyéniség áll a könyv mögött és valóban egyéniség állt mögötte mindvégig. A korszerű abszurdum írója korszerűen és abszurd módon vesztette életét. A *Le Figaro Littéraire* január 7-i számában közölt részletek megerősítik ezt, már az első rövid jelentés után szerzett benyomást. Kiderült, hogy amikor Camus Michel Gallimard gépkocsiján elindult Párizs felé, már zsebében hordta ugyanaznap estére Párizsba megváltott vasúti menetjegyét. Felesége is vonattal utazott haza az együttes üdülésről és magával vitte gyermekeit, mert a szünet véget ért és iskolába kellett járniuk. Gallimard váratlanul állított be Canusért és az író — aki nem szerette a gépkocsit — habozott, hogy elfogadja-e a meghívást. Elfogadta — talán a meglepetés kedvéért, a barátság kedvéért, a szép nap kedvéért, a pillanat kedvéért, amelynek minden parányától bárkinek a sorsa függhet. A további részleteket ismerjük. „Hiszen, esküszöm néked, semmi a halál... Egészen egyszerű és egészen világos, kissé ostoba tény, de nehéz felfedezni és kínos elviselni”. Ezeket a sorokat Camus *Caligula* című drámájának első felvonásából idéztük.

A MŰVÉSZET AZ ÉLET BÍRÁLATA

Ezt a címet adta Dragan M. Jeremić, az ismert jugoszláv esztéta, kritikus, a néhány évvel ezelőtt megindult, de az irodalmi életből már eltűnt „neoszimbolista” mozgalom alapítója és teoretikusa, a *Književne novine* 105. számában megjelent cikkének. Az írás azért is érdekes, mert, minden valószínűség szerint, adalék a *Književne novine* és a *Politika* kultúrmelléklete között folyó vitához.

A művészet, állítja Jeremić cikke elején, egyrészt kifejezi az embernek az élet szépségei, értékei iránti szeretetét, másrészt az ember gyűlöletét az élet rút oldala iránt. A művészek bemutatják az élet rútságát fizikai és erkölcsi szempontból, foglalkoznak a társadalmi igazságtalansággal, a háború rémségeivel. Van emellett még egy rossz: a metafizikai rossz — az elmúlás, a halál elkerülhetetlensége, az öregedés, a véletlen végzetes játéka. Mindez elégedetlenséget vált ki az emberből, a művészt pedig arra készteti, hogy kritikai álláspontot foglaljon el a valósággal szemben. Ezért helytelen minden pesszimizmust a társadalommal való elégedetlenséggel magyarázni. Mivel az ember egy személyben fizikai, társadalmi és metafizikai lény, egyfajta rossz az egész emberre hat, s világszemléletét feketére festheti.

Nem az a célja a művészetnek, mondja Jeremić, hogy valamely kor és társadalom képét megrajzolja, hanem az, hogy bemutassa a világnak az emberi tudatban kialakult képét.

Azok az írók, akik metafizikai szemlélethez jutottak, nem lehetnek megelégedve a világgal, s elégedetlenségüket ki is kell fejezniök. Shakespeare, Dosztojevszkij, Kafka, Faulkner műveiben megjelenik a világ káosza, amelyben állandóan súlyos küzdelem folyik a jó és a rossz között. Enélkül lehetetlen megteremteni a művész világát.

A nagy művészet, ezek szerint, az élet bírálatából születik, a kaotikus, tragikus mozzanatok ábrázolásából. A művészet, Jeremić szavaival, fel akar bennünket rázni abból a tévhitünkéből, hogy a világ harmonikus, meg akarja mutatni, hogy minden oldalról veszély fenyeget bennünket.

Az egyes műfajok is a művész kritikáját tükrözik: a tragédia is, a komédia is. De az egyes művészi irányok, a romantika, a kritikai realizmus, az esztétizmus is a valóság bírálatából erednek. Ezért a szocialista művészetnek is kritikai álláspontot kell elfoglalnia mindazzal szemben, ami az életben nem felel meg az emberi normáknak és vágyaknak. A szocialista társadalomban élő művész tudatában van az ideáloknak, s épp ezért kell harcolnia az élet rút oldalai ellen. Habár bizonyos ideálok megvalósultak, a szocializmus művésze tudja, hogy reális minden álom megvalósíthatóságát követelni. Hisz a művészet nemcsak avval foglalkozik, ami van, hanem avval is, ami nincs, amire vágyunk.

Ha minden rossz eltűnik az életből, akkor megszűnhet a művészet is, véli Jeremić. A jelenlegi körülmények között azonban a művészet az élet dicsérete és bírálata: dicsőítése annak, ami emberi, ami jó, bölcs, és bírálata az embertelennek, rossznak, abszurdnak. A kettőt nem lehet elválasztani, mert ugyanannak a dolognak, a valóságnak, két oldala. S a legnagyobb művészek, mint Leonardo, egyaránt keresik az ideálisan jót, s ábrázolják a visszataszítót. Anélkül, hogy bírálják a rosszat, lehetetlen magasztalni az emberit, a jót. A művészet voltaképpen bírálata az életnek, s ez csak azoknak okoz gondot, akik a káosz hívei, nem pedig azoknak, akik emberi normák és vágyak szerint megépitett világot kívánják, fejezi be érdekes cikkét Dragan Jeremić.

SCHWARZ-BART ÁTTÖRTE A BÜVÖS KÖRT

A francia irodalmi díjakról az idén nálunk is annyit írtak, hogy csak úgy kerülhetnénk el az ismétlést, ha egészen egyéni véleményint mondanánk. Már pedig ilyen véleményt kialakítani — ki zárólag a visszhang alapján, tehát a lapok és folyóiratok cikkeiből kiindulva — lehetetlen. A tények azonban tények: a nagy irodalmi díjakat nem az úgynevezett új francia regényírói kapták, akiknek írásai nemcsak a francia, hanem a külföldi irodalmi körökben is nagy port vertek föl. Csupán Claude Mauriac regényét jutalmazták meg a nem túlságosan jelentős Medicis-díjjal. A dolgok nemcsak azért alakultak így, mert a bírálóbizottság kétségtelenül konzervatív volt. Az idén magasabb szinten folyt válogatás és a díjak odaítélése, mert a bizottság sokkal gazdagabb anyagból válogathatott, mint például tavaly.

Valamennyi megjutalmazott mű — legalábbis a beszámolókból ez derül ki — jellegzetes alkotás. Elsősorban is André Schwarz-Bart *Le dernier des justes* (Az utolsó igaz) című regényére, a zsidóság humanizmussal és enyhe pátozzsal teli eposzára vonatkozik ez a megállapítás. Főlösegesnek tartjuk elismételni az íróról és művéről szelvényben-hosszában ismert tényeket, hiszen a Goncourt akadémia döntése után világszerte közismertekké váltak, ezért csak a *Les lettres Françaises* novemberi számában közölt könyvismertetőből idézünk, amely még a bírálóbizottság döntése előtt, tehát a könyv megjelenése által támasztott epés vitavihar folyamán jelent meg.

A cikket Pierre Daix írta, az ő szavait idézzük:

„Évek óta lesem a pillanatot, mikor töri át valaki a deportáció körül keletkezett bűvös kört, mikor győz majd bennünket egy fiatal férfi nő — teljesen mindegy kicsoda — ... arról, hogy a haláltáborokban szerzett élmények tapasztalatok tovább is élnek, még mindig élnek, tehát nem volt minden hiábavaló és céltalan... És megjelent *Az utolsó igaz*. Győzelem! Ez a könyv diadalmasan kitört a bűvös körből, átvágta magát a legnépesebb hallgatás sziklafalán, ami egyre áthatolhatatlanabbá vált a sok tanulmány, okmány, bizonyíték, történelmi munka — Birkenau romjai ellenére is. Az utolsó igaz győzelmet aratott a hallgatás, a hamu csendje, a sok évvel ezelőtt elszállt füst fölött. Legyőzte a hallgatást, amelynek már-már én is részesévé váltam, azt vallva, hogy leírni, rendszerbe szedni, jellemezni lehet a megölt zsidók tömegét, a krematóriumokban elhamvadt népet, megszólalásra bírni azonban nem lehet... André Schwarz-Bart-nak ez sikerült. Elűzte az árnyakat, elkergette a sötétséget. Sikere mindannyiunké s éppen ezért most rajtunk a sor, hogy könyvének gyümölcsét megérleljük.

CSUPÁN URUGY

A Fémína-díj egy terjedelmére kicsiny, de általános emberi jelentőségű könyvnek jutott, Bernard Privat *Au pied du mur* (A fal tövében) című elbeszélésének. Ez is, akárcsak *Az utolsó igaz*, korszakunk nagy élményeinek mélysegeibe hatol. A történet váza a hadifogság, a hosszú, semmiben elteltő évek kínnszenvedése, amelynek részesel, áldozatai kénytelenek „belemenni a játékba”, s úgy tesznek, mintha élnek. Privat-nak — a prófétahangú Schwarz-Bart-tal ellentétben — van humorérzéke. Nem tekintí kivételnek, természetellenesnek a hadifogoly-sorsot, csupán az emberi lét hiábavalóságának egy megnyilvánulását látja benne. Nem is meglepő, hogy így ír, hiszen Privat — megint csak szembe kell állítani Schwarz-Bart-tal — kifinomult intellektuel, egyik vezetője a tekintélyes Bernard Grasset kiadóvállalatnak.

A fogolyélet keserveit a maga bőrén érezte, de csak tizenöt év elmúltával szánta rá magát, hogy le is írja.

— Nem szeretném, — mondotta a Nouvelles Littéraires november 26-i számában közölt interjúban —, ha könyvem a hadifogolytáborokról összehordott okmányhalmaz újabb dokumentumának tekintenék, vagy holmiféle arcképcsarnoknak. anekdotagyűjtéménynek néznék. Semmiesetre se! Az emlékek, a képek földidézése pusztá jogcím, ürügy volt, mégpedig nem rossz ürügy, hogy megvalósítsam céloimat, s bemutassam az élet egyik valóságos — számomra rendkívül jelentős — oldalát. Nem látok lényeges különbséget egy hadifogoly belső, kis világa és a bennünket körülvevő, szabályaival és szokásaival fölöttünk uralkodó világmindenség között. A fogolytáborban mindannyian a legnagyobb komolysággal vettünk részt egy látszatéletben. Így volt akkor és ott. És most és itt? Az egész társadalmi élet nem más, mint fantazmagória!... Csupán ezt akartam elmondani.”

A ZENIALITÁS NEM TARTÓS VALAMI

Amerika irodalmi életének központi eseménye Faulkner *The Mansion* (A palota) című új könyve, a jövevény Snopes-család trilógiájának harmadik, befejező része. A Snopes-ok már 1929-ben életjelt adtak magukról az író Sartoris című írásában, akkor lépett a nyilvánosság elé ez a család, amely „az utóbbi tíz év alatt szertenyűjtotta csápjait abból a kis faluból, amit úgy hívnak, hogy Frenchman's Band.” Későbbi műveiben is — *The Sound and the Fury* (A hang és düh), *As I Long Dying* (Amíg haldokoltam) és a *Sanctuary* (Szentély) — említést tesz róluk az író, majd 1940-ben kiadja az első Snopes-regényt: *The Hamlet* (Település) címen, a trilógia első részét. A második könyv, *The Town* (A város), 1950-ben látott napvilágot, és most megjelent a harmadik kötet is.

Amint már a cím is sejteti, az új regény a Snopes-ok emelkedéséről szól, a cselekmény azonban — akárcsak az előző két könyvé — több részeseményre tagozódik, és újabb meg újabb sorok tapadnak a regény vázára. Szó esik többek között Mink Snopesről is, aki gyilkosság miatt harmincnyolc évet tölt fogházban. Mink Snopes meg van győződve, hogy Flamm Snopes, a Palota hőse, okozta bukását, ezért egyre csak a bosszún töri a fejét, s végül valóban gyilkol is: a regény végén megöl egy tekintélyes polgárt. A másik mellékszereplő, Flamm fogadott lánya, Linda részt vesz a spanyol polgárháborúban, majd amikor férjét leteríti egy golyó, visszatér Jeffersonba, és rendkívül bonyolult szerelmi viszonyt kezd Gavin Stewenssel, Faulkner állandó olvasóinak egy másik régi ismerősével. Egyébként is, a regényben megtaláljuk az amerikai Dél bukásának teljes szereplőgárdáját, alig változtat valamit rajta Faulkner a Palotában. Régi közismert dolog, hogy Faulkner igen szívesen írt a pusztuló arisztokráciáról meg a feltörekvő, szegénysorsú fehérekről, és egyáltalán nem titkolta haragját, sőt gyűlöletét az utóbbiak iránt. Faulkner nézetei azonban időközben változtak, az *Amíg haldokoltam* című regényben már rokonszenvvel beszél a nyomorúságos sorsban tengődő fehérekről. A Palotában, a bestiális, de imponálóan kitarító Mink Snopes sorsának leírásával és a hatalom csucsán nyomorultan elpusztuló Flamm Snopes halálának ábrázolásával, létrejön a rokonszenv és a gyűlölet egyensúlya.

Grenville Hicks a *Saturday Review* november 14-i számában közölt, Faulkner új könyvéről szóló írásában kiemelve Faulkner

szellemi látóhatárának túgulasát, nem mulasztja el az alkalmat, hogy megállapítsa: a Palota — noha valóban gyönyörű részletekkel találkozhatunk benne — újabb bizonyíték arra, hogy Faulkner alkotóereje 1948 óta apadóban van, öntudatának növekedése elhálványította hajdani eredetiségét.

„Faulknerban — írja a kritikus — volt valami abból, amit lángésznek mondunk. Az, ami Herman Melville-ben is megvolt, amikor a Moby Dicket írta, de később már csak elvétve mutatkozott nála. Tudjuk, hogy a zsenialitás nem tartós valami, de elszorodunk, ha érezzük, hogy tűnőben van.”

A KELETNÉMET KÖNYVTERMÉS

A Kelet- és Nyugat-Németország között tátongó szakadék legszélesebb a könyvek világában. Heinz Kersten a Monat című nyugatnémet irodalmi lap novemberi számában úgy ír az Elba és az Odera között fejlődő irodalomról, mint a német szellem ismeretlen, föltáratlan területéről. Tőle tudjuk meg, hogy a Német Demokratikus Köztársaságban tavaly 6205 könyv jelent meg, több mint 88 millió példányszámban. (Nyugat-Németországban ugyanezidő alatt 20 476 könyvet adtak ki.) A keletnémet könyvek nagy része természetesen szakkönyv. A szakkönyvek kiadása 1928 óta megkétszereződött. Hasonlóképpen nagyot fejlődött a politikai és a harcászati irodalom — főleg 1958-ban. (Többek között ekkor adták ki Klausewitz művét A háborúról, Friedrich Engels Válogatott harcászati írásait és a Fogj fegyvert! sokatmondó című antológiát.) A jogi irodalom viszont hanyatlott, hasonlóképpen a filozófia, a pszichológia és a teológia is. A megjelent könyveknek mindössze 18 százaléka szépirodalom, akárcsak Nyugat-Németországban, — csak a szerzők mások. A nyugatnémet könyvkereskedéseket szinte elárasztják a modern amerikai, francia és angol írók írásai, az Oderától keletre azonban csak Thomas Wolf, Faulkner, Caldwell, Aragon, Cronin, Sartre és Hemingway könyveit adták ki a keresletet egyáltalán nem kielégítő példányszámban. Nem találjuk meg azonban a keletnémet könyvkereskedésekben azoknak a keleti íróknak a könyveit sem, akik lazítani szeretnének az eszmei kaloda szorításán, s akiknek munkáit Nyugat-Németországban nagy gyönyörűséggel adták ki. Ide tartozik Dundicev, Ehrenburg, Nilov és Panov az oroszok közül, Háy Gyula és Déry Tibor a magyarok közül, meg a lengyel Hlaska. Nagy óvatossággal, gondosan mérlegelve az író és a könyv álláspontjait, szemelik ki a kiadandó könyveket. Zöme régi hazai írók: Bächer, Bracht, Bredel, Marschwitza, Renn, Seghers, Weinert, Friedrich, Wolf, Arnold Zweig műve, csupán néhány határontúli német: Lion Feuchtwanger, Leonhard Frank, Heinrich Mann és nagyrítkán Thomas Mann csatlakozik hozzájuk. Az újabb nemzedék írói közül Rudolf Bartsch Geliebt bis ans bittere Ende (Szeretve mind a keserű befejezésig) című regénye érte el a legnagyobb sikert. Mindjárt ezután következik Harry Türk Die Stunden der toten Augen (A halott szemek órája) című könyve. Mindkettő azonban csak üzleti siker volt, a kritika ledorongolta egyiket is, másikat is, mert dekadens polgári vonásokat fedezett fel bennük. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy a szocialista realizmus követelményei összeegyeztethetetlenek a közönségsikerrel. Ervin Strittmatter Der Wundertäter (A csodatevő) című regénye, amelynek meséje jellegzetesen proletár tárgyú, 150 ezer példányban kelt el, és kivételesen nagy példányszámban jelentek meg Herbert Jobst, Wolfgang Joho, Liselotte Welskopf-Heinrich és mások könyvei is.

P. Seghers párizsi könyvkiadónál nemrégiben megjelent egy modern jugoszláv prózai antológia (Anthologie de la prose yougoslave contemporaine) Alain Bosquet francia író szerkesztésében, jugoszláv munkatársak fordításában. A Les Cahiers du Sud című marseille-i folyóirat novemberi száma rendkívül kedvező bírálatot közöl róla. Jean Todrani beszámolójában nem foglalkozik a könyvben megjelent valamennyi elbeszéléssel, csupán Jus Kozak, Ranko Marinković és Miroslav Krleža elbeszéléseit értékeli, úgy-hogy a beszámolóból nem is tudhatjuk, milyen írások szerepelnek a könyvben az említettek kivül. De nem is fontos, lényeg az, hogy egy magas irodalmi műveltségű francia hogyan látja a jugoszláv elbeszélők műveit, amelyekről mi, magunk gyakran csak vállvo-nogatással beszélünk. Egy idegen, ha téved is, nem közömbös, nem hanyag, már csak azért sem, mert az újdonság ingere — akarva, nem akarva — vonzza.

— A szerb-horvát föld — állapítja meg Todrani —, fanyar, kemény. Hirtelen és szélsőséges éghajlati változások uralkodnak fölötte, vad szakadékok szántják keresztül-kasul, amelyek kedvez-nek a gerilla-harcnak, de — a már legendássá vált nyomornak is. És fanyarok, magánosak az emberek is, akik e kemény talajból, e könyörtelen éghajlat alatt nőttek ki, mégis mélyen gyökereznek földjükben, közvetlen kapcsolataik vannak erdeikkel és az erdők-ben élő madarakkal.

A beszámoló írója egy másik helyen azt mondja, hogy a ju-goszláv elbeszélések nem tartoznak a nyugati hagyományok és kultúra szellemi birodalmához, majd megállapítja:

— Ez az irodalom könyörtelen korszakunk háborúiból fakadt, s a sok vérontásban eltorzult ember most már — végülis — szom-jazik az élet után, és szomjuságát a borzalmak és a bátorság tük-rében vetíti elénk. A kifejezés tökéletes eszközei ezek az elbeszé-lések, de — vigyázat! — nem olyanok, mint a francia elbeszélé-sek, amelyek nem ritkán csak merész fordulattal végződő játékos formulák. Nem mindig irodalmiak a jugoszláv elbeszélések, de egy való világ szülte őket, erős vonásokkal megrajzolt képei egy világnak és e világ nyers látomásainak. Nincs kétség afelől, hogy ez az új irodalom feledésbe dönti a formákba merevedett költé-szetet, a megkövesült bírálatot, s bizonyítja, hogy az ilyen köl-tészet, az ilyen bírálat nem más, mint egy szellemes, érdekes sakk-játzsma, amelynek fejtörései, ötletessége és szórakoztató volta egykettőre — s örökre — elillan.

JEGYZETEK

ÁCS KÁROLY VERSEI

a költő sajtó alatt lévő kötetéből valók. A könyv címe: *Álom és emlék*. Kiadja a noviszádi Forum könyvkiadó.

HONORÉ DE BALZAC EL NEM KEZDETT ÉLETE

Sinkó Ervin *Sorsdöntő levelek* című készülő kötetéből való ez az írás.

A MÜKEDVELÉS

Részlet Nagy József, a Tartományi Közművelődési Közösség elnökének beszámolójából. Elhangzott a *Közösség* értekezletén 1959. december 21-én.

EMLÉKEZÉS LÁNYI ERNŐRE

Elhangzott az *Életjel* decemberi estjén, Szuboticán.

KÖLTŐI TÉMA

Elhangzott a *Stražilovski Susreton*, a jugoszláv fiatal költők országos fesztiválján, 1959. szeptember 28-án, konferátumként, majd pedig megjelent az *Izraz* kritikai folyóirat decemberi számában. Szerkesztőségünk felkérésére Janko Kos, az esszé írója, elküldött egy válogatást az esszéiben név szerint is szereplő költők verseiből. Zajc, Zlobec és Taufer verseit is e számunkban közöljük Pap József fordításában.

SZÉNTÚROK

Ez az írás megjelent a *Híd* 1938 decemberi számában. Szerzőjét, Schwalb Miklóst, a *Híd* több szerkesztőjével és munkatársával együtt, 1941-ben kivégezték a magyar fasiszták.

TARTALOMMUTATÓ

Ács Károly versei — — — — —	95
Sinkó Ervin / Honoré de Balzac el nem kezdett élete —	101
Gál László / Vers a műanyagról — — — — —	108
Deák Ferenc / Kirándulás — — — — —	110
Zákány Antal versei — — — — —	118
Janko Kos / Költői téma — — — — —	122
Dane Zajc versei — — — — —	127
Ciril Zlobec versei — — — — —	129
Veno Taufer versei — — — — —	131
Todor Manojlović / Emlékezések Ady Endrére és a „Holnap” Váradára — — — — —	133
Báti Zsuzsa / Családi képtár — — — — —	139
Sulhóf József / Emlékezés Lányi Ernőre — — — — —	142
Faddy Ferenc / Egy vári könnycsepp — — — — —	147
Szűcs Imre / Tegnapok torán — — — — —	148
Schwalb Miklós / Széntúrók — — — — —	149
Nagy József / A műkedvelés egyes kérdései — — — — —	152
Juhász Géza / Költészetünk új hajtásai — — — — —	157
Fehér Ferenc / Tizenegy fiatal költő első kötete — — — — —	161
Bori Imre / Modern író tógában — — — — —	164
KRÓNIKA — — — — —	168
JEGYZETEK — — — — —	174
Hangya András rajzait a 97, 107, 109, 117, 121, 126, 132, 138, 141, 146, 163, 167,	
Sáfrány Imre szövegrajzait a 112. és a 113. oldalon közöljük.	

IRODALMI, MŰVESZETI, TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT.
1960. FEBR. KIADJA A FORUM LAPKIADÓ VÁLLALAT — SZER-
KESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL: NOVISZÁD, VOJVODE MIŠIĆA 1.
— SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRÁK: MINDENNAP 10—12-IG. — KÉZ-
IRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM ADUNK VISSZA — ELŐ-
FIZETÉSI DIJ: EGY ÉVRE 500, FÉLÉVRE 260, EGYES SZÁM ÁRA 100
DINÁR. — KÉSZÜLT A FORUM NYOMDÁBAN NOVISZÁDON.

111

udomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet tár